

ISSN 2409-9260

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 2 (222)

Одеса – 2015

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 2 (222). – 224 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 6 від 23 березня 2015 р.

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., зав. кафедри економіки та управління національним господарством

Заступник головного редактора – Рябіка Володимир Леонідович

Технічний секретар – Богодзьорова Анастасія Андріївна

I. Економічні науки: Зверяков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Осипов В.І. – д.е.н., професор, Максимова В.Ф. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарев А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник наукових праць «Науковий вісник» зареєстрований президією ВАК України від 26 січня 2011 р. № 1-05/1 як наукове видання з економічних наук, від 23 лютого 2011 р. №1-05/2 як наукове видання з політичних наук.

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, Польська наукова бібліографія <https://pbn.nauka.gov.pl/journals/48486>, Social Science Open Access Repository <http://www.ssoar.info/en/home.html>, Всеросійська база повнотекстових наукових публікацій «Порталус» php?archive=&id=1423145002&start_from=&subaction=showfull&ucat=28, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,

вул. Преображенська, 8, ОНЕУ

тел.: (0487) 32-77-95

E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

<i>Басюк Ольга</i>	
Проблема брендингу туристичних територій.....	6
<i>Богля Ольга</i>	
Новий банківський продукт: поняття та класифікація.....	15
<i>Вітковська Катерина</i>	
Історичні аспекти розвитку методології вивчення смертності.....	26
<i>Домбровська Софія</i>	
Тенденції системи формування фінансових ресурсів підприємств України та шляхи її вдосконалення.....	42
<i>Ємець Марія</i>	
Порівняльний аналіз розвитку міжнародного туризму в ЦСЄ та Україні в контексті інтеграційних процесів.....	54
<i>Крупіна Світлана, Бабій Яна</i>	
Ціноутворення об'єктів інтелектуальної власності.....	72
<i>Kuspliak Igor</i>	
The interconnections of the concepts of the new public management and the good governance and the formation of the e-governance.....	81
<i>Петрова Світлана</i>	
Шляхи поліпшення процесу формування прибутку на підприємстві.....	91
<i>Рєпіна Інна, Хаперскова Вікторія</i>	
Оцінювання вартості підприємства за умови його реструктуризації.....	99
<i>Сівак Марія</i>	
Бенчмаркінг як засіб підвищення ефективності роботи банку.....	114
<i>Терьошкіна Наталія</i>	
Державне регулювання впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії.....	126
<i>Шарагова Ірина</i>	
Сутність та джерела формування фінансового результату підприємства, його ефективне управління.....	143
<i>Шевченко Яна</i>	
Особливості управління зобов'язаннями комерційних банків України.....	154

Яблонська Наталія, Погоря Юлія

Аналіз резервів і шляхів розвитку виноробної галузі України...**162**

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Балуца Тетяна

Політична модернізація України в процесі сучасної трансформації.....**171**

Попков Василь, Попкова Анжеліка

НТР – катализатор изменений в общественном сознании.....**180**

Румянцева Анжеліка

Діяльність та стан студентів Новоросійського університету в 1905-1907рр.: джерельна база зазначеної проблеми.....**193**

Шестопал Тарас

Новое мировоззрение как объединяющий нацию идеологический фактор.....**200**

ПОВІДОМЛЕННЯ

Ахунов С.

Стратегічні напрямки зовнішньоекономічної діяльності України в контексті євроінтеграції.....**211**

НАШІ АВТОРИ.....**221**

ПРОБЛЕМА БРЕНДИНГУ ТУРИСТИЧНИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті комплексно розглянуто проблему брендингу туристичної території в умовах зростаючої конкуренції. Визначено сутність, складові та основні етапи брендингу туристичної території як процесу. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності використання туристичного потенціалу регіонів. Проаналізовано основні ефекти від брендингу території у соціально-економічній сфері функціонування регіону. Доведено, що провідним видом ефективності брендингу території стає соціокультурна ефективність, серед компонентів якої найбільш важливими є показники якості та вартості життя населення, а також показники культурно-історичного та рекреаційного потенціалу туристичного регіону. Проаналізовано варіанти розвитку туристичної привабливості та конкурентоспроможності регіону. Сформульовано основні принципи і положення при розробці концепції бренду туристичної території. Запропоновано програму брендингу регіону, що має за мету підвищення його туристичної атрактивності.

Ключові слова: бренд, брендинг, маркетинг, ефект, територія, туристична дестинація.

**ПРОБЛЕМА БРЕНДИНГА ТУРИСТИЧЕСКИХ
ТЕРРИТОРИЙ**

В статье комплексно рассмотрена проблема брендинга туристической территории в условиях растущей конкуренции. Определена сущность, составляющие и основные этапы брендинга туристической территории как процесса. Предложены меры по повышению эффективности использования туристического потенциала регионов. Проанализированы основные эффекты от брендинга территории в социально-экономической сфере функционирования региона. Доказано, что ведущим видом

эффективности брендинга территории становится социокультурная эффективность, среди компонентов которой наиболее важными являются показатели качества и стоимости жизни населения, а также показатели культурно-исторического и рекреационного потенциала туристического региона. Проанализированы варианты развития туристической привлекательности и конкурентоспособности региона. Сформулированы основные принципы и положения при разработке концепции бренда туристской территории. Предложена программа брендинга региона, целью которой является повышения его туристической аттрактивности.

Ключевые слова: бренд, брендинг, маркетинг, эффект, территория, туристическая дестинация.

Basiuk Olga

PROBLEM OF TOURIST TERRITORY BRANDING

The article deals with the problem of complex branding of tourist territory in an increasingly competitive environment. The essence, components and stages of branding of tourist territory as a process have been determined. The measures to improve the efficiency of use of the tourist potential of the regions have been proposed. The main effects of territory branding in the socio-economic sphere of functioning of the region have been analyzed. It has been proved that the leading type of effectiveness of territory branding is sociocultural efficiency, among the components of which are the most important indicators of the quality and cost of living, as well as indicators of cultural, historical and recreational potential of tourism in the region. The options for the development of tourist attractiveness and competitiveness of the region have been discovered. The basic principles and provisions of the development of the brand concept of tourist territory have been formed. A program of regional branding has been offered, the main aim of which is to improve the tourism attractiveness.

Key words: brand, branding, marketing, effect, territory, tourist destination.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В даний час у будь-якому регіоні з метою розвитку туризму має місце розробка комплексу різних маркетингових заходів, серед яких все більшої

популярності набуває формування позитивного ставлення до регіону і його пізнаваності – територіальний брендинг. На сьогодні туризм є багатопрофільною індустрією, що включає готельно-ресторанний бізнес, транспорт, культурно-дозвільні підприємства і підприємства, які надають супутні туристичні послуги. Туризм стає джерелом створення нових робочих місць, а також джерелом розвитку підприємств сфери послуг по всьому світу. Проте зростаюча конкуренція щодо залучення туристичного потоку вимагає від адміністративно-територіальних утворень впровадження на практиці нових маркетингових методів і підходів. Одним з найбільш ефективних методів при цьому став брендинг регіону як туристичної території, оскільки включає в себе промоцію послуг і товарів, що відносяться до сфери туризму і сприяє посиленню туристичної атрактивності місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на наявність досвіду застосування маркетингових інструментів до активізації регіонального розвитку в Україні та інших країнах світу, тільки в останнє десятиліття вчені почали приділяти увагу теоретико-методологічним засадам функціонування брендингу туристичних територій. Серед іноземних науковців слід відзначити праці Анхольта С., Ахеліса Т., Міхана Т., Кодлюка М., Важениної І., Джанджугазової О., Нескоромної О. та ін. Проблему доцільності брендингу туристичних дестинацій в Україні висвітлено у працях таких вітчизняних науковців, як Басюк Д., Гудзь М., Гонти О., Котової Н., Пашкової Г., Полішка Г., Семенова В.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність теоретичного підґрунтя для визначення етимології і семантики брендингу, його використання у практиці функціонування туристичних регіонів є поки що недостатнім. Це в свою чергу свідчить про потребу глибокого дослідження методичного інструментарію та аналізу економічної ефективності від брендингу туристичних територій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є аналіз теоретичних засад брендингу туристичних територій та визначення основних ефектів від його впровадження у соціально-економічній сфері функціонування регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Брендинг

території – це процес створення та управління брендом, який включає в себе формування, просування, розвиток і репозиціонування бренду [5]. В основі брендингу регіону лежить використання технологій створення його відмітного образу і формування до нього відношення конкретної цільової аудиторії. При цьому брендинг є кращим способом виділення регіону серед інших і в той же час одним з важливих способів реалізації конкурентних переваг території. Таким чином, брендинг регіону створюється для залучення до нього уваги потенційних споживачів туристичних послуг.

Основним завданням брендингу туристської території є виділення, позиціонування та посилення її сильних сторін, які в більшості випадків лягають в основу формування туристичного бренду. Бренд регіону як туристської території висловлює основні цінності території, її цілі, місію в туризмі, а також основні типи туристичних ресурсів.

Позиціонування будь-якої території засновано на її унікальності і своєрідності. Туристична територія є привабливою для туристів тільки в тому випадку, якщо володіє унікальними пам'ятками історії, природи та архітектури, релігійними об'єктами, культурними та національними особливостями населення. Крім цього, важливу роль при створенні позитивного іміджу регіону відіграють стабільна політична та соціально-економічна ситуація, розвиненість мережі залізничних і автомобільних доріг, доступність засобів зв'язку, високий рівень розвитку сучасної туристичної інфраструктури, відсутність небезпечних для життя природних явищ та відповідність ціни рівню якості пропонованих туристичних послуг.

Слід зазначити, що в останні роки туризм отримує розвиток не тільки на регіональному, а й на муніципальному рівні. Метою діяльності органів державної та регіональної влади є формування та реалізація моделі регіональної економіки, яка володіє довгостроковою стратегією розвитку туристичної галузі, здатна підвищити рівень конкурентоспроможності регіону і забезпечити послідовне зростання добробуту місцевого населення [1].

Водночас, на сьогоднішній день доходи від туризму, особливо в регіонах виїзного туризму незначні, інфраструктура зношена і повільно реконструюється. При цьому в таких регіонах слабо розвинені умови для розвитку ринку туристичних послуг,

переважають монополізм і застарілі методи управління. В результаті спостерігається висока ціна туристичних послуг при низькому сервісі. У ряді регіонів і муніципалітетів спостерігаються скорочені обсяги фінансування програм розвитку галузі та недостатні інвестиції в туристичну інфраструктуру.

Теоретико-методологічні основи розвитку регіонального туризму знаходяться в стадії розробки, практично відсутній статистична база та маркетингові програми, немає загальноприйнятої методики оцінки ефективності туристського бізнесу.

У зв'язку з цим, органам державної влади всіх рівнів та органам місцевого самоврядування потрібно посилити роботу з підвищення ефективності використання туристичного потенціалу регіонів.

На наш погляд, для вирішення цього завдання доцільно:

1) активізувати на регіональному та муніципальному рівні розробку цільових стратегій і програм розвитку в'їзного туризму, спрямованих на створення умов для сталого соціально-економічного розвитку регіонів та зростання людського потенціалу;

2) посилити акценти в регіональній політиці щодо стимулювання інвестицій в інфраструктуру туризму з метою більш повного використання потенціалу туристичної галузі;

3) сприяти в організації малого підприємництва в сфері туризму і суміжних секторах;

4) ширше використовувати органами регіональної влади та місцевого самоврядування можливості галузі туризму як сфери зайнятості населення, джерела доходів і розвитку підприємницької ініціативи;

5) розвивати інформаційне та маркетингове забезпечення сфери туризму;

6) сприяти формуванню позитивного образу територій;

7) розвивати взаємодію між органами управління, бізнес-співтовариством і наукою;

8) поширювати досвід просування туристичних проектів для максимального використання резервів і можливостей впливу сфери туризму на соціально-економічний розвиток територій.

Туристичний продукт утворюється на стику різних галузей, тому при формуванні регіональних програм розвитку основний акцент слід

зробити на регіональному аспекті, тобто враховувати специфіку регіону, дотримуючись необхідних соціально-економічних пропорцій [2].

Пошук шляхів розвитку туристичної діяльності в регіонах виїзного туризму та обґрунтування можливостей перетворення туризму в один з чинників сталого соціально-економічного розвитку територій призводить до необхідності розробки маркетингових програм з якісного формування брендів даних територій.

Бренд – образ продукту або послуги зі сформованим іміджем, який гарантує певний стандарт якості, що має цінність в очах споживача, і здатний створювати додану вартість [3]. Брендінг території суттєво впливає на економіку регіонів і є сучасним інструментом залучення зовнішніх і внутрішніх споживачів послуг. Ефекти від брендінгу територій за сферами діяльності регіонів представлено в таблиці 1.

При цьому основним підходом до оцінки ефективності брендінгу території стає програмно-цільовий підхід, згідно з яким територіальні органи влади повинні розробляти релевантні програми з брендінгу території з чітким визначенням цільових показників, за допомогою яких можна управляти розвитком території, і які повинні бути досягнуті за результатами реалізації цих програм. Досягнення даних цільових показників або відхилення від них буде відображати ступінь ефективності брендінгу території.

Таблиця 1

Ефекти від брендінгу території у соціально-економічній сфері функціонування регіону

Сфери діяльності 1	Показники ефекту від брендінгу території 2
Туристська сфера	<ul style="list-style-type: none"> – зростання доходів від туризму; – збільшення середньозважених витрат одного туриста на території; – зростання числа внутрішніх і зовнішніх туристів.
Інвестиційна та підприємницька сфера	<ul style="list-style-type: none"> – створення сприятливого інвестиційного клімату; – зростання обсягу прямих вітчизняних та зарубіжних інвестицій; – приплив обсягу інвестицій в інфраструктуру регіону та основні засоби; – зростання числа зареєстрованих підприємств; – зростання обсягів вивезення товарів і послуг місцевих виробників за межі території; – зростання доходів від суміжних з туризмом галузей.
Соціокультурна сфера	<ul style="list-style-type: none"> – передумови до зростання чисельності населення; – зростання числа нових робочих місць і числа зайнятих; – зростання взаємної довіри серед населення території;

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - посилення значущості культурно-історичної спадщини території; - підвищення культури обслуговування туристів місцевим населенням і підприємцями; - поліпшення якості життя населення території.
Екологічна сфера	<ul style="list-style-type: none"> - зростання можливостей щодо збереження якості навколишнього середовища, дотриманням екологічного балансу території; - активізація діяльності територіальної адміністрації щодо поліпшення екологічної ситуації.
Сфера регіонального та місцевого управління	<ul style="list-style-type: none"> - зростання валового регіонального продукту (ВРП); - зростання ринкової вартості територіальних цінних паперів; - поповнення місцевого бюджету; - зростання рейтингу території; - зростання доходів бюджету від зростання податків; - зростання довіри до територіальних органів влади.

При оцінці ефективності проведення брендингу території доцільно виділяти чотири основних види ефективності брендингу:

- соціокультурну;
- комунікативну;
- економічну;
- екологічну.

Є очевидним, що провідним видом ефективності брендингу території стає соціокультурна ефективність, серед компонентів якої найбільш важливими є показники якості та вартості життя населення, а також показники культурно-історичного та рекреаційного потенціалу туристичного регіону [4].

Детальний перелік та зміст показників оцінки ефективності брендингу території представлені у таблиці 2.

На наш погляд, важливим питанням є аналіз трьох можливих варіантів розвитку туристичної привабливості та конкурентоспроможності регіону:

Якщо туристична територія має яскраво виражену привабливість, і вже існує певний туристичний потік, то рівень досяжної конкурентоспроможності території буде визначатися розвитком туристичної інфраструктури. У цьому випадку витрати на розвиток території до рівня реально досяжної конкурентоспроможності сприятимуть збільшенню життєвого циклу регіону, термін окупності цих інвестицій буде значно менше, ніж у разі створення нової території.

2. Якщо туристична територія тільки починає формуватися або туристична привабливість створюється штучно, то витрати будуть істотно більше. Крім того, будуть значно більші витрати на залучення туристичних потоків, так як необхідно буде сформувати певний рівень знань про цю територію і стимулювати інтерес і бажання туристів в неї приїхати.

3. Якщо туристична територія диверсифікує свою привабливість, тобто штучно її змінює, орієнтуючись, наприклад, на інший цільовий ринок, то витрати на досягнення конкурентоспроможності будуть найвищі, так як це вимагає перебудови відповідної інфраструктури та кардинальної зміни цільового ринку. Крім цього, існує ризик того, що дана територія може не сформуватися як нова туристична територія з новою привабливістю, тому що будуть працювати старі стереотипи щодо неї. У цьому випадку відбудеться відтік туристів, орієнтованих на стару привабливість, і не сформується новий туристичний потік.

Таблиця 2

Показники видів ефективності брендингу території

Види ефективності брендингу території	Показники ефективності
Соціокультурна ефективність	– якість і вартість життя;
	– число історичних і культурних пам'яток;
	– число зайнятих у сфері туризму;
	– показники динаміки міграції населення;
	– кількість туристичних напрямків і маршрутів (що мають закріплені торгові марки і бренди).
Комунікативна ефективність	– число туристів;
	– впізнаваність території (за опитуваннями);
	– рейтинг території (у цілому по країні);
	– ставлення до території з боку її споживачів (опитування).
Економічна ефективність	– сума доходів від продажу в'їзних і внутрішніх турпакетів;
	– сукупна сума податків від туризму;
	– вартість бренду території;
	– доходи від бренду.
Екологічна ефективність	– динаміка екологічного рейтингу регіону за періодами програми з поліпшення екології регіону.

Розглянувши варіанти розвитку туристичної привабливості та конкурентоспроможності регіону, ми прийшли до висновку, що

позитивний імідж туристичної території на сьогоднішній день є обов'язковою базовою умовою формування привабливості регіону для потенційних туристів. Імідж території, який складається у свідомості туриста до здійснення подорожі, є одним з головних чинників, що впливає на вибір туриста при визначенні майбутнього місця перебування.

При цьому процес брендингу туристичних зон у порівнянні з процесом формування бренду товарів і послуг вирішує таку задачу: пошук і оптимальне відображення за допомогою різних інтегрованих комунікаційних технологій винятковості туристичної території, тобто побудова ефективного бренду.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Побудова бренду туристичної території являє собою комплексний процес, що складається з декількох рівнів, який базується на наступному маркетинговому підході: визначенні місця туристичної території на глобальному туристичному ринку та виявленні основних переваг потенційних споживачів туристичних послуг. Таким чином, бренд туристичної території являє собою імідж чи образ, який існує у свідомості споживача і автоматично сприймається ним. Брендінгова концепція, або концепція бренду регіону як туристичної території є в даному випадку основною творчою ідеєю, яка побудована на символізації основних ресурсів і цінностей регіону та виражається в графічному, звуковому, смисловому, анімаційному й інших виразах.

Отже, територіальний брендинг спрямований на формування конкурентних переваг регіону перед іншими територіями, а також на поліпшення його іміджу, підвищення його популярності в очах туристів. У зв'язку з цим важливе значення має не тільки залучення потенційних споживачів туристичного продукту, а й рекомендації з розширення кола осіб, зацікавлених у відвідуванні туристичної місцевості, що, в свою чергу, призведе до збільшення туристського потоку. Внаслідок цього, розвиток туризму на основі брендингу дестинації сприятиме поліпшенню рівня життя населення, реалізації туристичного потенціалу території та формуванню сучасної туристичної індустрії регіону.

Література

1. Басюк Д. Формування туристичного бренду як фактор регіональної політики / Д. Басюк // Вісник національної академії

державного управління. – 2011. - № . – С. 139-147.

2. Гонта О.І. Проблеми формування транскордонного туристичного брендингу / О.І. Гонта // Чернігівський науковий часопис. – Сер. 1, Економіка і управління. – 2011. – № 2 (2). – С. 50-58.

3. Гудзь М.В. Проблеми та перспективи формування туристичного бренду м. Запоріжжя / М.В. Гудзь, Р.С. Вертегел // Економіка та управління. – 2013. – №4. – С. 87-91.

4. Джанджугазова Е.А. Маркетинг туристских территорий : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.А.Джанджугазова. – М.: Изд. центр «Академия», 2006. – С. 2-3.

5. Котова Н.О. Територіальний маркетинг, територіальний брендинг: визначення сутності та особливості [Електронний ресурс] / Н.О. Котова. // Державне будівництво. – 2010. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2010_1_22.pdf

1. Basyuk D. Formuvannya tury`sty`chnogo brendu yak faktor regional`noyi polity`ky` / D. Basyuk // Visny`k nacional`noyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya. – 2011. - # . – S. 139-147.

2. Gonta O.I. Problemy` formuvannya transkordonnogo tury`sty`chnogo brendy`ngu / O.I. Gonta // Chernigivs`ky`j naukovy`j chasopy`s. – Ser. 1, Ekonomika i upravlinnya. – 2011. – # 2 (2). – S. 50-58.

3. G`udz` M.V. Problemy` ta perspekty`vy` formuvannya tury`sty`chnogo brendu m. Zaporizhzhya / M.V. G`udz`, R.S. Vertegel // Ekonomika ta upravlinnya. – 2013. – #4. – S. 87-91.

4. Dzhandzhugazova E.A. Markety`ng tury`stsky`x terry`tory`j : ucheb. posoby`e dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeny`j / E.A.Dzhandzhugazova. – M.: Y`zd. centr «Akademy`ya», 2006. – S. 2-3.

5. Kotova N.O. Tery`torial`ny`j markety`ng, tery`torial`ny`j brendy`ng: vy`znachennya sutnosti ta osobly`vosti [Elektronny`j resurs] dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2010_1_22.pdf

Рецензент: Харічков С.К., д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту ім. д.е.н., проф. І.П. Продіуса Інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій Одеського національного політехнічного університету

11.03.2015

НОВИЙ БАНКІВСЬКИЙ ПРОДУКТ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

В умовах стрімкого розвитку фінансового сектору української економіки провідну роль посідає сектор банківського обслуговування. Головною задачею на даному етапі банківських установ є покращення якості надаваних банківських послуг та розробка і введення нових банківських продуктів. Це забезпечить конкурентоспроможність банку на ринку фінансових послуг та допоможе збільшити клієнтську базу, максимізувати прибуток та вийти на нові ринки збут банківських продуктів. Для того щоб зменшити ризики невдалої розробки нового банківського продукту, необхідно знати його класифікацію.

Ключові слова: банківська інновація, банківська послуга, банківський продукт, новий банківський продукт.

НОВЫЙ БАНКОВСКИЙ ПРОДУКТ: ПОНЯТИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ

В условиях стремительного развития финансового сектора украинской экономики ведущую роль занимает сектор банковского обслуживания. Главной задачей на данном этапе банковских учреждений является улучшение качества предоставляемых банковских услуг и разработка и введение новых банковских продуктов. Это обеспечит конкурентоспособность банка на рынке финансовых услуг и поможет увеличить клиентскую базу, максимизировать прибыль и выйти на новые рынки сбыт банковских продуктов.

Ключевые слова: банковская инновация, банковская услуга, банковский продукт, новый банковский продукт.

NEW BANKING PRODUCT: DEFINITION AND CLASSIFICATION

With the rapid development of the financial sector of the Ukrainian economy a leading role takes banking sector. The main task at this stage

of banking institutions is to improve the quality of banking services and the development and introduction of new banking products. This will ensure the competitiveness of the bank's financial services market and help increase its customer base, maximize profits and expand into new markets selling banking products. In order to reduce the risks of failing to develop a new banking product, you must know its classification.

Keywords: banking innovation, banking services and products, new banking product.

Постановка проблеми. Розвиток банківського бізнесу протікає в умовах досить жорсткого протистояння між різними кредитними організаціями. Тому, щоб досягти успіху в конкурентній боротьбі, комерційні банки використовують різні прийоми і методи. У цій боротьбі виграють насамперед ті кредитні установи, які намагаються диверсифікувати свою діяльність, включаючи розробку і просування нових банківських продуктів. У той же час поняття «банківський продукт» різними авторами трактується неоднозначно. У цьому зв'язку надається можливим дослідження генеалогії (походження) даного поняття і вивчення точок зору провідних економістів на сутність банківського продукту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою визначення поняття «банківський продукт» та «банківська послуга», їх відмінністю та класифікацією займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Коложнова Н.А., Лаврушин О.І., Лещенко Л.П., Масленченков Ю.С., Некрасова С. І., Некрасова Н. А., Гаммессон Е., Лавлок К. тощо.

Недостатня розробленість окремих питань даної проблеми, відсутність єдиної класифікації, практичне значення розробок для підвищення конкурентоспроможності та якості надаваних послуг комерційними банками зумовлюють актуальність цієї роботи.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад визначення понять «продукт», «банківський продукт», «новий банківський продукт», а також надання його основної класифікації.

Виклад основного матеріалу. Почати необхідно саме з поняття «продукт», адже очевидно, що поняття «банківський продукт» впливає з цього більш загального поняття - «продукт» («економічний продукт»).

Слово «продукт» походить від латинського *productus* - вироблений. У словнику Ожегова [17] представлені наступні визначення «продукту»:

1) предмет як результат людської праці (обробки, переробки, дослідження);

2) наслідок, результат, породження чого-небудь.

Економічним продуктом називають все те, що виробляється, створюється і використовується в економіці [12]. Термін «економічний продукт» конкретизується в залежності від способу виробництва і сфери застосування. Так, виділяють поняття «продукція», під яким зазвичай розуміють матеріально-речовий продукт. Однак поряд з цим можна зустріти вирази «науково-технічна продукція» або «рекламно-інформаційна продукція». Тому, взагалі кажучи, продукцією допустимо називати будь-який результат, одержуваний на виході виробництва [20].

У маркетингу продукт - це товар або послуга, яку можна запропонувати для ринку і яка буде задовольняти потреби споживачів.

Товаром вважають будь-який економічний продукт, що надходить після виробництва на ринок. Найчастіше поняття «товар» відносять до вироблених матеріальних предметів і речей, які робляться на продаж [18].

Термін «послуга» також має декілька інтерпретацій. Так, у нормативних документах послуга - це результат безпосередньої взаємодії виконавця і споживача, а також власна діяльність виконавця по задоволенню потреб.

Серед визначень, які сформульованих різними авторами, можна виділити два основних підходи до розкриття сутності цього поняття [13]:

1. Послуга - це дія або процес, пропоновані однією стороною іншій стороні. Хоча в ході цього процесу нерідко використовуються фізичні об'єкти, виконання дії, по суті, носить нематеріальний характер і, як правило, не призводить до отримання права власності на що-небудь;

2. Послуга - вид економічної діяльності, що створює цінність і забезпечує певні переваги для споживачів у конкретному місці і в конкретний час в результаті відчутних або невлених дій.

У вітчизняній економічній літературі, як і в практиці, термін

«банківський продукт» з'явився з переходом до ринкової економіки. У США, як правило, прийнято говорити саме про продукцію банку, маючи на увазі під цим послугу або операцію, здійснену банком, його дія, підприємницьку акцію, спрямовану на поліпшення умов бізнесу. Банки в останнє десятиліття основний акцент у своїй діяльності роблять на купівлю-продаж створюваних ними широко звертаються фінансових зобов'язань, а не на надання певних дій в інтересах клієнта (що, власне, і носить назву «послуги») [14].

Для вивчення сутності банківського продукту в ході дослідження необхідно дати аналіз різних підходів щодо трактування цього поняття. Так, Масленченков Ю.С. вважає, що «банківський продукт - це спосіб надання послуг клієнту банку; регламент взаємодії службовців банку з клієнтом при наданні послуги, тобто комплекс взаємопов'язаних організаційних, інформаційних, фінансових та юридичних заходів, об'єднаних єдиною технологією обслуговування клієнта» [14].

Автори автоматизованої банківської системи АБС NEXT вважають, що банківський продукт являє собою регламент, який визначає порядок надання клієнту банківських послуг [1].

На думку ряду вітчизняних і зарубіжних вчених, банківський продукт - це окрема банківська послуга або набір банківських послуг, пропонований клієнтам на типових умовах. Приклади: програмний кредит, цільові внески, депозитний сертифікат, пластикові картки [7].

Лаврушин О.І. вважає, що банківським продуктом є: створення платіжних засобів та надання послуг. При цьому створення платіжних засобів проявляє себе на рівні економіки в цілому (на макрорівні), тобто Національний банк здійснює випуск грошей, необхідних для обігу, для придбання та споживання матеріальних благ і продовження процесу відтворення [4].

Уткін Е.А., Морозова Н.І. і Морозова Г.І. пропонують наступне визначення банківського продукту - «різноманітні дії на фінансовому ринку, грошові операції, здійснювані комерційними банками за певну плату за дорученням і в інтересах своїх клієнтів, а також дії, що мають на меті вдосконалення та підвищення ефективності банківського підприємництва (наприклад, вдосконалення організаційної структури)» [19].

Балабанов І.Т. під банківським продуктом розуміє матеріально

оформлену частину банківської послуги (карта, ощадна книжка, дорожній чек, електронний гаманець і т.п.). Банківський продукт має відчутну форму, призначену для продажу на фінансовому ринку [3].

Цієї точки зору дотримується і Жуков Е.Ф., який вважає, що «банківський продукт - це банківський документ (або свідоцтво), який випускається банком для обслуговування клієнта і проведення банківських операцій. Банківськими продуктами є векселі, чеки, банківські відсотки, депозити, сертифікати тощо» [5].

Банківська операція означає процедуру дій, спрямовану на вирішення певної задачі з управління банківським капіталом. Банківські операції як дії мають невловиму форму, тобто їх не можна помацати і не можна продати за фіксованою ціною. Щоб бути проданою, банківська операція повинна бути матеріалізована. Формою матеріалізації банківської операції є якийсь певний документ (методичні вказівки, інструкція тощо). Цей документ являє собою вже банківський продукт, тобто він є об'єктом купівлі-продажу на фінансовому ринку.

Виходячи з вищевикладеного, можна виділити дві точки зору щодо сутності банківського продукту:

1) банківський продукт «у вузькому сенсі» - це матеріально оформлена частина банківської послуги;

2) банківський продукт «в широкому сенсі» - це результат банківської діяльності, банківські послуги же - дії з обслуговування клієнтів, які носять додатковий характер.

Таким чином, банківський продукт - це результат банківської діяльності, який виступає у вигляді товару, який надходить на банківський ринок для продажу клієнтам.

Варто відзначити, що поняття «новий банківський продукт» досить умовно. Якщо один банк впроваджує для себе інший, раніше їм не практикований вид послуг, то для інших банків подібна практика може бути давно справою реальної життєдіяльності. Те ж відноситься і до клієнтури. Якщо конкретний клієнт раніше до даної банківської послуги не вдавався, то вона для нього нова. Для банку ж впровадження в практику бізнесу нових продуктів - можливість проникнення на нові ринки, їх освоєння, задоволення знову з'явилися побажань клієнтів і отримання нових прибутків. Особливо високі доходи мають місце зазвичай тоді, коли банк

виходить на ринок з якісно новим продуктом, який інші банки поки не використали, і на певному етапі часу стає монополістом, що дає можливість деякий час отримувати монополю високий прибуток. Цей період зазвичай невеликий, оскільки інші банки намагаються швидко надолужити згаяне, розробити, підготувати і запропонувати своїм клієнтам аналогічну послугу. Але й за короткий час можна, особливо умах розвитку української економіки, зробити «великі гроші», а головне, повернути до себе нових клієнтів, і таким чином суттєво поповнити клієнтську базу [19].

Також важливо відзначити, що деякі автори практично ототожнюють нові банківські продукти та банківські інновації. Але що ж таке «інновація»? Відомі різні визначення поняття «інновація»:

- «... будь-який новий підхід до конструювання, виробництва або збуту товару, в результаті чого інноватор і його компанія отримують переваги перед конкурентами [9]»;

- «... продукт творчої праці, що має завершений вигляд товару, готового до застосування та поширенню на ринку [10]»;

- «... кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового або удосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності [18]».

Крім терміна «інновація», використовується поняття «нововведення». Існує думка, що поняття «нововведення» є російським варіантом англійського слова *innovation*, переклад якого означає «введення новацій» [15]. Відомі такі визначення поняття «нововведення»:

- це цілеспрямований процес ефективної реалізації прогресивного нововведення, орієнтований на кінцевий результат - інтенсифікацію тієї сфери людської діяльності, в якій це нововведення використовується [8];

- це новий спосіб задоволення сформованих суспільних потреб, що забезпечує приріст корисного ефекту і, як правило, заснований на досягненнях науки і техніки [2].

Таким чином, інновації (нововведення) можуть розглядатися і як результат, і як процес.

В залежності від цілей дослідження використовують різні підходи до класифікації інновацій (нововведень), але найбільшою популярністю користується класифікація Й. Шумпетера [20]:

- нове, тобто ще невідоме в сфері споживання блага або нову якість відомого блага;
- новий більш ефективний метод виробництва відомої продукції;
- відкриття нових можливостей збуту відомої продукції;
- відкриття нових джерел сировини або виробництва напівфабрикатів;
- реорганізація виробництва, що веде до підриву якийсь встановилася в ньому монополії.

Одним з різновидів інновації є банківська інновація. Лаврушин О.І. розуміє банківську інновацію «як сукупність принципово нових банківських продуктів і послуг - це синтетичне поняття про мету і результаті діяльності банку у сфері нових технологій, спрямованих на отримання додаткових доходів в процесі створення сприятливих умов формування та розміщення ресурсного потенціалу за допомогою впровадження нововведень, що сприяють клієнтам в отриманні прибутку [6] ». «Новий банківський продукт - комбінована або нетрадиційна форма банківського обслуговування, створювана на основі маркетингових досліджень потреб ринку [6]». На думку Лаврушина О.І. банківські інновації можна поділити на два типи: технологічні та продуктові. До технологічних інновацій відносяться: електронні перекази грошових коштів, банківські картки; до продуктових - нові банківські продукти [6].

Таким чином, поняття «банківська інновація» ширше поняття «новий банківський продукт». У свою чергу новий банківський продукт являє собою різновид банківських інновацій.

Новий банківський продукт - це результат банківської діяльності, який виступає у вигляді нового товару, який надходить на банківський ринок для продажу клієнтам.

За індивідуальності новий банківський продукт буває:

- 1) одиничний;
- 2) масовий.

Одиничний продукт - це індивідуальний продукт. Як річ він має характерні, тільки йому притаманні особливості, які виділяють його серед інших їхніх банківських продуктів. Наприклад, конкретна монета з конкретного дорогоцінного металу певної маси, конкретна нерухомість, облігація конкретного емітента-банку та ін.

Одиничний банківський продукт має чітко визначене коло своїх покупців. Тому він випускається в розрахунку на конкретних споживачів [16].

Масовий банківський продукт - це продукт без різко вираженої індивідуальності. У нього немає особливих характерних рис. Масовий банківський продукт розрізняється тільки за видами продукту фінансового активу, наприклад, банківський депозит, банківський рахунок, облігації державної внутрішньої або муніципальної позики всіх видів та ін. Масовий фінансовий продукт випускається в розрахунку на широке коло споживачів і інвесторів [16].

За лімітування новий банківський продукт буває:

1) лімітований - продукт, обсяг або кількість випуску якого суворо квотується. До лімітуються банківським продуктам відносяться акції, облігації, кредитні угоди та ін. Даний продукт випускається в розрахунку на конкретного покупця;

2) нелімітований - продукт, обсяг (кількість) випуску якого не обмежений ніякими квотами. Цей продукт випускається в розрахунку на можливого потенційного покупця, тому обсяг його випуску не обмежується жодними нормами, крім фактора купівельного попиту. До нелімітовані банківським продуктам ставляться пластикові, розрахункові і кредитні картки, банківські рахунки і т.п.

Новий банківський продукт може виступати у формі:

- майна;
- майнового права.

Майно являє собою матеріальний об'єкт власності (гроші, мірні злитки золота, монети, цінні папери та ін.). До банківському продукту у формі майнових прав відносяться такі документи, як договір банківського рахунку, кредитні угоди і т.п. [16].

За змістом нові банківські продукти можна поділити на такі види:

1) новий банківський продукт, що вперше з'явився на російському фінансовому ринку, тобто тільки в одному банку;

2) новий для Росії зарубіжний банківський продукт, тобто новий банківський продукт, що з'явився на російському фінансовому ринку, але вже давно реалізований за кордоном на фінансових ринках інших країн відповідно до їх конкретними умовами і юрисдикцією;

3) нові фінансові операції [16].

За видами нові банківські продукти можна поділити на:

- 1) електронні грошові розрахунки із застосуванням пластикових карток;
- 2) банкомат як елемент електронної системи платежів;
- 3) Home banking - банківське обслуговування клієнтів вдома та на робочому місці;
- 4) форфейтингові операції банків;
- 5) форвардний опціон;
- 6) операції «своп»;
- 7) операції за поєднанням контокоррента з овердрафтом та ін.

Як показує практика, наявна класифікація нових банківських продуктів не повною мірою розкриває їх сутність. При впровадженні в банківську практику нових банківських продуктів доцільно замислюватися про ефективність їх впровадження. У цьому зв'язку пропонуємо використовувати для вивчення нових банківських продуктів наступні авторські ознаки класифікації:

- за джерелами фінансування витрат по створенню і придбанню нового банківського продукту;
- за поточним використанням нового банківського продукту;
- за ступенем впливу на фінансові результати банку;
- за ступенем вкладення індивідуальної праці співробітників банку у створення нового банківського продукту;
- залежно від участі в банківській діяльності.

Функціонуючі (працюючі) нові банківські продукти - банківські продукти, використання яких приносить банку дохід у справжній період. Функціонуючі (непрацюючі) продукти - які не використовуються з яких-небудь причин, але можуть використовуватися в майбутньому.

Внутрішні - тобто нові банківські продукти, які розроблені особисто співробітниками або засновниками банку. Зовнішні (придбані з боку) - тобто нові банківські продукти, які отримані від інших фізичних або юридичних осіб за плату або безоплатно.

Висновки. В умовах стрімкого розвитку фінансового сектору, постає питання як підтримувати конкурентоспроможність банківських комерційних установ. Задля цього кожен банк надає клієнтам банківські послуги та продає банківські продукти. Різноманітність та новизна банківських продуктів дає змогу банку

отримувати більший прибуток. Варто зазначити, що наведена класифікація не є повною, а включає в себе тільки основні ознаки нових банківських продуктів. Проте використання даної класифікації дозволить більш детально дослідити поняття та види нових банківських продуктів.

Література

1. АБС NEXТ: фабрика продуктів для сучасного банку // Банківські технології. - 2012. - № 12.
2. Американська економіка: Людина, технічний прогрес і підприємництво / В.Б. Супян, А.Р. Данієлов, В.Б. Беневоленський та ін. - М.: Наука, 1993.
3. Банки та банківська справа / під ред. Балабанова І.Т. – К.: 2013. - 304 с.
4. Банківські операції. Частина 1 / під заг. ред. Лаврушина О.І. - М.: ИНФРА-М, 2010. - 96 с.
5. Банківський менеджмент: Підручник / за ред. Е.Ф. Жукова, 3-е изд., Перераб. і доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. - 303 с.
6. Банківський менеджмент: Підручник / за ред. О.І. Лаврушина, 2-е вид., Перераб. і доп. - М.: КНОРУС, 2011. - 560 с.
7. Банківська справа: стратегічне керівництво / під ред. В. Платонова, М. Хіггінса. 5-е вид. - М.: Консалбанкір, 2012. - 432 с.
8. Бестужев-Лада І.В. Прогнозне обґрунтування соціальних нововведень. - М.: Наука, 2013.
9. Бізнес: Оксфордський тлумачний словник: Англо-російський. - М.: Прогрес-Академія; РГТУ, 1995.
10. Кресс В.М., Грачов В.А. Законодавче забезпечення науково-технічного прогресу на сучасному етапі // Економіка і управління. - 2012. - №1-2.
11. Курс економіки / за ред. Б.А. Райзберга, 7-е вид., Доп. - М.: Инфра-М, 2014.
12. Куршакова Н.Б. Банківський маркетинг. - СПб: Питер, 2003. - 192 с.
13. Лавлок К., Гаммессон Е. Маркетинг послуг - що далі? У пошуках нової парадигми і свіжих віянь // Маркетинг і маркетингові дослідження. - 2014. - № 2, 3.
14. Масленченков Ю.С. Технологія та організація роботи банку: Теорія і практика. - М.: ДеКА, 2009. - 432 с.

15. Менеджмент організації: Навчальний посібник / З.П. Румянцева, Н.А. Саломатін, Р.З. Акбердін та ін. - М.: ИНФРА-М, 1995.
16. Некрасов С.І., Некрасова Н.А. Філософія науки і техніки, 2014
17. Ожегов С.І., Шведова Н.Ю. Тлумачний словник російської мови / РАН. Інститут російської мови, 4-е вид., Доп. - М.: Азбуковник, 1999.
18. Сфера послуг: економіка / під ред. Т.Д. Бурменко. - М.: Кнорус, 2014.
19. Уткін Е.А., Морозова Н.І., Морозова Г.І. Інноваційний менеджмент. - М.: Акаліс, 2011. - 208 с.
20. Шумпетер Й. Теорії економічного розвитку. - М.: Прогрес, 1982.

1. ABS NEXT: fabrika produktiv dlya suchasnogo banku // BankivskI tehnologiyi. - 2012. - # 12.
2. Amerikanska ekonomika: Lyudina, tehničniy progres I pIdpriEmnitstvo / V.B. Supyan, A.R. DanIllov, V.B. Benevolenskiy ta In. - М.: Nauka, 1993.
3. Banki ta bankivska sprava / pId red. Balabanova I.T. – К.: 2013. - 304 s.
4. BankivskI operatsiyi. Chastina 1 / pId zag. red. Lavrushina O.I. - М.: INFRA-М, 2010. - 96 s.
5. Bankivskiy menedzhment: PIdruchnik / za red. E.F. Zhukova, 3-e izd., Pererab. I dop. - М.: YuNITI-DANA, 2009. - 303 s.
6. Bankivskiy menedzhment: PIdruchnik / za red. O.I. Lavrushina, 2-e vid., Pererab. I dop. - М.: KNORUS, 2011. - 560 s.
7. Bankivska sprava: strategične kerIvnitstvo / pId red. V. Platonova, M. HiggInsa. 5-e vid. - М.: KonsalbankIr, 2012. - 432 s.
8. Bestuzhev-Lada I.V. Prognose obgruntuvannya sotsIalnih novovveden. - М.: Nauka, 2013.
9. BIZnes: Oksfordskiy tлумачniy slovník: Anglo-rosIyskiy. - М.: Progres-AkademIya; RGTU, 1995.
10. Kress V.M., Grachov V.A. Zakonodavche zabezpečennya naukovo-tehničnogo progresu na suchasnomu etapI // Ekonomika I upravlinnya. - 2012. - #1-2.

11. Kurs ekonomiki / za red. B.A. Rayzberga, 7-e vid., Dop. - M.: Infra-M, 2014.
12. Kurshakova N.B. Bankivskiy marketing. - SPb: Piter, 2003. - 192 s.
13. Lavlok K., Gammesson E. Marketing poslug - scho dall? U poshukah novoYi paradigmi I svIzhih vIyan // Marketing I marketingovI doslidzhennya. - 2014. - # 2, 3.
14. Maslennikov Yu.S. Tehnologiya ta organizatsiya roboti banku: Teoriya I praktika. - M.: DeKA, 2009. - 432 s.
15. Menedzhment organizatsiyi: Navchalniy posibnik / Z.P. Rumyantseva, N.A. SalomatIn, R.Z. AkberdIn ta In. - M.: INFRA-M, 1995.
16. Nekrasov S.I., Nekrasova N.A. Filosofiya nauki I tehniki, 2014
17. Ozhegov S.I., Shvedova N.Yu. Tlumachniy slovník rosiyskoYi movi / RAN. Institut rosiyskoYi movi, 4-e vid., Dop. - M.: Azbukovnik, 1999.
18. Sfera poslug: ekonomika / pId red. T.D. Burmenko. - M.: Knorus, 2014.
19. UtkIn E.A., Morozova N.I., Morozova G.I. Innovatsiyniy menedzhment. - M.: Akallis, 2011. - 208 s.
20. Shumpeter Y. Teoriyi ekonomichnogo rozvitku. - M.: Progres, 1982.

Рецензент: Лапіна І.С., к.е.н, доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету

12.03.2015

УДК 314.48:93/94

Вітківська Катерина

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ СМЕРТНОСТІ

Однією з головних ознак сучасної демографічної кризи є надзвичайно висока смертність, яка залишається основним чинником природного скорочення чисельності населення. Сьогодні

необхідні швидкі та зважені соціально – економічні та демографічні заходи, що ґрунтуються на детальному науковому аналізі широкого спектру показників, що відображають перебіг демографічних процесів. Це потребує систематичного удосконалення методологічних підходів до вивчення та аналізу смертності. А це неможливо без розгляду основних історичних етапів в розвитку та становленні методології дослідження смертності з метою їх удосконалення з урахуванням тенденцій сьогодення, що і обумовило вибір теми дослідження.

У статті проаналізовані існуючі методологічні підходи до поставленої проблематики, а також показано, що сьогодні в Україні існує значна регіональна диференціація рівнів смертності, що обумовлює необхідність більш детального аналізу впливу різних причин на динаміку смертності та середньої тривалості життя населення окремих територій. Це можливо зробити за допомогою побудови регіональних таблиць смертності за причинами. Також надані рекомендації відносно подальшого удосконалення методики аналізу смертності за причинами.

Ключові слова: смертність, методи, таблиці смертності, причини смерті, система показників, регіональна диференціація.

Витковская Екатерина

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ МЕТОДОЛОГИИ ИЗУЧЕНИЯ СМЕРТНОСТИ

Одним из главных признаков современного демографического кризиса является чрезвычайно высокая смертность, которая остается основным фактором естественного сокращения численности населения. Сегодня крайне необходимы быстрые и взвешенные социально - экономические и демографические меры, основанные на детальном научном анализе широкого спектра показателей, отражающих ход демографических процессов. Это требует систематического усовершенствования методологических подходов к изучению и анализу смертности. А это невозможно без рассмотрения основных исторических этапов в развитии и становлении методологии исследования смертности с целью их усовершенствования с учетом сегодняшних тенденций, что и обусловило выбор темы исследования.

В статье проанализированы существующие методологические

подходы к поставленной проблематике, а также показано, что сегодня в Украине существует значительная региональная дифференциация уровней смертности, что обуславливает необходимость более детального анализа влияния различных причин на динамику смертности и средней продолжительности жизни населения отдельных территорий. Это можно сделать с помощью построения региональных таблиц смертности по причинам. Также предоставлены рекомендации относительно дальнейшего усовершенствования методики анализа смертности по причинам.

Ключевые слова: смертность, методы, таблицы смертности, причины смерти, система показателей, региональная дифференциация.

Vitkovska Kateryna

HISTORICAL ASPECTS OF THE METHODOLOGY FOR THE STUDY OF MORTALITY

One of the main features of the modern demographic crisis is an extremely high mortality rate, which remains a major factor in the natural population decline. Today, it is in need of quick and balanced socio - economic and demographic measures based on detailed scientific analysis of a wide range of indicators that reflect the course of demographic processes. This requires a systematic improvement of methodological approaches to the study and analysis of mortality. But this is impossible without consideration of the main historical stages in the development and establishment of research methodology mortality in order to improve them, taking into account current trends, which led to the choice of research topic. The paper analyzes the existing methodological approaches to the problems posed, but also shows that today in Ukraine there are significant regional differences in mortality levels, necessitating a more detailed analysis of the impact on the dynamics of the various causes of mortality and life expectancy of the population of certain territories. This can be done by constructing a regional tables of mortality by cause. Also provided recommendations for further improvement of methods of analysis of mortality by cause.

Keywords: mortality, methods, tables of mortality, causes of death, scorecard, regional differentiation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Протягом декількох десятиріч в Україні спостерігаються несприятливі демографічні тенденції, сукупність яких характеризується як демографічна криза. Починаючи з 1991 р. Україна живе в умовах природного скорочення чисельності населення, яке відбувалося як за рахунок падіння народжуваності, так і за рахунок підвищення смертності. Стійка тенденція падіння народжуваності спостерігалася у період з 1987 по 2001 р. включно. За цей час загальний коефіцієнт народжуваності зменшився з 15,5 ‰ до 7,7 ‰, тобто у два рази, після чого почав підвищуватися і у 2013 р. сягнув значення 11,1‰. Що стосується смертності, то тут спостерігалася протилежна тенденція – загальний коефіцієнт смертності за цей час зріс з 11,1‰ до 15,3 ‰ у 2001 р. і продовжував підвищуватися, сягнувши значення 14,6‰ у 2013 р.

Тому єдиним категоричним імперативом для України є скорочування смертності, яка характеризується вкрай високим загальним її рівнем, значною диференціацією за віком, статтю та територіями, надзвичайно високою смертністю у порівнянні з іншими країнами як в цілому так і за окремими причинами. Зміни у структурі смертності за причинами обумовлюють необхідність систематичного удосконалення методологічних підходів до вивчення та аналізу смертності як в цілому, так і за окремими причинами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Дослідженням проблем смертності займалися такі всесвітньо відомі вчені, як В.Паєвський, А.Мерков, А.Боярський, К.Шабуров, Р.Бирюкова. Серед українських демографів слід відмітити Ю.Корчак-Чепурківського, В.Стешенко, Е.Лібанову, Н.Левчук, А.Стефановського та ін..

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Не зменшуючи значення робіт вітчизняних науковців, варто зазначити, що дослідження проблеми смертності, зокрема за причинами є недостатньо глибокими та потребують подальшої розробки.

Формулювання цілей статті. Мета статті поглядає в розгляді основних етапів в розвитку та становленні методології дослідження смертності з ціллю їх удосконалення з урахуванням тенденцій

сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що смерть людини є таким же природним явищем, як й народження, вона завжди сприймалася людьми як дещо неприродне, особливе, трагічне, з чим необхідно боротися. Зусилля та знання багатьох поколінь були віддані боротьбі з хворобами за продовження тривалості життя людини. Така боротьба потребує знань природи, причин, умов життя людей, соціально-економічних, політичних та інших процесів, що відбуваються у суспільстві. Значні результати на цьому терені були досягнуті завдяки розвитку багатьох наук, серед яких почесне місце по праву займає статистика, яка забезпечила дослідників методологією та інформаційною базою для вивчення та аналізу смертності.

За більш ніж 300-річну історію свого існування статистика накопичила значний досвід вивчення смертності, створила систему показників, розробила низку наукових методів, за допомогою яких забезпечується збір, обробка та аналіз смертності, що, в свою чергу, є базою для аналізу сучасної демографічної ситуації та тенденцій її розвитку, забезпечення адміністративних і дослідницьких потреб для розробки програм здоров'я людей, оцінки їх ефективності.

В арсеналі статистики смертності – система загальних, спеціальних і часткових коефіцієнтів для вимірювання рівня та динаміки смертності в цілому та за окремими групами населення, метод стандартизації, за допомогою якого забезпечується порівняння інтенсивності смертності окремих населень, усунення впливу структурних факторів.

Але кількісні індикатори рівня смертності та її динаміки не надають знань щодо рівня доживання окремих груп населення до певного віку, ймовірності прожити певний період часу, середньої очікуваної тривалості життя населення та інших показників, необхідних для характеристики як самої смертності, так і умов життя населення. Для розв'язання цієї проблеми статистика населення розробила метод, за допомогою якого можна одержати більш вичерпану картину смертності – це метод таблиць смертності (їх також називають таблицями дожиття або таблицями смертності і середньої очікуваної тривалості життя населення). Таблиці смертності представляють собою систему упорядкованих за віком та пов'язаних між собою чисел, які у своїй сукупності описують

процес вимирання населення. За їх допомогою визначається скільки з числа народжених доживають до кожного наступного віку життя, скільки помирає не доживши до наступного віку, яка ймовірність для осіб кожного віку дожити або не дожити до наступного віку життя, яка середня тривалість очікуваного життя для осіб кожного віку та низку інших біометричних характеристик населення.

Перша спроба побудувати дещо подібне таблиці смертності належить Дж. Граунту, який по праву значиться засновником наукової демографії. Незважаючи на обмежену статистичну інформацію, яку він мав у своєму розпорядженні, Граунт виявив низку закономірностей природного руху населення, зокрема стійке співвідношення статей серед новонароджених. На підставі даних про числа померлих в Лондоні за 1629-1636 рр. з розподілом за причинами смерті він розрахував величини l_x для своєї таблиці. Це дозволило у майбутньому вважати Дж. Граунта засновником метода побудови таблиць смертності за сукупністю померлих. Цей метод у подальшому одержав назву *методу смертних списків*.

Не дивлячись на певну помилковість застосування методу смертних списків для нестационарного населення (якого реально не існує), цей метод одержав широке розповсюдження і став методологічною передумовою для розвитку більш точних методів побудови таблиць смертності.

Уперше на помилковість співвідношення чисел померлих у кожному віці із загальним числом померлих звернув увагу відомий математик і статистик академік В.Я.Буняковський, який зробив значний внесок у методологію вивчення смертності в Росії. У своїй роботі "Досвід про закони смертності в Росії" він прийшов висновку, що для правильної побудови таблиці смертності числа померлих, розподілених за віковими групами, неправильно відносити до однієї величини померлих або народжених, а необхідно визначити відношення цих величин до тих значень народжених, до покоління яких належать померлі у даному віці. У цьому полягає сутність методу Буняковського.

Подальший розвиток методів побудови таблиць смертності пов'язаний з наявністю та якістю статистичної інформації щодо померлих, народжених, чисельністю та статево-віковою структурою населення. Такі дані стали доступними з 30-х років XIX

ст., коли в більшості країн почали проводитися регулярні переписи населення. Значний внесок в теорію побудови таблиць смертності зробили відомі математики і статистики Лаплас, Галлей, Лейбніц, Ейлер. Удосконаленню та розвитку теорії і техніки демографічного метода побудови таблиць смертності сприяли роботи В.Фарра, А.Кетле, Л.А.Бертильона.

Отже, якщо розглядати історичний порядок розвитку методів побудови таблиць смертності та їх удосконалення, можна сказати, що вони виникали та удосконалювалися у такій послідовності:

1) побудова таблиць за сукупностями померлих з розподілом за віком;

2) побудова таблиць за сукупностями померлих з розподілом за віком і сукупностями народжених;

3) побудова таблиць за сукупностями померлих з розподілом за віком і сукупностями наявного населення з розподілом за віком.

Перші дві групи методів виконали свою історичну місію як базові та перехідні до більш точних сучасних методів. Методи, що відносяться до третьої групи, одержали назву *демографічних методів побудови таблиць смертності* і використовуються й сьогодні в різних модифікаціях.

Відомий радянський демограф А.Я.Боярський запропонував більш повну класифікацію методів побудови таблиць смертності [1, с.148], яка представлена на схемі 1.

Дана класифікація відрізняється від існуючих раніше, тим, що її автор, по-перше, виділив умовний та невизначений метод, по-друге, розподілив терміни «побічний» та «демографічний» методи побудови таблиць смертності, які раніше ототожнювались, по-третє, доповнив власними методами розрахунків.

Під *умовним методом* А.Я.Боярський мав на увазі такий метод побудови таблиць, результати якого вірні та, відповідно мають певний сенс лише в міру відповідності тим чи іншим припущенням.

Засновником *прямого методу* побудови таблиць смертності був Лаплас, який запропонував у роботі «Досвід філософії теорії ймовірностей» (1816 р.) простий метод побудови таблиць смертності. Суть його полягає в тому, щоб просто рік за роком наглядати за деяким поколінням народжених – скільки з них помре в кожному однолітньому інтервалі віку.

Народжених і складе стовпчик d_x , а решту показників легко одержати з нього.

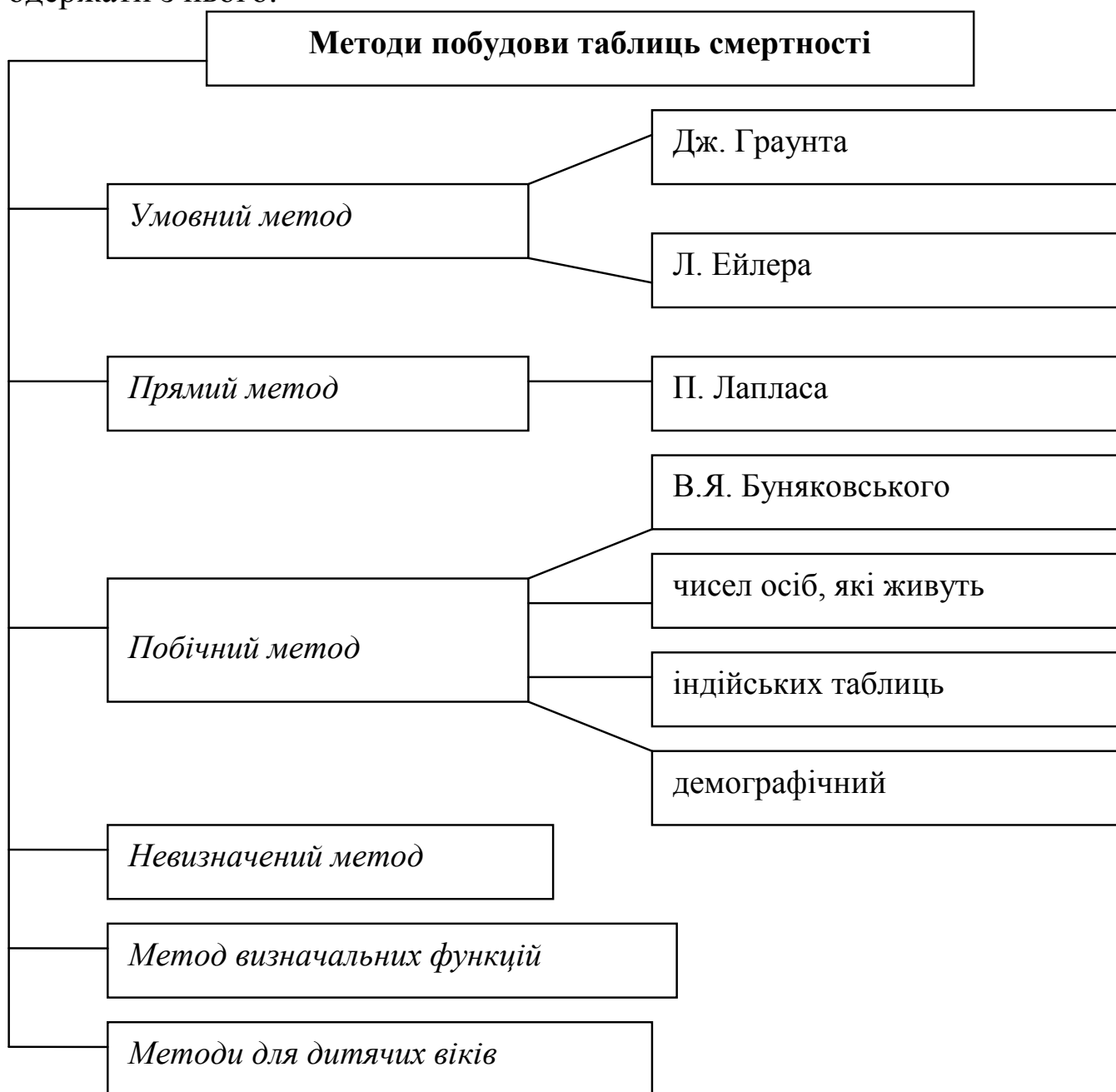

Рис. 1. Класифікація методів побудови таблиць смертності.

Недоліками методу Лапласу є те, що по-перше, практично його реалізувати можливо лише за умов, коли все досліджуване покоління людей повністю вимре, для чого потрібні принаймні сто років. А для цього необхідно мати добре налагоджений облік природного руху населення протягом минулих ста років. По-друге, за сто років смертність суттєво зміниться.

Таблиця, побудована за даним методом, відображала б порядок вимирання конкретної сукупності народжених,

але в різних вікових групах вона відображала б рівень смертності різних епох, а для теперішнього населення не мають значення ті умови, в яких формувалась смертність даного покоління людей.

На відміну від методів Граунта і Лапласа *побічні методи* пов'язують показники таблиці смертності з певним періодом часу. Віднесені А.Я.Боярським в дану групу методи побудови таблиць смертності відрізняються тим, які дані сучасного періоду прийняті в якості основи обчислення та які при цьому показники таблиць смертності розраховуються безпосередньо з первинних даних. Так як всі побічні методи пов'язані з показниками даного часу, то в якості основи обчислення можуть виступати або числа померлих протягом року чи іншого періоду часу, або числа осіб, які живуть.

Сутність *методу Буняковського*, його переваги та недоліки були розглянуті вище, тому перейдемо до наступного побічного методу побудови таблиць смертності, а саме *методу, заснованому на кількості осіб, що живуть*. Він полягає у тому, що обчислення показників таблиці смертності відбувається на основі чисел осіб, які живуть в деякий момент, тобто вихідним показником таблиці виступають «числа осіб, які живуть в інтервалі віку від x до $x+1$ », а саме L_x . До теоретичних та практичних недоліків даного методу можна віднести такі ж самі, які були відмічені з приводу методу Буняковського.

Метод індійських таблиць полягає в тому, що визначальними даними для їх побудови служать числа померлих за період часу між двома переписами, а вихідними показниками – коефіцієнти дожиття за період часу, який відповідає довжині міжпереписного інтервалу. В Індії застосовували даний метод в силу відсутності достатньо достовірної статистики смертності.

Найбільш точним методом побудови таблиць смертності, який засновано на використанні даних про народжуваність та смертність і відображає повіковий рівень смертності в даний час є *демографічний метод*. Вихідними даними для нього служать числа померлих в зв'язку з отриманими числами осіб, які живуть, так як рівень смертності визначається саме співвідношенням тих та інших. Першим запропонував цей метод бельгієць А.Кетле. Для побудованих ним таблиць характерно, що вихідним показником виступає *табличний коефіцієнт смертності* m_x^0 .

В демографії існує наступна класифікація різновидів демографічного методу побудови таблиць смертності з *вихідним показником* q_x :

- за даними про смертність та народжуваність;
- за даними про смертність за деякий період часу та переписом, проведеним в тому ж періоді (метод Кетле-Фарра, метод французьких таблиць);
- за даними двох переписів та смертності за проміжок часу між ними (метод скандинавських і американських таблиць).

Кожний з цих різновидів поділяється в залежності від наявності елементарних сукупностей померлих.

Четверта група методів побудови таблиць смертності, запропонована А.Я.Боярським - *невизначений метод*, який засновано на припущенні, що відбуваються умови гіпотези стаціонарного населення, будь-яка сукупність людей може служити основою для обчислення показників таблиці смертності, якщо тільки сам метод її відбору ніяк не пов'язан з цими показниками.

Метод визначальних функцій, розроблений А.Я.Боярським для радянських таблиць смертності 1938-1939 рр., представляє собою результат застосування основних принципів теорії середніх величин та зорієнтований на використання даних про смертність за двохрічний період та перепису, проведеному в середині того ж періоду.

Для дитячих віків побудова показників смертності зорієнтована на використання числа померлих дітей, розподілених за елементарними сукупностями та сукупностями третього роду, а також на залучення числа народжених за попередні роки. Для розрахунку ймовірності смерті для новонародженого в демографії існує багато методик.

Таким чином, вибір того чи іншого методу побудови таблиць смертності має велике значення, бо різні методи означають не просто різні способи одержання одного й того ж результату. Різні методи можуть призвести до різних результатів у силу того, що самі показники одержують при цьому різний конкретний зміст. На практиці водночас з повними таблицями смертності, в яких всі показники обчислюють для кожного однорічного інтервалу віку, розраховують і короткі (скорочені) таблиці з інтервалом віку п'ять або десять років. Інформацію, вміщену в коротких таблицях

подають у стислому вигляді, що зручно для динамічних, регіональних, статистичних та інших порівнянь. З повної таблиці смертності легко отримати скорочену, але особливий інтерес представляють методи побудови скорочених таблиць безпосередньо з первинних даних.

Історія побудови таблиць смертності в Росії та розвиток методології починається з першої таблиці смертності для православного населення чоловічої статі за 1797-1799 рр., побудовану методом смертних списків, належить академіку К.Ф.Герману (1797-1838). За цим методом була побудована професором Н.Є.Зерновим таблиця смертності православного населення чоловічої статі за 1848 р. Нова ера у вивченні смертності в Росії пов'язана з іменем В.Я.Буняковського, про що було сказано вище. Взагалі необхідно відмітити, що до першого Всеросійського перепису населення 1897 р. таблиці смертності будувалися лише для окремих категорій населення (православного віросповідання, чоловіків).

До революції в Російській імперії було побудовано лише одну повну таблицю смертності для всього населення Європейської Росії (50 губерній) за даними про чисельність населення та даними перепису 1897 р. і кількості померлих за два роки, що примикають до перепису (1896 і 1897).

Крім цього окремими вченими було побудовано низку таблиць смертності для окремих категорій населення (православне населення) або окремих територій. До них можна віднести таблиці К.Ф.Германа, Н.Є.Зернова, М.Спаського, які були побудовані для православного населення чоловічої статі та розраховані для п'ятирічної вікових груп. Ці таблиці були побудовані за сукупностями померлих, так званим *методом смертних списків*. Для України після революції 1917 р. була побудована таблиця смертності за старими, дореволюційними матеріалами перепису 1897 р. та даними про померлих за 1896-1897 рр. І хоча територія, для якої була побудована таблиця, не повністю співпадає з сучасною територією України, ця таблиця є єдиним джерелом даних про порядок вимирання населення наприкінці ХІХ ст. і може бути використаним для приблизного порівняння. Наступна таблиця смертності для України була побудована за матеріалами перепису 1926 р. та даними про померлих за 1925 і 1926 рр. Розробкою та аналізом цих таблиць займалися відомі українські статистики

Ю.О.Корчак-Чепурківський і М.В.Птуха. Після перепису населення 1959 р. таблиці смертності в Україні почали будувати регулярно.

Показників таблиць смертності, незважаючи на їх точність і незалежність від демографічних структур населення, недостатньо для визначення зв'язку рівня смертності населення з соціально-економічною ситуацією в країні, умовами праці та життя населення, екологічної та санітарно-гігієнічної обстановкою. Для цього необхідно знати від яких хвороб вмирають люди у тому чи іншому віці. Тобто коефіцієнти смертності та показники таблиць смертності необхідно доповнити показниками, які характеризують причини смерті.

Тому зрозуміло, що подальше поширення використання таблиць смертності та удосконалення методів їх побудови природно привели до поняття того, що виникає необхідність і можливість розширити систему показників таблиць смертності. Відомий російський демограф В.В.Паєвський писав, що "звичайна таблиця смертності характеризує лише одну сторону смертності – її *повікові* зміни. Але, між іншим, нічого не заперечує розширити систему показників, яка називається "таблицею смертності", розповсюдив її ще на одну сторону, а саме на *причини смерті*" [2, с.27].

На можливість побудови таблиць смертності за причинами уперше звернув увагу ще у XIX ст. відомий демограф і статистик У.Фарр, який теоретично обґрунтував можливість побудови таких таблиць. У подальшому побудова таблиць смертності за причинами набула широкого розповсюдження. З побудовою таблиць смертності за причинами смерті пов'язані імена відомих вчених – Л.Дублін, А.Лотка, А.М.Мерков, Р.Н.Бірюкова, А.Я.Боярський, К.Ю.Шабуров та інші.

Різні автори використовували різні методики побудови таблиць смертності за причинами, які нами були детально розглянуті у роботі [3,с.51-57], тому у своєму дослідженні ми не ставили завдання проведення ретельного аналізу методів побудови таблиць смертності за причинами. Наша мета полягає у визначенні можливостей подальшого удосконалення методики побудови таблиць смертності для аналізу причин смертності в Україні в умовах тривалої демографічної кризи. Одним із невирішених завдань при вивченні смертності в сучасних умовах є

методичне обґрунтування необхідності та практичні рекомендації щодо побудови таблиць смертності за причинами для окремих регіонів країни. Це завдання є актуальним для України у зв'язку з тим, що закономірності життя, смертності та середньої тривалості життя суттєво відрізняються у залежності від умов проживання та праці, зайнятості, географічного положення, традицій та інших факторів. Таблиці смертності за причинами у цілому по Україні дають узагальнену картину, яка не характеризує в повній мірі справжнє положення в силу суттєвої диференціації рівня смертності по окремих регіонах. У таблиці 1 наведено групування областей України за значенням загального коефіцієнта смертності у 2013 р.

Таблиця 1

Групування областей України за значенням загального коефіцієнта смертності у 2013 р.

Групи областей з коефіцієнтом смертності, ‰	Кількість областей	У ‰ до загального числа	Середній коефіцієнт смертності, ‰	Відхилення від середнього значення по Україні, ‰
до 14,0	8	32,0	12,8	- 1,8
14,0 – 14,9	5	20,0	14,6	0,0
15,0 – 15,9	6	4,8	15,8	1,2
16,0 – 16,9	5	20,0	16,4	0,0
17,0 і вище	1	4,0	18,6	4,0
Всього	25	100,0	14,6	х

Джерело: авторські розрахунки за даними Держкомстату України

Значення загального коефіцієнта смертності варіює від 11,8 проміле в Закарпатській області до 18,6 проміле в Чернігівській. Найвищий рівень смертності спостерігається в північних і центральних та східних областях. Області з самим низьким рівнем смертності знаходяться на заході країни. Різниця між середніми значеннями загального коефіцієнта смертності груп областей з низьким і високим коефіцієнтом складає майже 6 промільних пункти.

Ще більші коливання між областями спостерігаються за окремими причинами смерті. У таблиці 2 наведені коефіцієнти

смертності населення областей України за основними групами причин смерті.

Таблиця 2

Коефіцієнти смертності населення за причинами в Україні у
2013 р. (на 100000 жителів)

	Всього померлих	За причинами смерті:						
		інфекційні та паразитарні хвороби	новоутворення	ендокринні хвороби, розлади харчування та порушень обміну речовин	зовнішніх причин	хвороби системи кровообігу	хвороби органів дихання	хвороби органів травлення
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	1456,1	28,4	203,0	5,3	88,6	968,1	36,4	61,4
АРК	1374,6	32,8	195,4	2,4	99,0	928,0	25,8	52,0
Вінницька	1568,6	14,2	193,9	5,0	87,3	1144,3	26,4	50,8
Волинська	1313,3	24,7	139,4	6,0	83,3	893,4	64,3	54,1
Дніпропетровська	1549,7	60,1	229,9	3,0	101,5	1004,0	36,5	77,3
Донецька	1590,6	43,8	233,0	5,6	104,5	1028,7	32,5	85,7
Житомирська	1648,0	22,0	193,6	5,0	106,6	1122,6	48,6	54,5
Закарпатська	1178,8	31,0	155,1	9,4	60,6	686,9	29,6	62,0
Запорізька	1488,2	25,6	254,7	2,1	93,5	967,4	37,5	54,3
Івано-Франківська	1256,1	15,5	164,0	3,8	60,3	893,7	20,8	40,0
Київська	1577,8	25,1	218,2	3,8	90,5	1122,7	26,5	59,9
Кіровоградська	1665,7	35,2	230,0	10,0	117,9	1025,6	43,5	57,8
Луганська	1593,5	28,1	210,9	7,1	104	1030,8	48,4	100,6
Львівська	1246,9	20,7	178,7	9,3	59,8	814,5	37,2	44,2
Миколаївська	1482,0	40,0	202,1	2,9	103,3	873,7	31,9	81,7
Одеська	1399,2	45,7	197,1	8,1	94,3	899,4	36,2	68,5
Полтавська	1664,9	20,9	230,9	5,5	95,0	1143,4	42,2	54,9
Рівненська	1257,1	14,4	160,0	4,1	73,4	901,6	23,7	42,5
Сумська	1688,7	19,2	222,4	5,5	108,9	1089,3	55,3	62,4
Тернопільська	1365,4	9,1	173,9	6,1	60,1	965,9	65,7	37,1
Харківська	1439,9	17,1	214,8	3,4	84,2	1005,0	27,3	57,0
Херсонська	1492,3	29,6	203,0	2,7	118,6	910,2	26,1	59,6
Хмельницька	1570,5	15,6	200,9	7,6	82,5	966,7	57,7	63,9
Черкаська	1619,5	21,4	187,1	7,1	94,9	1146,6	57,7	59,5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чернігівська	1856,6	22,8	199,3	6,4	114,5	1360,5	53,5	51,6

Примітка: відмічені області з найвищими значеннями коефіцієнтів, курсивом – області з найнижчим значенням)

Як видно має місце суттєва диференціація структури смертності населення за причинами в окремих областях. Одні й ті ж причини смерті мають різне демографічне значення щодо впливу на середню тривалість життя в залежності від сукупності соціально-економічних, демографічних та інших факторів, які діють на конкретній території.

Із зазначеного витікає, на нашу думку, очевидний висновок про те, що дороговказом у практичній роботі, спрямованій на захист життя населення та підвищення тривалості його життя, ефективним інструментом можуть бути таблиці смертності за причинами побудовані для окремих областей.

Висновки. Таким чином, побудова багато параметричних регіональних таблиць смертності за причинами смерті дозволить кількісно оцінити резерви подовження тривалості життя населення завдяки частковому скороченню або усуненню окремих причин смерті, а також розробити ефективні заходи соціально – демографічної політики, спрямованої на скорочення смертності населення з огляду на специфіку окремих регіонів.

Перспективи подальших досліджень у поданому напрямку полягають у поглибленні аналізу смертності за рахунок оцінки втрат життєвого потенціалу населення від окремих причин на основі побудованого комплексу регіональних таблиць дожиття з урахуванням специфіки окремих територій.

Література

1. Боярский А.Я. Население и методы его изучения / А.Я. Боярский. – М.: Статистика, 1975. – 264 с.
2. Паевский В.В. О вероятности смерти от отдельных причин / В.В.Паевский // Гигиена и эпидемиология. – 1931. - №8-9. – С.27-29.
3. Вітківська К.В. Щодо питання про побудову таблиць смертності за причинами для окремих регіонів України /

К.В.Вітковська // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип.25 / Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса: ОДЕУ – 2007. - №25. – С. 51-57.

4. Вітковська К.В. Особливості формування сучасного рівня смертності в Україні / К.В.Вітковська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2007. - №2. – С. 197-201.

5. Вітковська К.В. Оцінка резервів підвищення тривалості життя населення на регіональному рівні / К.В.Вітковська // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип.25 / Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса: ОДЕУ – 2007. - №40. – С. 227-232.

6. Підгорний А.З., Вітковська К.В. Регіональні проблеми демографічної ситуації / А.З.Підгорний, К.В.Вітковська // Система державної статистики в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи: Матеріали науково-практичної конференції з нагоди Дня працівників статистики. – К. – 2006. – С. 128-135.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukr.stat.gov.ua.

1. Bojarskij A.Ja. Naselenie i metody ego izuchenija / A.Ja. Bojarskij. – М.: Statistika, 1975. – 264 s.

2. Paevskij V.V. O verojatnosti smerti ot otdel'nyh prichin / V.V.Paevskij // Gigiena i jepidemiologija. – 1931. - №8-9. – S.27-29.

3. Vitkovs'ka K.V. Shhodo pytannja pro pobudovu tablyc' smertnosti za prychnamy dlja okremykh regioniv Ukrai'ny / K.V.Vitkovs'ka // Visnyk social'no-ekonomichnyh doslidzhen'. Vyp.25 / Odes. derzh. ekon. un-t. – Одеса: ОДЕУ – 2007. - №25. – S. 51-57.

4. Vitkovs'ka K.V. Osoblyvosti formuvannja suchasnogo rivnja smertnosti v Ukrai'ni / K.V.Vitkovs'ka // Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu. – 2007. - №2. – S. 197-201.

5. Vitkovs'ka K.V. Ocinka rezerviv pidvyshhennja tryvalosti zhyttja naseleennja na regional'nomu rivni / K.V.Vitkovs'ka // Visnyk social'no-ekonomichnyh doslidzhen'. Vyp.25 / Odes. derzh. ekon. un-t. – Одеса: ОДЕУ – 2007. - №40. – S. 227-232.

6. Pidgornyj A.Z., Vitkovs'ka K.V. Regional'ni problemy demografichnoi' sytuacii' / A.Z.Pidgornyj, K.V.Vitkovs'ka // Systema derzhavnoi' statystyky v Ukrai'ni: suchasnyj stan, problemy, perspektyvy: Materialy naukovo-praktychnoi' konferencii' z nagody Dnja pracivnykiv statystyky. – К. – 2006. – S. 128-135.

7. Oficijnyj sajt Derzhavnoi' sluzhby statystryky v Ukraini [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: www.ukr.stat.gov.ua.

Рецензент: Янковий О. Г. д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету.

25.03.2015

УДК 334.24

Домбровська Софія

**ТЕНДЕНЦІЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ
РЕСУРСІВ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ
ВДОСКОНАЛЕННЯ**

У статті розглянуто визначення поняття «фінансові ресурси» у працях вітчизняних та іноземних вчених, сутність фінансових ресурсів, їх джерела формування, проаналізовано структуру фінансових ресурсів підприємств України у розрізі власних та позичкових коштів за 2003-2013 рр., їх вплив на формування фінансового результату підприємств, зроблено висновки щодо ситуації, яка склалась на підприємствах України за останнє десятиліття стосовно структури фінансових ресурсів, визначено етапи та особливості системи управління фінансовими ресурсами, розглянуто чинники впливу на формування та використання фінансових ресурсів, наведено основні завдання, які потрібно виконувати фінансовим менеджерам для ефективного функціонування фінансово-виробничої діяльності підприємства, запропоновано шляхи вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами для підприємств у період перехідної економіки України.

Ключові слова: фінансові ресурси, активи, власний капітал, кредит, управління фінансовими ресурсами.

Домбровская София

ТЕНДЕНЦИИ СИСТЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ И ПУТИ ЕЁ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

В статье рассмотрено определение понятия «финансовые ресурсы» в трудах отечественных и зарубежных ученых, сущность финансовых ресурсов, их источники формирования, проанализирована структура финансовых ресурсов предприятий Украины в разрезе собственных и заемных средств за 2003-2013 гг., их влияние на формирование финансового результата предприятий, сделаны выводы о ситуации, которая сложилась на предприятиях Украины за последнее десятилетие относительно структуры финансовых ресурсов, определены этапы и особенности системы управления финансовыми ресурсами, рассмотрены факторы влияния на формирование и использование финансовых ресурсов, приведены основные задачи, которые нужно выполнять финансовым менеджерам для эффективного функционирования финансово-производственной деятельности предприятия, предложены пути совершенствования системы управления финансовыми ресурсами для предприятий в период переходной экономики Украины.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, активы, собственный капитал, кредит, управление финансовыми ресурсами.

Dombrovska Sofia

TRENDS OF SYSTEM OF FORMATION FINANCIAL RESOURCES OF UKRAINE'S ENTERPRISES AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT

The article deals with the definition of «financial resources» in the works of domestic and foreign scientists, the essence of financial resources and their sources of formation, analyzed the structure of the financial resources of Ukraine`s enterprises in the context of own and borrowed funds for 2003-2013 years, their impact on the financial result of enterprises, done conclusions about the situation that has developed in the Ukraine`s enterprises in the last decade on the structure of financial resources, defined stages and features of management of financial resources, considered factors of influence on the formation and use of financial resource, reviewed the main tasks that financial managers need

comply for the efficient functioning of financial and production activity of the company, suggested ways to improve management of financial resources for enterprises in the period of transition economy of Ukraine.

Keywords: financial resources, assets, own capital, credit, management of financial resources.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційної економіки України важливим показником ефективного функціонування підприємства, незалежно від сфери його діяльності, галузі та форми власності, є достатній обсяг фінансових ресурсів та раціональне їх використання, що передбачає у подальшому високий рівень платоспроможності, фінансової стійкості, ліквідності підприємства, та взагалі є одним із найголовніших показників конкурентоспроможного положення підприємства на ринку. Управління фінансовими ресурсами є важливим чинником підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства. Це призводить до необхідності створення такої системи управління фінансовими ресурсами, яка б забезпечувала ефективний процес виробництва та реалізації продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми вдосконалення управління фінансовими ресурсами висвітлено у багатьох працях вітчизняних та іноземних вчених, наприклад, як: Бланк І.А., Козачок І.А., Лондар С.Л., Нестеренко Н.В., Пилипенко О.О., Поддєрьогін А.М., Рудченко І.В., Терещенко О.О.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на велику кількість наукових праць вчених, до сих пір не сформульоване єдине визначення сутності фінансових ресурсів та їх складу. Визначення у науковій літературі не відповідають значенню фінансових ресурсів у практичному аспекті. Це призводить до розбіжностей у поглядах, що супроводжується у подальшому нераціональною схемою системи формування фінансових ресурсів та їх використання на підприємствах.

Постановка завдання. Метою статті є побудова ефективної системи формування та використання фінансових ресурсів підприємства, розглянути джерела формування фінансових

ресурсів, визначити основні шляхи підвищення ефективного їх використання.

Виклад основного матеріалу. У працях вчених можна знайти багато визначень сутності фінансових ресурсів. Наприклад, А.М. Поддєрьогін під фінансовими ресурсами розуміє усі грошові кошти, що є в розпорядженні підприємства, до яких належать грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі [8, с. 54].

За Лондарем С.М., це кошти, які можуть бути спрямовані на виконання визначених завдань відповідно до певного плану, і дозволяють отримати бажаний економічний результат [4, с. 33].

І.А.Козачок вважав, що під фінансовими ресурсами на сьогодні слід розуміти сукупність усіх грошових ресурсів, які надійшли на підприємство за певний період або на певну дату у процесі реалізації продукції, товарів, робіт, послуг (операційна діяльність), основних і оборотних засобів (інвестиційна діяльність) і видачі зобов'язань (майнових і боргових – фінансова діяльність) [3, с. 278].

Фінансова енциклопедія взагалі дає таке обширне визначення: фінансові ресурси (англ. financial resources, від фр. resources – кошти, запаси) – сукупність фондів коштів, що утворюються при розподілі й перерозподілі сукупного суспільного продукту й національного доходу та перебувають у розпорядженні держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій різних форм власності. Фінансові ресурси підприємств – кошти, що перебувають у розпорядженні підприємств, у тому числі: грошові фонди, частина грошових коштів, що використовується у нефондовій формі, цінні папери, валютні цінності [6, с. 436].

Отже, проаналізувавши наукові роботи вчених щодо сутності фінансових ресурсів, можна дати загальне визначення, що фінансові ресурси – це кошти, які перебувають у розпорядженні підприємства для виконання певних зобов'язань.

Джерелами фінансових ресурсів виділяють: власний, позичковий та залучений капітали. Вони використовуються для формування власних активів та проведення виробничо-господарської діяльності з метою отримання доходу (прибутку), виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими контрагентами.

Позичковий капітал – це: банківські та комерційні кредити, бюджетне кредитування, інші позичкові кошти.

Підвищення частки власних коштів має позитивний вплив на фінансово-господарську діяльність підприємства. А висока частка позичкових коштів вимагає додаткові витрати (сплата відсотків за використання кредитів, виплата дивідендів, процентів по облігаціям), які зменшують фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність підприємства. Це говорить про те, що треба вибирати найбільш ефективну систему залучення додаткових коштів, реально оцінювати спроможність підприємства нести зобов'язання за їх використання, визначити раціональне співвідношення між власними та позичковими коштами для досягнення позитивного результату функціонування підприємства, адже фінансові ресурси свідчать про фінансовий потенціал підприємства.

Структуру фінансових ресурсів підприємств можна відобразити у практичній площині, для того, щоб побачити реальну ситуацію, яку ж частку займають власні кошти, а яку – позичкові у загальній структурі фінансових ресурсів підприємств України.

Проаналізувавши структуру фінансових ресурсів підприємств України за 2003-2013 рр. за даними сайту Державної служби статистики України [2], наглядний результат можна побачити на нижче наведеному рисунку (див.рис.1).

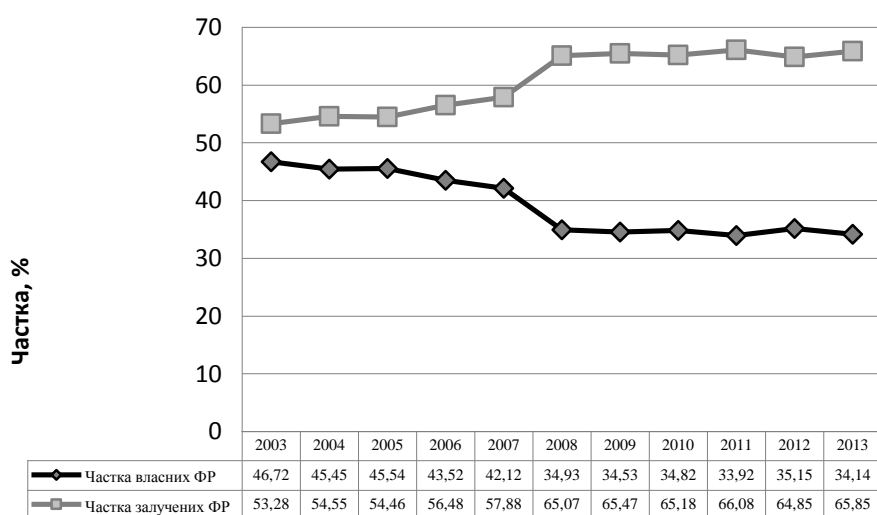

Рис. 1.

Структура фінансових ресурсів підприємств України, 2003-2013 рр.

Співвідношення між власними та позичковими коштами є показником структури капіталу, одним із найголовніших критеріїв оцінки фінансового стану підприємства. Отже, частка власних фінансових ресурсів за 10 років має тенденцію до зниження. Підприємства використовують ці кошти для рефінансування діяльності, покращення матеріальної бази, забезпечення розширеного відтворення. Для своєї поточної виробничо-фінансової діяльності підприємства все більше і більше користуються позиками та залученими коштами, частка яких зросла від 53% у 2003 р. до майже 66% у 2013 р. Це говорить про те, що підприємства все частіше функціонують за рахунок позичкових коштів, частка власних коштів постійно знижується, особливо різка зміна виникла внаслідок економічної кризи у 2008 році. Система фінансових ресурсів України потребує позитивних реформувальних дій для ефективного використання цих ресурсів, адже позикові кошти змушують підприємства сплачувати додаткові проценти за використання кредитів, коли, наприклад, ці кошти можна було б направити на розширення свого виробництва.

Але для оцінки стану підприємств недостатньо лише даних структури фінансових ресурсів, вони не показують рівень ефективності використання фінансових ресурсів та функціонування підприємства в цілому. Для цього треба проаналізувати фінансовий результат (див.рис.2), який отримують підприємства, та порівняти зі структурою фінансових ресурсів. Якщо фінансовий результат має позитивне значення, це свідчить про те, що підприємство має змогу брати позикові кошти, розраховуватися зі зобов'язаннями, та при всьому цьому мати дохід (прибуток).

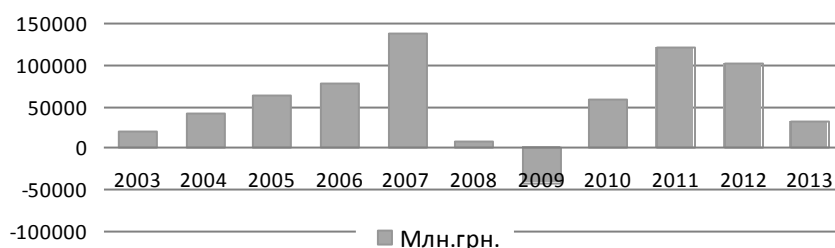

Рис.2. Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, 2003-2013рр.

В цілому, динаміка фінансового результату підприємств є позитивною. Це говорить, про раціональне використання власних коштів та можливість залучення позичкових зі змогою сплати процентів за користування кредитами у майбутньому. Такі умови позитивно впливають на впровадження інновацій та інвестицій. У період економічної кризи у 2008-2009 рр. спостерігається різке зниження фінансового результату, що впливає на недостатню кількість фінансових ресурсів для ефективного ведення фінансово-господарської діяльності підприємств.

Внаслідок цього для раціонального формування та використання фінансових ресурсів доцільно придержуватися таких рекомендацій [5, с. 71]:

- у тактичному аспекті: притримуватися необхідного рівня платоспроможності та ліквідності для покриття поточних зобов'язань, економне використання фінансових ресурсів, проведення контролю за виробництвом та збутом для підтримки рентабельності.

- у стратегічному аспекті: вибір оптимальної структури власних та позичкових коштів для підтримки платоспроможності у довгостроковому періоді.

На формування та використання фінансових ресурсів підприємства мають вплив багато чинників [1, с. 354], як зовнішніх, так і внутрішніх (див.рис.3).

Фактори, які впливають на формування та використання фінансових ресурсів	
Внутрішні	Зовнішні
<ul style="list-style-type: none"> - організація управління фінансовими ресурсами; - забезпечення зв'язку збуту з виробництвом; - аналіз ринку продукції; - якість фінансового, податкового, управлінського обліку; - цінова політика, аналіз цін конкурентів; - маркетинг - персонал. 	<ul style="list-style-type: none"> - зміна ціни на ресурси; - інфляція; - правове поле; - політичний стан; - економічний стан країни.

Рис. 3. Фактори впливу на формування та використання фінансових ресурсів

Отже, більша частка позикових коштів порівняно з власними – це не завжди негативне явище. Необхідно звернути увагу, до якої галузі відноситься підприємство, як веде свою діяльність, яке управління присутнє на цьому підприємстві. Одним з головних чинників є організація управління фінансовими ресурсами: якщо фінансові менеджери та персонал мають високу кваліфікованість, дисциплінованість, вміння відповідати за себе та інших, то й система використання і формування фінансовими ресурсами буде побудована на ефективному рівні.

Підприємство обирає таке співвідношення власних і позикових коштів, яке відповідає його цілям. Бажання залучити достатню кількість фінансових ресурсів може вплинути на майбутній розвиток підприємства позитивними темпами та на підтримування необхідного рівня рентабельності. Якщо підприємство є прибутковим, воно має змогу залучати додаткові позикові кошти, відповідно зростатиме ринкова вартість підприємства. Для розширення свого виробництва підприємству рекомендується збільшувати власні кошти. Це можна зробити за рахунок внесків власників або ж способом тезаврації прибутку. Зростання власного капіталу призводить до підвищення рівня кредитоспроможності та фінансової незалежності підприємства.

Управління фінансовими ресурсами – це циклічний процес. Потрібний постійний пошук шляхів вдосконалення для отримання позитивних результатів ведення фінансово-господарської діяльності підприємства.

Ефективне управління фінансовими ресурсами підприємства включає: конкурентоспроможність підприємства, лідерські якості серед конкурентів, уникнення загрози банкрутства, збільшення прибутку, зростання обсягів виробництва продукції, зростання ринковою вартості підприємства [7, с. 26].

Процес управління фінансовими ресурсами можна поділити на такі етапи:

- 1) Визначення проблеми.
- 2) Аналіз вітчизняного та міжнародного досвіду з цього питання.
- 3) Визначення різноманітних шляхів виходу з цієї проблеми.
- 4) Вибір найефективнішого рішення.

5) Прийняття управлінського рішення.

6) Реалізація прийнятого рішення.

7) Оцінювання результатів вирішення проблеми.

Процес управління фінансовими ресурсами нерозривно пов'язаний як із системою формування фінансових ресурсів, так і з системою їх використання. Формування та використання взаємопов'язані процеси, тому розглядати їх відокремлено один від одного нераціонально. Для того, щоб раціонально використовувати фінансові ресурси, необхідно ефективно їх сформувати. Ці процеси можна представити у вигляді моделі «вхід-вихід». У даному випадку «вхід» - це сукупність фінансових ресурсів, які були сформовані, для подальшого їх використання у процесі функціонування підприємства. «Вихід» - це результат, який ми отримуємо при використанні фінансових ресурсів, він може бути як позитивним, так і негативним. Тому систему управління фінансових ресурсів необхідно забезпечити високим рівнем плануванням, виконанням та контролем відповідних завдань [9, с. 18].

Основним принципом, до якого треба звертатися в управлінні фінансовими ресурсами – це доцільність управлінського рішення. Рішення проблеми – це перехід від методів аналізу до прийняття ефективних дій у розрізі тактичного та стратегічного планування.

Для того, щоб підприємство раціонально вирішувало економічно-соціальні завдання, необхідна ефективна система розпоряджання фінансовими ресурсами.

Основним завданням для фінансових менеджерів є оптимальний вибір стратегії формування та використання фінансових ресурсів підприємств, які б забезпечували рентабельність, платоспроможність, зниження загрози фінансових ризиків та підвищення фінансового потенціалу підприємства.

Фінансовий менеджер повинен обрати оптимальне співвідношення зовнішніх та внутрішніх фінансових ресурсів. Для цього, перш за все, необхідно відповісти на такі питання:

- яку частину прибутку направляти у фонд нагромадження, а яку – у фонд споживання;
- на що краще використати кошти (наприклад, розвернути нове будівництво або купити акції іншого підприємства);
- куди ефективніше вкласти гроші (наприклад, купувати

- матеріали по мірі їх потреби або з запасом на майбутнє);
- як збільшити величину коштів (за рахунок емісії власних акцій або ж взяти кредит).

Отже, дослідивши тенденції структури формування фінансових ресурсів, їх використання та зв'язок з фінансовим результатом підприємства, можна виділити наступні шляхи вдосконалення, які можуть бути застосовані для формування ефективної системи управління фінансовими ресурсами підприємств України:

- 1) створення повної інформаційної бази для підприємств;
  - 2) оптимізація структури формування фінансових ресурсів;
  - 3) вибір ефективних джерел залучення фінансових ресурсів шляхом розрахунку вартості залучення ресурсів з кожного з джерел;
  - 4) забезпечення необхідного обсягу фінансових ресурсів для покриття зобов'язань підприємства;
  - 5) постійний моніторинг за критеріями стану фінансових ресурсів (стійкість, платоспроможність, ділова ліквідність).
- б) зниження рівня загрози з боку підприємницьких та фінансових ризиків.

Висновки і перспективи подальших досліджень: Фінансові ресурси підприємства – це кошти, які знаходяться у розпорядженні підприємства з метою проведення розширеного відтворення та досягнення високих фінансових результатів.

Сформовані фінансові ресурси забезпечують процес виробництва продукції, здійснення інвестиційних заходів, формування оборотного капіталу, виконання зобов'язань з різними контрагентами (державою, фінансово-кредитними установами, працівниками, постачальниками і т.д.). У процесі функціонування підприємства фінансові ресурси мають властивість трансформуватися у матеріальні, трудові ресурси, які є невід'ємними частинами процесу виробництва. У фінансовій звітності фінансові ресурси як джерела формування активів відображають у пасиві балансу, а як засоби – у активі балансу.

Основними джерелами формування фінансових ресурсів є власні та позичкові кошти. Ці кошти як формують структуру фінансових ресурсів, фінансують активи, так і є зобов'язаннями перед контрагентами (державою, фізичними, юридичними особами).

Кошти – це: довгострокові та поточні зобов'язання, кредити та інші позичкові кошти.

В Україні на підприємствах спостерігається тенденція зростання позичкових коштів та зменшення власних коштів. Особливо різка зміна почалася з економічної кризи у 2008 році, тоді склалася ситуація, коли підприємства мали від'ємний фінансовий результат діяльності та потребували залучення додаткових позичкових коштів для ведення своєї діяльності, йдучи на свій власний ризик знизити показники платоспроможності та фінансової незалежності. Велика частка позичкових грошей – це не негативне явище. Якщо підприємство отримує прибутки, воно з легкістю може залучати додаткові кошти для впровадження інноваційно-інвестиційних заходів задля закріплення конкурентоспроможного положення на ринку.

Для досягнення максимальних результатів ведення фінансово-господарської діяльності необхідно обрати оптимальну структуру фінансових результатів (структуру власного і позичкового капіталів), це є одним із головних завдань сучасного фінансового менеджера. Але цього недостатньо, також необхідно проводити постійний моніторинг за використанням фінансових ресурсів, швидко реагувати на зміни, знаходити раціональні відповіді на питання: скільки коштів необхідно, для чого необхідні кошти, куди краще направити кошти.

Література

1. Бланк І.А. Фінансовий менеджмент: Навч. курс / І.А. Бланк – К.: Ніка-Центр, Ельга, 2006. – 528 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Козачок І.А. Формування та управління ефективним використанням фінансових ресурсів підприємства / І. А. Козачок // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – №47 – С. 277–283.
4. Лондар С.Л. Фінанси: навчальний посібник / С.Л. Лондар, О.О. Терещенко. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 384 с.
5. Нестеренко Н.В. Шляхи вдосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства / Н. В. Нестеренко, Д. М. Ребріна // «Вісник». – 2011. – № 3(16). – С. 69-72.
6. Орлюк О.П. Фінансова енциклопедія / О.П. Орлюк, Л.К. Воронова, І.Б. Заверуха та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.

7. Пилипенко О.О. Механізм управління процесами формування капіталу підприємства // Розвиток інформаційного суспільства: Колективна монографія в 10-ти томах. Т.7. Фінансова політика держави на мікрорівні / За ред. проф. Лаптева С.М. – К.: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2012. – Розд.1, п. 1.2. – С. 22-31.

8. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: навчальний посібник / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін. – К.: Вид-во КНЕУ, 2008. – 7-ме вид., (без змін). – 552 с.

9. Рудченко І.В. Удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємства / І.В. Рудченко // Сучасні питання економіки та права. - 2010.- №1 – С.16-19.

1. Blank I.A. Finansovy`j menedzhment: Navch. kurs / I.A. Blank – K.: Nika-Centr, El`ga, 2006. – 528 s.

2. Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny` [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Kozachok I.A. Formuvannya ta upravlinnya efekty`vny`m vy`kory`stannyam finansovy`x resursiv pidpry`yemstva / I. A. Kozachok // Gumanitarny`j visny`k ZDIA. – 2011. – #47 – S. 277–283.

4. Londar S.L. Finansy`: navchal`ny`j posibny`k / S.L. Londar, O.O. Tereshhenko. – Vinny`cya: Nova Kny`ga, 2009. – 384 s.

5. Nesterenko N.V. Shlyaxy` vdoskonalennya upravlinnya finansovy`my` resursamy` pidpry`yemstva / N. V. Nesterenko, D. M. Rebrina // «Visny`k». – 2011. – # 3(16). – S. 69-72.

6. Orlyuk O.P. Finansova ency`klopediya / O.P. Orlyuk, L.K. Voronova, I.B. Zaveruxa ta in. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 472 s.

7. Py`ly`penko O.O. Mexanizm upravlinnya procesamy` formuvannya kapitalu pidpry`yemstva // Rozvy`tok informacijnogo suspil`stva: Kolekty`vna monografiya v 10-ty` tomax. T.7. Finansova polity`ka derzhavy` na mikrorivni / Za red. prof. Laptyeva S.M. – K.: VNZ «Univerty`tet ekonomiky` ta prava «KROK», 2012. – Rozd.1, p. 1.2. – S. 22-31.

8. Poddyer`ogin A.M. Finansy` pidpry`yemstv: navchal`ny`j posibny`k / A.M. Poddyer`ogin, M.D. Bily`k, L.D. Buryak ta in. – K.: Vy`d-vo KNEU, 2008. – 7-me vy`d., (bez zmin). – 552 s.

9. Rudchenko I.V. Udoskonalennya mexanizmu upravlinnya finansovy`my` resursamy` pidpry`yemstva / I.V. Rudchenko // Suchasni py`tannya ekonomiky` ta prava. - 2010.- #1 – S.16-19.

Рецензент: Лапіна І.С., к.е.н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету.

16.03.2015

УДК 339.922 : 338.48-44(100)

Ємець Марія

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В ЦСЄ ТА УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Країни Центрально-Східної Європи географічно, історично і духовно є найближчою частиною Європи до України. Країни цього регіону відносяться до країн з перехідною економікою, які, як і Україна з кінця ХХ століття, перейшли на шлях ринкової системи господарства. Тому було вибрано саме цей регіон для подальшого дослідження, оскільки він є більш зрозумілим для порівняння у розвитку міжнародного туризму. У статті було виявлено країни-лідери Центрально-Східної Європи за показниками експорту туристичних послуг і туристичної конкурентоздібності, проведено порівняльний аналіз показників, які характеризують фактори інтеграції, на прикладі України і Чехії. А також у роботі запропоновано першочергові напрями участі держави у регулюванні інтеграційних процесів у сфері туризму.

Ключові слова: міжнародний туризм, кількість в'їжджаючих туристів, доход, інтеграційні процеси, вплив, показники.

Ємець Марія

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В ЦВЕ И УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Страны Центрально-Восточной Европы географически, исторически и духовно являются ближайшей частью Европы к Украине. Страны этого региона относятся к странам с переходной экономикой, которые, как и Украина с конца ХХ века, перешли на

путь рыночной системы хозяйства. Поэтому был выбран именно этот регион для дальнейшего исследования, поскольку он является более понятным для сравнения в развитии международного туризма. В статье выявлены страны-лидеры Центральной-Восточной Европы по показателям экспорта туристических услуг и туристической конкурентоспособности, проведен сравнительный анализ показателей, характеризующих факторы интеграции, на примере Украины и Чехии. А также в работе предложены первоочередные направления участия государства в регулировании интеграционных процессов в сфере туризма.

Ключевые слова: международный туризм, количество въезжающих туристов, доход, интеграционные процессы, влияние, показатели.

Yemets Maria

COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL TOURISM IN CEE AND UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTEGRATION

Geographically, historically and spiritually countries of Central and Eastern Europe are the closest part of Europe to Ukraine. Countries of the region are the countries with economies in transition, which, like Ukraine at the end of the XX century, crossed the path of a market economic system. Therefore, it was chosen the region for further study because it is more intuitive to compare the development of international tourism. The article reveals the country's leaders of Central and Eastern Europe in terms of exports of travel services and tourism competitiveness, the comparative analysis of indicators characterizing the factors of integration, the case of Ukraine and the Czech Republic. In this article proposed priority areas of state involvement in the regulation of integration processes in the field of tourism.

Keywords: international tourism, the number of incoming tourists, income, integration processes, the impact indicators.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття в умовах поширення глобалізаційних процесів та під впливом фундаментальних змін, як в економічних, так і в соціальних відносинах спостерігається підвищення ролі міжнародного туризму у структурі світового.

Такі тенденції сприяють високому динамізму розвитку міжнародного туризму, що справляє суттєвий вплив на світовий економічний розвиток.

За даними Всесвітньої Туристичної Організації (ЮНВТО), незважаючи на впливи світової фінансової кризи 2007–2009 рр., міжнародні туристичні прибуття у світі постійно зростають і у 2013 р. зростання туристичних потоків склало 5% [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час аналізу робіт західних науковців наявним є те, що вони підкреслюють факт зародження туризму саме у Європі, і цей континент до цього часу є провідним на ринку туристичних послуг. Лише на початку економічної кризи у розвитку міжнародного туризму в Європейському регіоні спостерігалися серйозні проблеми, які пов'язані з її наслідками. Проте, аналізуючи статистичні дані, можна зробити висновок, що туризм є потрібною сферою економічної діяльності в Європейському регіоні. Частка Європи у світовому туризмі у 2011-2013 рр. перевищує 50%, що свідчить про значну роль цього регіону на світовому ринку туристичних послуг (хоча у регіоні і спостерігається тенденція до спаду порівняно з 2000 р., коли його частка складала 58%) [2].

Виклад основного матеріалу. За останні півтора десятиріччів головною особливістю розвитку європейського ринку туристичних послуг стала поява на ньому нових гравців – країн Центральної та Східної Європи, зокрема і України. Проте країна залишається недостатньо залученою до міжнародних туристичних процесів, хоча наявний туристично-рекреаційний потенціал держави створює можливості для інтенсивного розвитку багатьох видів туризму. Потреба в адаптації ринку туристичних послуг України до сучасних інтеграційних процесів вимагає дослідження впливу цих процесів на розвиток міжнародного туризму та вдосконалення інструментів регулювання цього впливу задля залучення позитивного ефекту.

Розгляд доцільності та виявлення можливостей інтеграції в сфері туризму потребує постійного вдосконалення інтеграційного механізму, поглиблення процесу міжнародного співробітництва в різних напрямках, що передбачає, насамперед, глибокої наукової оцінки. З огляду на це, можна відзначити актуальність здійсненого

автором дослідження.

Країни Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) географічно, історично і духовно є найближчою частиною Європи до України. Країни цього регіону відносяться до країн з перехідною економікою, які, як і Україна з кінця ХХ століття, перейшли на шлях ринкової системи господарства. Тому саме цей регіон вибраний для дослідження, оскільки є більш зрозумілим для порівняння.

Дані таблиці 1 свідчать про те, що частка країн ЦСЄ у світових і європейських доходах від міжнародного туризму протягом 2011-2013 рр. практично не змінювалася [3].

Таблиця 1

Частка доходів від міжнародного туризму країн ЦСЄ за 2011-2013 рр.

Рік	2011	2012	2013
Частка доходів країн ЦСЄ у доходах від МТ у світі	6,4%	6,5%	6,3%
Частка доходів країн ЦСЄ у доходах від МТ в Європі	12,3%	12,5%	12,2%

Розроблено автором

Протягом цього періоду часу даний показник складає одну п'ятнадцяту частину у доходах від міжнародного туризму у світі і одну восьму частини – у доходах Європи (рис.1). Тобто ринок туристичних послуг країн ЦСЄ розвивається, але поки що не займає провідних позицій ні у світі, ні в Європі.

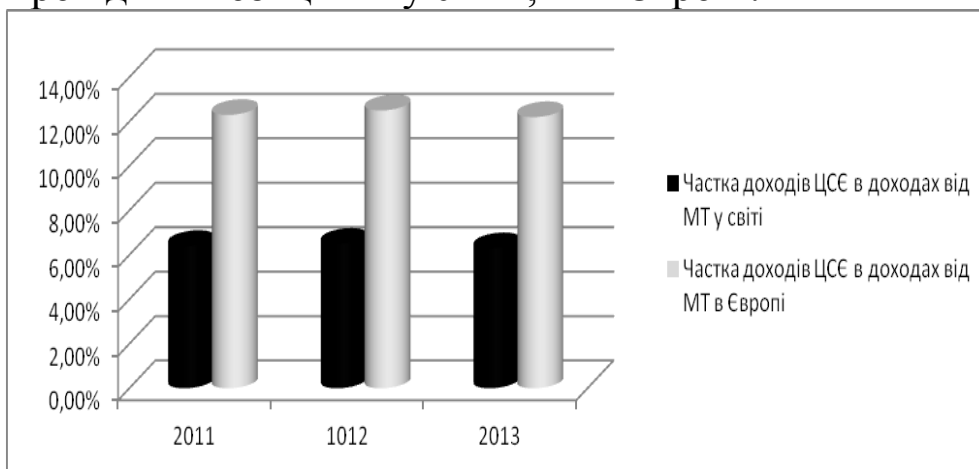

Рис. 1 Частка доходів від міжнародного туризму країн ЦСЄ (розроблено автором) [4]

Розвиток в'їзного туризму – один із пріоритетів в економіці багатьох країн регіону. Проте за характером і ступенем впливу туристичних доходів на національну економіку серед країн регіону спостерігаються значні диспропорції, які обумовлені ефективністю функціонування туристичного комплексу держави. Зокрема, Чехія і Болгарія здобувають від туристичної діяльності дохід, який забезпечує значну частину їх бюджету. Взагалі, економіка багатьох країн регіону все більше стає економікою сфери послуг.

За рівнем конкурентоздатності на світовому ринку туристичних послуг країни ЦСЄ не входять до перших двох десятків світових лідерів (за оцінками ВЕФ). Найкращі позиції займають Естонія, Чехія, Хорватія, Словенія, Угорщина, Польща, які в загальному рейтингу посідають на місцях у третьому десятку (рис.2) [5].

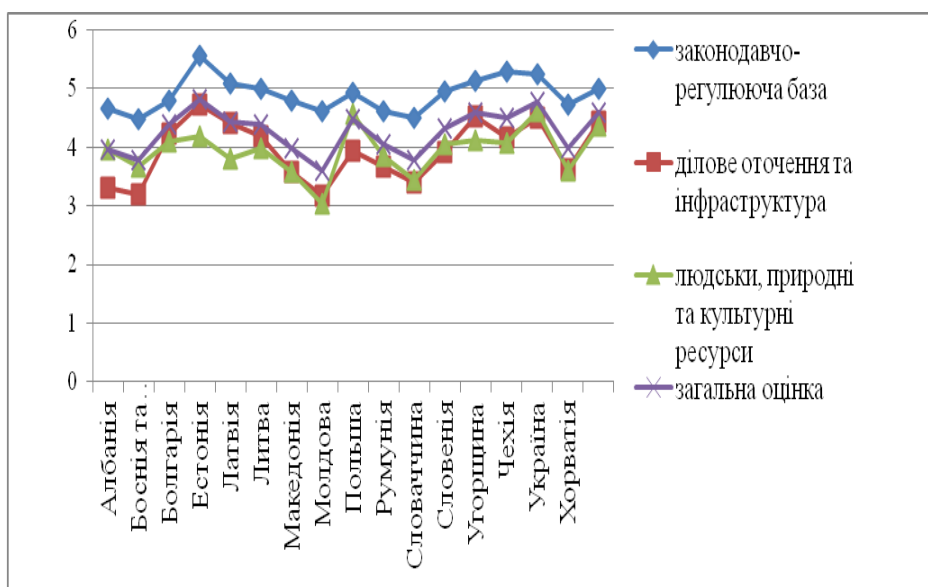

Рис. 2. Порівняльний аналіз туристичної привабливості країн ЦСЄ 2013 рік (розроблено автором)

За показниками збалансованості законодавчої бази туризму, розвиненості інфраструктури, людських, природних і культурних ресурсів до групи лідерів серед країн ЦСЄ входять теж самі країни, що є лідерами і за попередніми показниками. Проте лише Чехія і Словенія із цієї групи є лідерами в регіоні за показниками розвитку міжнародного туризму (рис.3).

Показник критерію	Перелік країн-лідерів	Значення показника по групі країн	Перетин множин країн-лідерів за різними показниками			
Частка доходів від МТ у доходах регіону	Польща, Хорватія, Чехія, Угорщина, Україна, Болгарія, Словенія	Сумарне по групі: 77,5% (тобто 33% країн регіону створюють 77,5% експорту)	Хорватія, Чехія, Угорщина, Словенія	Польща, Хорватія, Чехія, Угорщина, Словенія	Польща, Хорватія, Чехія, Угорщина, Словенія	Чехія, Словенія
Доходи від МТ на д.н. (REVP)	Хорватія, Словенія, Естонія, Чехія, Угорщина, Латвія, Польща	Середнє по групі: 1, 125 тис.дол.				
Індекс туристичної конкурентоспроможності	Естонія, Чехія, Хорватія, Словенія, Угорщина, Польща	Середнє по групі: 4,61 (1-7)	Естонія, Чехія, Словенія, Угорщина	Естонія, Чехія, Словенія, Хорватія, Угорщина, Польща	Естонія, Чехія, Словенія	Чехія, Словенія
Законодавчо-регулююча база	Естонія, Угорщина, Чехія, Словенія, Латвія, Литва	Середнє по групі: 5,21				
Ділове оточення та інфраструктура	Естонія, Словенія, Чехія, Хорватія, Латвія, Болгарія	Середнє по групі: 4,47	Естонія, Чехія, Словенія, Хорватія, Болгарія	Болгарія	Естонія, Чехія, Словенія	Чехія, Словенія
Людські, природні та культурні ресурси	Чехія, Польща, Хорватія, Естонія, Словенія, Болгарія	Середнє по групі: 4,31(відставання)				
% приросту доходів від МТ	Румунія, Латвія, Україна, Молдова, Болгарія	Середнє по групі: +8,6%				

Примітка. Критерій: показник критерію групи країн більше відповідних показників інших країн

Рис.3 Ранжування країн ЦСЄ за показниками експорту туристичних послуг і туристичної конкурентоздібності [7]

З метою здійснення повного і комплексного аналізу розвитку міжнародного туризму в контексті інтеграційних процесів з'являється необхідність дослідження інтеграції ринків туристичних послуг у світі, для чого в контексті інтеграційних застосовують статистику туристичних доходів і витрат, яка містить вартісні оцінки туризму. Вимір місця міжнародного

туризму у світовому, регіональному або національному господарстві визначають за допомогою співвідношення об'єму доходів від міжнародного туризму з розміром світового, регіонального ВВП або ВВП країни. Також для цього аналізу розглядають значення частки туристичних надходжень в експорті, частки зайнятого населення у сфері туризму, надходження туризму на душу населення, витрати на туризм на душу населення, співвідношення сальдо туристичного, торгового та платіжного балансів тощо.

Одними із основних показників розвитку міжнародного туризму є доходи від туристів, що в'їжджають до регіону та кількості в'їжджаючих туристів, що є пропорційними величинами. За допомогою цих показників вивчаються процеси інтеграції ринків туристичних послуг.

Проаналізувавши статистичні дані доходів від в'їжджаючих туристів країн ЦСЄ за 2004-2013 рр, можна виділити лідерів за прибутком від міжнародного туризму в регіоні, до яких відносяться: Польща, Чехія, Хорватія та Угорщина. Якщо порівняти тенденцію за останні роки, то позитивна тенденція наявна в Чехії (дохід підвищився у 1,01 раз), у Польщі (підвищився у 1,014), у Білорусі (1,18), в Україні (1,08). В інших країнах за ці роки наглядною є негативна тенденція. Зроблено припущення щодо наявності негативної тенденції розвитку міжнародного туризму до колишніх країн СНД через розпад СРСР, оскільки громадяни інших країн СНД мають можливість відвідувати інші країни світу [6].

Таблиця 2

Дохід від в'їжджаючих туристів (млн. дол.), їх частка у сукупному обсязі доходів країн ЦСЄ та динаміка доходів за 2011-2013 рр.

	Дохід	Частка	Дохід	Частка	Динаміка	Дохід	Частка	Динаміка
	2011	2011	2012	2012	2012/ 2011	2013	2013	2013/ 2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Албанія	1833,0	0,0289	1778,0	0,0265	0,9699 ¹⁸	1867,0	0,0273	1,0500
Білорусь	900,0	0,0141 ¹⁷	1251,0	0,0187	1,39 ¹	1252,0	0,0107 ¹⁷	1,0007
Боснія та Герцеговина	719,0	0,0113 ¹⁸	739,0	0,0110	1,0278	738,0	0,0107 ¹⁸	0,9986
Болгарія	4554,0	0,0718	4567,0	0,0682	1,0028	4832,0	0,0706	1,0580 ⁴
Естонія	1683,0	0,0265	1686,0	0,0252	1,0017	1684,0	0,0246	0,9988

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Латвія	1098,0	0,0173	1123,0	0,0167	1,0227	1249,0	0,0182	1,1121
Литва	1417,0	0,0223	1427,0	0,0213	1,0070	1398,0	0,0204	0,9796 ¹ ₇
Македонія	250,0	0,0039	257,0	0,0038 ¹ ₈	1,028	264,0	0,0038	1,0272
Молдова	262,0	0,0041	278,0	0,0041 ¹ ₇	1,0610	296,0	0,0043	1,0647 ³
Польща	11598,	0,182 ¹	12769,0	0,191 ¹	1,1009 ³	12667	0,185 ¹	0,9920
Румунія	2084,0	0,0328	2484,0	0,0371	1,1919 ²	2812,0	0,0411	1,1320 ¹
Сербія	1150,0	0,0396	1158,0	0,0173	1,0069	1215,0	0,0177	1,0492
Словаччина	2514,0	0,0396	2541,0	0,0379	1,010	2460,0	0,0359	0,9681 ¹ ₈
Словенія	2920,0	0,0460	2902,0	0,0433	0,9938	3033,0	0,0443	1,0451 ⁵
Угорщина	6928,0	0,109 ⁴	6740,0	0,101 ⁴	0,9728 ¹ ₇	6842,0 ⁴	0,100 ⁴	1,0151
Чехія	8462,0	0,133 ³	9012,0	0,134 ³	1,0649	8975,0 ³	0,131 ³	0,9958
Україна	5406,0	0,0852	5811,0	0,0868	1,0749	6206,0	0,0907	1,0679 ²
Хорватія	9614,0	0,151 ²	10364,0	0,154 ²	1,0780 ⁴	10560,0 ₂	0,154 ²	1,0189
Всього	63392	1,0	66887	1,0	1,05	68350	1,0	1,02

Розроблено автором

Примітка. Верхнім індексом позначено ранги країн-лідерів і аутсайдерів за часткою доходів у сукупному обсязі доходів від в'їжджаючих туристів у регіоні та динамікою доходів [8]

За даними таблиці 2 у країнах ЦСЄ протягом 2011-2013 рр. продовжувалася тенденція зростання доходів від міжнародного туризму й у 2013 р. темпи зростання склали 2%. Проте за рівнем цього показника за країнами регіону спостерігається значна диспропорція. Лідерами протягом 2011-2013 рр. за часткою доходів від міжнародного туризму у сукупному обсязі доходів від міжнародного туризму в регіоні є одні й ті ж країни: Польща, Чехія, Хорватія та Угорщина, Болгарія, Словенія. Аутсайдерами за цим показником є Албанія, Білорусь, ж країни Боснія і Герцеговина, Молдова і Македонія [8]. Як свідчать статистичні дані щодо доходів від в'їжджаючих туристів на душу населення, лідерами та аутсайдерами за цим показником є ті ж країни. Проте за розміром динаміки доходів ж країни до групи лідерів у деяких періодах входять аутсайвери за першим показником: Білорусь,

Молдова. Цей факт свідчить про більш високу динаміку зростання частки доходів серед країн, які тільки починають розвивати національні ринки туристичних послуг.

Графічне зображення динаміки доходів від міжнародного туризму по країнах ЦСЄ наведено на рисунку 4. З рисунку видно, що переважна кількість країн ЦСЄ демонструє збільшення доходів від міжнародного туризму протягом визначених останніх трьох років (2011-2013) [9]. Проте лінія динаміки доходів за 2013/2012 рр. є більш згладженою порівняно з 2012/2011 рр., що свідчить про спадання темпів зростання доходів від міжнародного туризму за останні два роки [10].

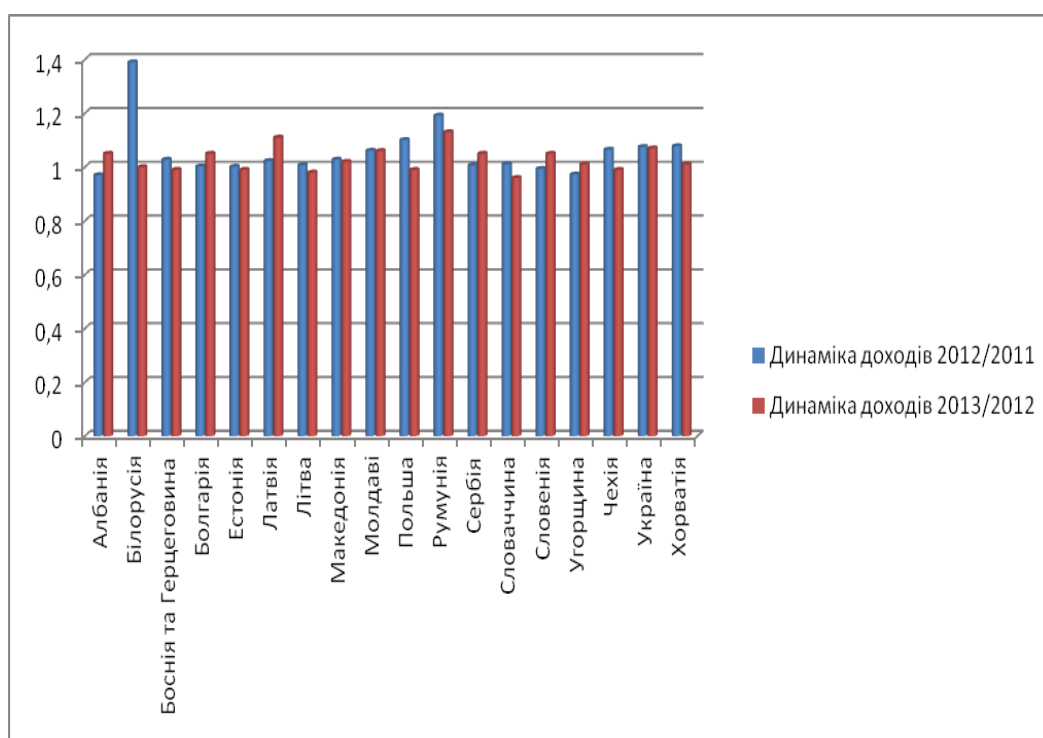

Рис. 4. Динаміка доходів від міжнародного туризму по країнам ЦСЄ (розроблено автором) [11]

За доходами від міжнародного туризму Україна займає 44-е місце у світі, і 6-е місце серед країн ЦСЄ, проте, за доходами на душу населення у цьому субрегіоні Україна займає лише 15-е місце. Така різниця свідчить про низьку ефективність національної туристичної сфери [12].

За результатами рейтингу туристичної конкурентоспроможності ВЕФ Україна значно відстає не тільки від провідних країн світу, а також передових країн ЦСЄ. Зокрема, Україна відстає від Чехії за всіма показниками рейтингу, за винятком державних витрат на туризм (рис. 5 ...додаток С). Цей результат доводить факт неефективності державної політики в туризмі. Найкращі позиції у сфері туризму країна продемонструвала в частині «Здоров'я та гігієна» (восьме місце у рейтингу), найслабші – у законодавчому регулюванні (114-е місце), цінній конкурентоздатності (110-е місце), а також у схильності до подорожей (101-е місце) [12].

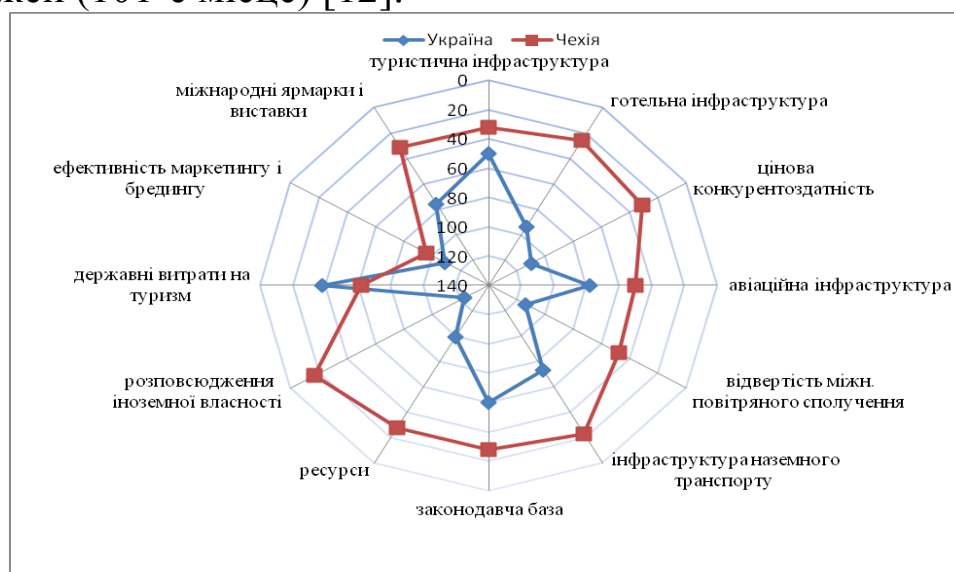

Рис.5. Позичування України і Чехії в системі показників інтеграції в туризмі (розроблено автором) [13]

Інтеграція ринків туристичних послуг відображається, насамперед, у збільшенні туристичних потоків як до країни, так і за її межі. Протягом 2012 року Україну відвідали 23,01 млн. в'їзних туристів, що на 7,47% або на 1,6 млн. осіб більше, ніж у 2011 році [14]. А Чехію протягом 2012 року відвідало 8,77 млн., що менше ніж у 2011 р. на 2,7%. Тобто в Україні є наявною позитивна тенденція зі зростання кількості туристів, а в Чехії ця тенденція є негативною.

Систематизація результатів порівняльного аналізу показників розвитку міжнародного туризму в контексті інтеграційних процесів на прикладі України і Чехії наведена у таблиці 3.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз показників, які характеризують фактори інтеграції, на прикладі України і Чехії станом на 2012 р.

	Україна	Чехія	Співвідношення Україна/Чехія
Доходи від в'їжджаючих туристів на душу населення (дол.)	127	780	0,163
Кількість пам'яток ЮНЕСКО	7	12	0,58
Кількість нац. авіакомпаній, які здійснюють міжнародні рейси	12	9	1,33
Рейтинг ІССА розвитку індустрії ділових зустріч (місце)	70	31	2,25
Кількість країн, для яких діє безвізовий режим в'їзду до країни	61	42	1,45
Рейтинг туристичної конкурентоспроможності WEF (140 країн) (бали/місце)	3,98/76	4,78/31	0,83/2,45
Рейтинг WEF за рівнем розвиненості економічного середовища та інфраструктури (бали/місце)	4,14/73	4,51/39	0,92/1,87
Частка прямого внеску туризму до ВВП (%/місце)	2,2/136	2,9/104	0,76/1,3
Кількість міжнародних організацій, до яких належить країна	61	60	1,02
Рейтинг ІССА за кількістю проведених заходів (місце)	70	31	2,25
Кількість готелів на національному ринку, інтегрованих до міжнародних готельних ланцюгів	18	64	0,28

Розроблено автором [18]

Аналіз даних таблиці 3 доводить, що за основним показником розвитку міжнародного туризму (доходи від в'їжджаючих туристів на душу населення) Україна значно відстає від Чехії. Проте існує ряд показників, за якими Україна, має перевагу: кількість країн, для яких діє безвізовий режим в'їзду до країни, кількість міжнародних організацій, до яких належить країна. Цей факт може бути пов'язаний з недостатнім просуванням країною своїх переваг для отримання позитивних ефектів розвитку [15].

Доходи від в'їжджаючих туристів до України у 2012 році склали 4,842 млн. дол., що на 12,7% більше ніж у 2011 р. Для порівняння, у Чехії доходи від в'їжджаючих туристів у 2012 р. склали 7,035 млн. дол., що на 7,8% менше ніж у 2011 р. [16]. Отже, в Україні наочною є позитивна тенденція зростання доходів від в'їжджаючих туристів, тоді як у Чехії спостерігається уповільнення цього процесу цього процесу. Але наочним є те, що в Україні за більшого турпотoku, ніж у Чехії, що в Україні за більшого

доходи є меншими, тобто в Україні туристи витрачають менше грошей, ніж у Чехії. Зростання обсягів в'їзного потоку протягом 2012 р. відбулося за рахунок зростання числа поїздок з культурною та релігійною метою, з метою спортивного обміну (відвідування кубку Євро-2012, який проводився у трьох містах України) [17].

Таким чином, можна зробити висновок, що туристична галузь в Україні постійно розвивається, проте існує цілий ряд вагомих стримуючих факторів. Наявною є різниця між показниками в'їжджаючих і виїжджаючих туристів на користь останніх. Це вказує на те, що потрібно багато ще зробити, щоб залучити іноземних туристів до країни і підвищити конкурентоспроможність галузі [19]. Важливе місце серед цих необхідних заходів займають засоби, які пов'язані з процесами інтеграції. Проте в Україні відсутня стратегія розвитку туристичної галузі держави з урахуванням аспектів інтеграції як всередині країни, так і в межах міжнародної інтеграції. Таке становище пов'язане з відсутністю координації діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг і, як наслідок, неефективністю їх діяльності (недосконалість нормативно-правової бази, суперечливість і неузгодженість окремих її положень, відсутність дієвої державної програми регулювання туризму, як перспективного напряму розвитку сфери, чітко розроблених методик і механізмів їх реалізації) [20, 21].

На думку автора, організацію і реалізацію заходів, які спрямовані на ефективне функціонування туристичної галузі країни, необхідно починати зі створення науково-обґрунтованих програм розвитку, що передбачають координацію дій в усіх напрямках діяльності (враховуючи багатогалузевий характер туризму) із залученням зусиль не тільки наддержавних, державних, регіональних і місцевих органів влади, які відповідають за розвиток міжнародного туризму, а й провідних спеціалістів наукових і освітніх закладів, а також менеджерів великих компаній, у тому числі з суміжних галузей [22]. Автором пропонуються наступні першочергові напрями участі держави у регулюванні інтеграційних процесів у сфері туризму [1]:

аналіз результативності міжнародного співробітництва у сфері туризму, який направлений на удосконалення нормативно-правової бази туристичної діяльності, приведення її у відповідність до світових стандартів, створення державних рекламних програм, що спрямовані на просування національного туристичного продукту на

- світовий ринок, тощо;
- визначення рівня інтегрованості на туристичному ринку країни;
- визначення пріоритетних форм і методів інтеграції підприємств у туризмі для створення гнучких комбінованих схем і методів управління;
- визначення цілей і пріоритетів інтеграції ринку туристичних послуг.

Світова практика управління в туризмі містить різні рівні державного регулювання і характеру відношень національних туристичних адміністрацій з приватним сектором та іншими учасниками туристичного процесу. Оскільки конкурентоспроможність туристичної галузі України у світі залишається низькою, пропонується регулювання інтеграційних процесів у цій сфері зробити самостійним напрямком державного регулювання на основі приватно-державного співробітництва.

Література

1. Ємець М.С. Міжнародний туризм в контексті сучасних інтеграційних процесів (на прикладі держав ЦСЄ та України) / М.С. Ємець // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – 2014. – 227 с.
2. Емец М. С. Экономико-математическое моделирование влияния интеграционных процессов на развитие международного туризма (на примере стран Центральной и Восточной Европы) / М. С. Емец // «Экономика и предпринимательство». – 2013. – № 12, ч.2 (41). – С. 113–116.
3. Щелкунова М. С. Использование иерархических моделей для выбора инновационных проектов в туристическом предпринимательстве с учётом риска / П. А. Подлепина, М. С. Щелкунова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Економічна серія. – 2010. – № 884. – С. 170–176.
4. Щелкунова М. С. Методичні засади дослідження наслідків міжнародної економічної інтеграції / М. С. Щелкунова // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Т.15, № 1. – С. 112–118.
5. Щелкунова М. С. Вплив економічної інтеграції на добробут

країни / М. С. Щелкунова // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Економічна теорія та право. – 2012. – № 3 (10). – С. 79–85.

6. Ємець М. С. Методологічні основи економіко – математичних досліджень в туризмі / М. С. Ємець // «Науковий вісник» Одеського національного економічного університету. Економічні науки. – 2012. – №27 (179). – С. 195–203.

7. Ємець М. С. Побудова економіко-математичної моделі впливу інтеграційних процесів на розвиток міжнародного туризму в Україні / М. С. Ємець // Бізнес Інформ. – 2013. – №12. – С. 21–25.

8. Щелкунова М. С. Міжнародна економічна інтеграція як вища форма розвитку світогосподарських зв'язків / М. С. Щелкунова // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2013. – № 1042. – С. 48–52.

9. Щелкунова М. С. Стратегическое планирование в туризме с учетом риска / М. С. Щелкунова, П. А. Подлепина // Актуальні проблеми міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (11 грудня 2009 р.). – Х., 2009. – С. 296-300.

10. Щелкунова М. С. Риски в туристическом бизнесе / П. А. Подлепина, М. С. Щелкунова // Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети : матер. конф. – Х., 2009. – С. 15-18.

11. Щелкунова М. С. Использование иерархических моделей для выбора инновационных проектов в туристическом предпринимательстве с учетом риска // М. С. Щелкунова, П. А. Подлепина // Україна в системі світових економічних процесів : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (17-18 грудня 2009 р.). – Х., 2009. – С. 66-68.

12. Щелкунова М. С. Религиозный туризм: проблемы и перспективы / М. С. Щелкунова // Религия в современной системе международных отношений: Возможности религии в созидании мира и урегулировании конфликтов : матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (23 октября 2009 г.). – СПб., 2010. – С. 200-203.

13. Щелкунова М. С. Глобализация современного мира и религиозный туризм // Религия в современной системе международных отношений: духовное и светское в международных

отношениях : матер. VI міжнар. наук.-практ. конф. (29 октября 2010 г.). – СПб., 2010. – С. 137-140.

14. Щелкунова М. С. Міжнародний туризм у системі світового господарства: регіональний аспект / М. С. Щелкунова // Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети : матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (15 квітня 2011 р.). – Х., 2011. – С. 305-308.

15. Shchelkunova M. S. Competitiveness of Ukrainian oil seeds in the world market / M. S. Shchelkunova // Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st : матер. міжвуз. студ. наук. конф. (24 лютого 2012). – Х., 2011. – С. 16-19.

16. Щелкунова М. С. Вплив інтеграційних процесів на економіку країн під час кризи / М. С. Щелкунова, В. І. Сідоров // Актуальні проблеми міжнародних економічних відносин : матер. VII міжнар. наук.-практ. конф. мол. вч. (17 березня 2012 р.). – Х., 2011. – С. 314-318.

17. Щелкунова М. С. Подходы к анализу эффектов региональной экономической интеграции / М. С. Щелкунова // Ломоносов–2012 : матер. XIX Междун. научн. конф. студ., асп-ов и мол. уч-х. – М., 2012. – С. 110-112.

18. Щелкунова М. С. Вплив економічної інтеграції на добробут країни / М. С. Щелкунова // Благосостояние наций в условиях глобальной нестабильности : Зб. наук. праць конф.: частина II. – Одеса. – 2012. – С. 7-8.

19. Щелкунова М. С. Экономико-математические методы и модели оценки развития сферы / М. С. Щелкунова // Благосостояние наций в условиях глобальной нестабильности : Зб. наук. праць конф. (26-27 апреля 2013 г.). – Одеса. – 2013. – С. 61-63.

20. Ємець М. С. Моделі економічної інтеграції ринків туристичних послуг / М. С. Ємець // Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин : матер. VIII наук.-практ. конф. мол. вч. (5 квітня 2013). – Х., 2013. – С. 117-120.

21. Емец М. С. Региональные аспекты развития международного туризма в условиях глобализации и интеграции / М. С. Емец // Регионы в современном мире : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (2013). – Березники, 2013. – С. 66-67.

22. Ємець М. С. Оцінка розвитку міжнародного туризму в

Україні в контексті інтеграційних процесів / М. С. Ємець // Економічний розвиток України в сучасному просторі та часі : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (23-24 жовтня 2013). – Х., 2013. – С. 66-70.

1. Yemecz` M.S. Mizhnarodny`j tury`zm v konteksti suchasny`x integracijny`x procesiv (na pry`kladi derzhav CzS`Ye ta Ukrayiny`) / M.S. Yemecz` // Dy`sertaciya na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data ekonomichny`x nauk. – 2014. – 227 s.

2. Emecz M. S. Экономы`ko-matematy`cheskoe modely`rovany`e vly`yany`ya y`ntegracy`onny`x processov na razvy`ty`e mezhdunarodnogo tury`zma (na pry`mere stran Central`noj y` Vostochnoj Evropy) / M. S. Emecz // «Экономы`ka y` predpry`ny`matel`stvo». – 2013. – # 12, ch.2 (41). – S. 113–116.

3. Shhelkunova M. S. Y`spol`zovany`e y`erarxy`chesky`x modelej dlya vybora y`nnovacy`onny`x proektov v tury`sty`cheskom predpry`ny`matel`stve s uchëtom ry`ska / P. A. Podlepy`na, M. S. Shhelkunova // Visny`k Xarkivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni V. N. Karazina. Ekonomichna seriya. – 2010. – # 884. – S. 170–176.

4. Shhelkunova M. S. Metody`chni zasady` doslidzhennya naslidkiv mizhnarodnoyi ekonomichnoyi integraciji / M. S. Shhelkunova // Visny`k Mizhnarodnogo slov'yans`kogo universy`tetu. Seriya «Ekonomika». – 2012. – T.15, # 1. – S. 112–118.

5. Shhelkunova M. S. Vply`v ekonomichnoyi integraciji na dobrobut krayiny` / M. S. Shhelkunova // Visny`k Nacional`nogo universy`tetu «Yury`dy`chna akademiya Ukrayiny` imeni Yaroslava Mudrogo». Ekonomichna teoriya ta pravo. – 2012. – # 3 (10). – S. 79–85.

6. Yemecz` M. S. Metodologichni osnovy` ekonomiko – matematy`chny`x doslidzhen` v tury`zmi / M. S. Yemecz` // «Naukovy`j visny`k» Odes`kogo nacional`nogo ekonomichnogo universy`tetu. Ekonomichni nauky`. – 2012. – #27 (179). – S. 195–203.

7. Yemecz` M. S. Pobudova ekonomiko-matematy`chnoyi modeli vply`vu integracijny`x procesiv na rozvy`tok mizhnarodnogo tury`zmu v Ukrayini / M. S. Yemecz` // Biznes Inform. – 2013. – #12. – S. 21–25.

8. Shhelkunova M. S. Mizhnarodna ekonomichna integraciya yak vy`shha forma rozvy`tku svitogospodars`ky`x zv'yazkiv / M. S.

Shhelkunova // Visnyk Xark. nacz. un-tu imeni V. N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosy`ny`. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Tury`zm». – 2013. – # 1042. – S. 48–52.

9. Shhelkunova M. S. Strategy`cheskoe plany`rovany`e v tury`zme s uchetom ry`ska / M. S. Shhelkunova, P. A. Podlepy`na // Aktual`ni problemy` mizhnarodny`x ekonomichny`x vidnosy`n ta tury`sty`chnogo biznesu : mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (11 grudnya 2009 r.). – X., 2009. – S. 296-300.

10. Shhelkunova M. S. Ry`sky` v tury`sty`cheskom by`znese / P. A. Podlepy`na, M. S. Shhelkunova // Tury`sty`chny`j biznes: svitovi tendenciyi ta nacional`ni priory`tety` : mater. konf. – X., 2009. – S. 15-18.

11. Shhelkunova M. S. Y`spol`zovany`e y`erarchy`chesky`x modelej dlya vy`bora y`nnovacy`onny`x proektov v tury`sty`cheskom predpry`ny`matel`stve s uchetom ry`ska // M. S. Shhelkunova, P. A. Podlepy`na // Ukrayina v sy`stemi svitovy`x ekonomichny`x procesiv : mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (17-18 grudnya 2009 r.). – X., 2009. – S. 66-68.

12. Shhelkunova M. S. Rely`gy`ozny`j tury`zm: problemy` y` perspekty`vy / M. S. Shhelkunova // Rely`gy`ya v sovremennoj sy`steme mezhdunarodny`x otnosheny`j: Vozmozhnomy` rely`gy`y` v sozy`dany`y` my`ra y` ureguly`rovany`y` konfly`ktov : mater. V mizhnar. nauk.-prakt. konf. (23 oktyabrya 2009 g.). – SPb., 2010. – S. 200-203.

13. Shhelkunova M. S. Globaly`zacy`ya sovremennogo my`ra y` rely`gy`ozny`j tury`zm // Rely`gy`ya v sovremennoj sy`steme mezhdunarodny`x otnosheny`j: duxovnoe y` svetskoe v mezhdunarodny`x otnosheny`yax : mater. VI mizhnar. nauk.-prakt. konf. (29 oktyabrya 2010 g.). – SPb., 2010. – S. 137-140.

14. Shhelkunova M. S. Mizhnarodny`j tury`zm u sy`stemi svitovogo gospodarstva: regional`ny`j aspekt / M. S. Shhelkunova // Tury`sty`chny`j biznes: svitovi tendenciyi ta nacional`ni priory`tety` : mater. V mizhnar. nauk.-prakt. konf. (15 kvitnya 2011 r.). – X., 2011. – S. 305-308.

15. Shhelkunova M.S. Competitiveness of Ukraini anoilseedsin the world market / M. S. Shhelkunova // Academic and scientific challenges of diversefields of knowledge in the 21st : mater. mizhvuz. stud. nauk. konf. (24 lyutogo 2012). – X., 2011. – S. 16-19.

mizhnar. nauk.-prakt. konf. mol. vch. (17 bereznya 2012 r.). – X., 2011. – S. 314-318.

17. Shhelkunova M. S. Podkhody k analy`zu effektiv regy`onal`noj ekonomy`cheskoj y`ntegracy`y` / M. S. Shhelkunova // Lomonosov–2012 : mater. XIX Mezhdun. nauchn. konf. stud., asp-ov y` mol. uch-x. – M., 2012. – S. 110-112.

18. Shhelkunova M. S. Vply`v ekonomichnoyi integraciyi na dobrobut krayiny` / M. S. Shhelkunova // Blagosostoyany`e nacy`j v uslovy`yax global`noj nestaby`l`nosty` : Zb. nauk. pracz` konf.: chasty`na II. – Odesa. – 2012. – S. 7-8.

19. Shhelkunova M. S. Ekonomy`ko-matematy`chesky`e metody y` modely` ocenky` razvy`ty`ya sfery / M. S. Shhelkunova // Blagosostoyany`e nacy`j v uslovy`yax global`noj nestaby`l`nosty` : Zb. nauk. pracz` konf.(26-27 aprelya 2013 g.). – Odesa. – 2013. – S. 61-63.

20. Yemecz` M. S. Modeli ekonomichnoyi integraciyi ry`nkiv tury`sty`chny`x poslug / M. S. Yemecz` // Aktual`ni problemy` svitovogo gospodarstva i mizhnarodny`x ekonomichny`x vidnosy`n : mater. VIII nauk.-prakt. konf. mol. vch. (5 kvitnya 2013). – X., 2013. – S. 117-120.

21. Emecz M. S. Regy`onal`nye aspekty razvy`ty`ya mezhdunarodnogo tury`zma v uslovy`yax globaly`zacy`y` y`ntegracy`y` / M. S. Emecz // Regy`ony v sovremennom my`re : mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (2013). – Berezny`ky`, 2013. – S. 66-67.

22. Yemecz` M. S. Ocinka rozvy`tku mizhnarodnogo tury`zmu v Ukrayini v konteksti integracijny`x procesiv / M. S. Yemecz` // Ekonomichny`j rozvy`tok Ukrayiny` v suchasnomu prostori ta chasi : mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (23-24 zhovtnya 2013). – X., 2013. – S. 66-70.

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., завідувач кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.*

24.03.2015

ЦІНОУТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті проведено аналіз та обґрунтування існуючих методичних аспектів та підходів щодо ціноутворення на об'єкти інтелектуальної власності в процесі їх комерціалізації на ринку. Розглянуто необхідні умови щодо формування вартості при оцінюванні об'єктів інтелектуальної власності. Виявлено існуючі методи економічної оцінки об'єктів інтелектуальної власності у порівняльному, витратному та дохідному підходах. Представлено переваги та обмеження використання різних методів оцінки об'єктів інтелектуальної власності. Проаналізовано застосування в інноваційній сфері договірних цін за згодою між покупцем і продавцем, та форми, які може приймати ціна на об'єкти інноваційного продукту. Розглянуто ціноутворення за рахунок роялті та паушальних платежів. Виявлено мету та основні засоби процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Ключові слова: об'єкти інтелектуальної власності, комерціалізація, ціноутворення, інноваційний продукт, роялті, паушальний платіж.

ЦЕНООБРАЗОВАНИЕ ОБЪЕКТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

В статье проведен анализ и обоснование существующих методических аспектов и подходов относительно ценообразования на объекты интеллектуальной собственности в процессе их коммерциализации на рынке. Рассмотрены необходимые условия относительно формирования стоимости при оценивании объектов интеллектуальной собственности. Проанализированы существующие методы экономической оценки объектов интеллектуальной собственности в сравнительном, затратном и доходном подходах. Представлены преимущества и ограничения использования разных методов оценки объектов интеллектуальной собственности. Проанализировано применение в инновационной сфере договорных цен по согласованию между покупателем и

которые может принимать цена на объекты инновационного продукта. Рассмотрено ценообразование за счет роялти и паушальных платежей. Определена цель и основные средства процесса коммерциализации объектов интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: объекты интеллектуальной собственности, коммерциализация, ценообразование, инновационный продукт, роялти, паушальный платеж.

Krupina Svetlana, Babiy Jan

PRICING OF OBJECTS OF THE INTELLECTUAL PROPERTY

In the article an analysis and ground of existent methodical aspects and approaches is conducted in relation to pricing on the objects of intellectual property in the process of their commercialization at the market. Necessary terms are considered in relation to forming of cost at the evaluation of objects of intellectual property. Found out the existent methods of economic evaluation of objects of intellectual property in comparative, expense and profitable approaches. Advantages and limitations of the use of different methods of estimation of objects of intellectual property are presented. Application in the innovative sphere of the agreed prices is analysed by approbation between a buyer and salesman, and forms which a price can accept on the objects of innovative product. Pricing is considered due to royalty and lumpsum payments. Found out a purpose and fixed assets of process of commercialization of objects of intellectual property.

Keywords: objects of the intellectual property, commercialization, pricing, innovative product, royalty, lumpsum payment.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання висувають високі вимоги до організації основних бізнес-процесів на підприємствах країни. Саме нематеріальні активи та інтелектуальна власність підприємства створюють фундамент для формування конкурентної стратегії підприємства, а рівень інноваційної активності організації стає одним з основних показників її конкурентної позиції на ринку, перспектив стратегічного розвитку.

В умовах ринкових відносин в Україні все гостре стоїть

проблема оцінки об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), які все більше здобувають статус товару.

Оцінити об'єкт інтелектуальної власності означає – визначити вартість, обумовлену потенційною ефективністю для власника цього об'єкта, що характеризується технологічною і виробничою новизною.

На сьогодні в Україні не існує єдиної методики оцінки ОІВ, так як її складно розробити, тому що кожний з об'єктів є оригінальним і умови практичного використання є різними. Тому проблема ціноутворення об'єктів інтелектуальної власності залишається актуальною для вітчизняної економічної теорії і практики.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Багато хто з вітчизняних і зарубіжних науковців зробили фундаментальний внесок в розробку питань стосовно об'єктів інтелектуальної власності: І. Ансофф, Л. Кларк, Г.Добров, Н.Карпова, А. Козирєв, Ю.Леонтєв, М. Портер, О. Новосельців та інші, але деякі питання щодо ціноутворення на об'єкти інтелектуальної власності залишаються не вирішеними.

Метою дослідження є аналіз та обґрунтування методичних аспектів ціноутворення об'єктів інтелектуальної власності. Для досягнення мети в роботі були вирішеними наступні задачі: проаналізовано існуючі методи та підходи щодо оцінки на об'єкти інтелектуальної власності в процесі їх комерціалізації на ринку.

Результати. Товар - це продукт праці, що виготовлений для продажу. Цей продукт стає товаром якщо на нього визначена ціна. Відповідно до Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" [1] можуть оцінюватися "... нематеріальні активи, у тому числі об'єкти права інтелектуальної власності ...". Таким чином, майнові права на об'єкти інтелектуальної власності мають ознаки товару, тому що вони є продуктом праці і можуть мати ціну.

До основних властивостей будь-якого ринкового товару відносяться: корисність; рідкість - властивість, протилежна загальнодоступності; універсальність - придатність до обміну на гроші або на будь-які інші ринкові товари.

Під оцінюванням об'єктів інтелектуальної власності розуміють встановлення вартості, яка обумовлена потенційною ефективністю нематеріального активу; оцінку споживчої

вартості об'єкта, що включає такий фактор, як здатність приносити додатковий прибуток.

Оцінювання ОІВ, як правило, проводиться у наступних випадках:

- коли їх приймають на баланс підприємства в якості нематеріальних активів;
- коли вносять вартість об'єктів інтелектуальної власності у статутний капітал;
- коли продають права на ОІВ;
- коли передають права на використання ОІВ на ліцензійній основі ;
- коли приватизують державну власність;
- коли ліквідують підприємство;
- для застави ОІВ.

Для визначення вартості об'єктів інтелектуальної власності в світі прийнято застосувати порівняльний, витратний та дохідний підходи.

При порівняльному (ринковому) підході використовується метод порівняння продажів, коли розглянутий актив порівнюється з аналогічними об'єктами інтелектуальної власності з урахуванням показників, які коригують

Витратний підхід використовується при оцінці вартості ОІВ, якщо неможливо знайти об'єкт - аналог, відсутній який-небудь досвід реалізації подібних об'єктів або прогноз майбутніх доходів нестабільний. Витратний підхід припускає визначення вартості ОІВ на основі калькуляції витрат, необхідних для створення або придбання, охорони, виробництва й реалізації об'єкта інтелектуальної власності на момент оцінки.

Дохідний підхід ґрунтується на розрахунку економічних вигод, очікуваних від використання ОІВ, які оцінюють. Він полягає у визначенні розміру прибутку, асоційованого з очікуваними активами, коефіцієнта капіталізації і ставок дисконту, що враховують ступінь ризику, пов'язаного з прибутковістю ОІВ, які використовують і залишкового терміну їх служби.

Переваги при виборі того або іншого підходу щодо оцінки залежить від наявності необхідної інформації, вимог покупців або власників об'єктів інтелектуальної власності, економічної ситуації на момент оцінки та ін.

Основні методи економічної оцінки ОІВ представлені в табл. 1 [6].

Таблиця 1

Методи економічної оцінки об'єктів інтелектуальної власності

Підхід	Методи оцінки
Порівняльний підхід	Метод порівняння продажів об'єктів інтелектуальної власності
	Метод ринку інтелектуальної власності
	Метод експортних оцінок
Витратний підхід	Метод вартості заміщення
	Метод вихідних витрат
	Метод відновлюваної вартості
Дохідний підхід	Метод розрахунку роялті
	Метод виключення ставки роялті
	Метод дисконтування грошового потоку (DCF)
	Метод прямої капіталізації
	Експрес-оцінки
	Метод надлишкового прибутку
	Метод «25 %»
Експертні методи	

При оцінці патентів і ліцензій, торговельної марки, франчайзингу, майнових прав використовується, як правило, метод надлишкового прибутку.

Таким чином, оцінювання вартості конкретного ОІВ залежить від мети оцінювання та врахування переваг, обмежень підходів, що застосовуються.

У таблиці 2 представлено переваги та обмеження використання різних методів оцінки ОІВ [6].

В інноваційній сфері застосовуються договірні ціни за згодою між покупцем і продавцем, причому сама ціна на об'єкти інноваційного продукту може приймати наступні форми:

- ціна, за якою здійснюється одноразова оплата вартості інноваційного продукту при його одержанні споживачем відповідно до умов договору – паушальна (одноразова) форма ціни;
- ціна, за якою здійснюється поетапна оплата вартості інноваційного продукту відповідно до умов договору;
- ціна, що передбачає відрахування (фіксовані платежі) залежно від реально отриманого прибутку замовником або економічним ефектом по мірі реалізації товарної продукції – роялті.

Переваги та обмеження щодо підходів оцінки об'єктів інтелектуальної власності

Об'єкти інтелектуальної власності	В першу чергу	В другу чергу	Слабке застосування
Патенти і технології	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Товарні знаки та бренди	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Інформаційне програмне забезпечення	Витратний	Порівняльний	Дохідний
Програмні продукти	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Права копіювання	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Франчайзингові права	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Авторські права	Дохідний	Порівняльний	Витратний
Мережа збуту	Витратний	Порівняльний	Дохідний
Навчений персонал	Витратний	Дохідний	Порівняльний
Корпоративна практика та методика	Витратний	Дохідний	Порівняльний

У світовій практиці розрахунок ціни ліцензійної угоди здійснюється переважно на підставі ставок роялті та паушальних платежів.

Роялті — ліцензійний платіж у вигляді сум, які сплачуються періодично, залежно від обсягів виробництва або реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) з використанням об'єкта права інтелектуальної власності.

Паушальний платіж — винагорода за право користування предметом (об'єктом) ліцензійного договору до одержання прибутку (доходів) від його використання. Фактично є ціною ліцензії, що встановлюється, виходячи з оцінок очікуваної економічної ефективності та майбутніх прибутків покупця ліцензії на основі використання ліцензії. Фіксується у договорі між ліцензіаром і ліцензіатом у розмірі чітко обумовленої суми та може здійснюватися одноразово або певними частинами. Паушальні платежі рекомендується застосовувати, якщо до ліцензіата переходять усі права на об'єкт ліцензії, або якщо ліцензія передається іншому власникові, контроль за діяльністю якого ускладнений.

Цінність інноваційного продукту визначається комерційною значимістю і розміром прибутку, який можна одержати від використання.

На нашу думку, ціна власника інноваційного продукту складається із суми витрат і прибутку на продукцію інноваційного характеру, яку він планує одержати від комерціалізації ОІВ. Ціна покупця – різниця між доходом, який одержується від використання інноваційного продукту у виробництві протягом усього періоду його застосування і витратами, пов'язаними із застосуванням, впровадженням і використанням ОІВ.

Весь інноваційний процес входить у систему ринкових відносин, а інноваційний продукт на кожній стадії свого формування має закінчений вигляд і відповідну ціну.

Вартість ОІВ з погляду покупця визначається ним залежно від значущості нововведення і потенційного розміру одержання прибутку від його використання.

У практичній діяльності існують три рівні значущості нововведення:

- Оцінка науково-технічного рівня;
- Оцінка техніко-економічного рівня
- Оцінка комерційної значущості.

Оцінка науково-технічного рівня нововведення здійснюється на основі аналізу його технічних і технологічних переваг у порівнянні з базовим зразком, наявним на ринку.

Оцінка техніко-економічного рівня нововведення здійснюється відповідно економічної корисності проектів, які порівнюють.

При оцінці комерційної значущості нововведення враховується ступінь готовності його для продажу на ринку. При визначенні ринкової вартості нововведення також можливі витратний і прибутковий підходи.

Метою комерціалізації є отримання прибутку за рахунок використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві або продажу чи передачі прав на їх використання іншим юридичним чи фізичним особам.

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності - це взаємовигідні, комерційні дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної праці у ринковий товар.

Основними засобами комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності є:

- використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві;
- внесення прав на об'єкти права інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства;
- передача (продаж) прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Ціна на об'єкти інтелектуальної власності визначається під впливом багатьох факторів, тому для визначення базової ціни необхідно використовувати аналіз верхніх і нижніх меж коливання цін на ОІВ, прийнятих для покупця (верхня межа) і власника (нижня межа).

Збалансований набір об'єктів інтелектуальної власності дає змогу підвищити ринкову, економічну, науково-технічну та соціальну ефективність усіх бізнес - процесів та визначає унікальну конкурентну позицію підприємства в галузі.

Висновки. Метою комерціалізації є отримання прибутку за рахунок використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві або продажу чи передачі прав на їх використання іншим юридичним чи фізичним особам. В процесі комерціалізації ОІВ необхідно правильно визначити метод їх ціноутворення. Вибір методу оцінювання вартості конкретного об'єкта інтелектуальної власності залежить від мети оцінювання та врахування переваг, обмежень підходів, що застосовуються.

Література

1. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001р. №2658-III. [Електронний ресурс] / Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Зосько С.В. Формування ціни об'єктів інтелектуальної власності // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. праць. – Одеса, 2006. – Вип. 22. – С. 142 – 148.

3. Козырев А. Инвентаризация и стоимостная оценка интеллектуальной собственности // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. – 2001. – № 1. – С. 34–39.

4. Малахова В.Е., Черный Л.Е. Объекты интеллектуальной собственности и система показателей их использования // Экономика, финансы, право. – 2002. – С. 18-19.

5. Новосельцев О. В. Оценка интеллектуальной собственности. Методы расчета цены лицензии / 8-я Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы интеллектуальной собственности». – К.: УкрЦИПИП, 2004. – С. 92–110.

6. Хворост О.О. Особливості оцінки об'єктів інтелектуальної власності в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=312> 2010р.

1. Zakon Ukrainy` «Pro ocinku majna, majnovy`x prav ta profesijnu ocinochnu diyal`nist` v Ukraini» vid 12 ly`pnya 2001r. #2658-III. [Elektronny`j resurs] / Zakonodavstvo Ukrainy`. - Rezhy`m dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Zos`ko S.V. Formuvannya ciny` ob'yektiv intelektual`noyi vlasnosti // Visny`k social`no-ekonomichny`x doslidzhen`: Zb. nauk. pracz`. – Odesa, 2006. – Vy`p. 22. – S. 142 – 148.

3. Козырев А. Y`nventary`zacy`ya y` stoy`mostnaya ocenka y`ntellektual`noj sobstvennosty` // Y`ntellektual`naya sobstvennost`. Promyshlennaya sobstvennost`. – 2001. – # 1. – S. 34–39.

4. Malaxova V.E., Chernyj L.E. Объекты y`ntellektual`noj sobstvennosty` y` sy`stema pokazatelej y`x y`spol`zovany`ya // Ekonomika, finansy`, pravo. – 2002. – S. 18-19.

5. Novosel`cev O. V. Ocenka y`ntellektual`noj sobstvennosty`. Metody rascheta ceny ly`cenzy`y` / 8-ya Mezhdunarodnaya nauchno-prakty`cheskaya konferency`ya «Aktual`nye problemy y`ntellektual`noj sobstvennosty`». – K.: UkrCY`PY`P, 2004. – S. 92–110.

6. Xvorost O.O. Osobly`vosti ocinky` ob'yektiv intelektual`noyi vlasnosti v Ukraini [Elektronny`j resurs] / Rezhy`m dostupu: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=312> 2010r.

Рецензент: Павлов О.І., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки промисловості Одеської національної академії харчових технологій

2.03.2015

**THE INTERCONNECTIONS OF THE CONCEPTS OF THE
NEW PUBLIC MANAGEMENT AND THE GOOD
GOVERNANCE AND THE FORMATION OF THE E-
GOVERNANCE**

The article deals with the theories and concepts that have made the most significant contribution for the understanding of the information in the modern world. The interconnections of the concepts of New Public Management and Good Governance and the formation of e-governance were detected. The general thoughts of the author find that the e-governance should be seen rather as a new tool for the solving of a large extent, the same tasks that put the concept of New Public Management and Governance. In this regard, the concept of e-governance stimulates the introduction of new organizational models, transformation processes and continues past reforms in public administration.

Keywords: information, information society, informational-communicational technologies, governance, e-governance, the concept of the the New Public Management and Good Governance.

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНЦЕПЦІЙ NEW PUBLIC
MANAGEMENT I GOOD GOVERNANCE ТА ФОРМУВАННЯ
ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ**

В статті розглянуто теорії та концепції, які внесли найвагоміший вклад в розуміння інформації в сучасному світі. Визначено взаємозв'язок концепцій New Public Management і Good Governance і формування електронного урядування. Основна з думок автора, що електронне урядування потрібно розглядати, швидше, як новий засіб для вирішення, значною мірою, тих же завдань, які ставили концепції New Public Management і Governance. У зв'язку з цим концепція електронного урядування стимулює впровадження нових організаційних моделей, трансформаційних процесів та продовжує колишні реформи в сфері державного управління.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, державне управління, електронне урядування, концепції концепцій New Public Management і Good Governance.

ВЗАИМОСВЯЗЬ КОНЦЕПЦИЙ NEW PUBLIC MANAGEMENT И GOOD GOVERNANCE И ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье рассмотрены теории и концепции, которые внесли весомый вклад в понимание информации в современном мире. Определена взаимосвязь концепций New Public Management и Good Governance и формирования электронного управления. Основная мысль автора, что электронное управление следует рассматривать, скорее, как новое средство для решения в значительной степени тех же задач, которые ставили концепции New Public Management и Governance. В связи с этим концепция электронного управления стимулирует внедрение новых организационных моделей, трансформационных процессов и продолжает прежние реформы в сфере государственного управления.

Ключевые слова: информация, информационное общество, информационно-коммуникационные технологии, государственное управление, электронное управление, концепции New Public Management и Good Governance.

Statement of the problem. The rapid spread of ICT in the last decades of the twentieth century was the basis of new theories of social development and transformation processes in management.

Answers to the production of the optimization options functioning of political systems, improving efficiency of management activities, achieving the involvement of citizens to the regulation of political life lies in a correct understanding of the essence of these transformation processes.

The transformation processes change not only the information environment and serve as an impetus to economical development, but also are a kind of gradual transition to a new type of social organization of society and concepts of management.

The analysis of the recent research and publications. Basis for the Political Research of ICT is more general theories which are outlined in the works of D.Bell, M.Kastels, Y.Masuda, M.Poster, E.Tofler, F.Fukuyama. In the works of these scientists laid the foundations of the theory of the information society, detail the conditions of its emergence and development.

The issues of implementation and development of the e-governance deal with such Ukrainian scientists as O.Baranov, A.Holobutsky, O.Emelianenko, I.Klymenko, I. Koliushko, A. Serenok, S.Chukut and other. Their scientific works deal with the question of the Information Society, a new place and role of the government in such a society, the essence of the e-governance, methods and principles of its organization. Among Russian authors there are the works of such scientists as V.Drozhzhynova, A.Danylina, L.Smorhunova, V.Solodova, E.Styrina, E.Yakovleva and other.

The bolding of unsolved aspects of the general problem. But the researchers had not paid enough attention to the investigations of the prerequisites of the e-governance in the context of the global transformation processes and to the management concepts such as the New Public Management and Good Governance and there for their application remains almost unexplored in the modern terms of Ukraine.

The purpose of the research. To discover the preconditions of e-governance in the context of the global transformation processes and the management concepts. In particular, to determine the interconnection of the concepts of the New Public Management and the Good Governance and the formation of e-governance.

The main material. Since the 60th years of XX century, the world enters a new era, a qualitatively different stage of development, characterized by significant changes in human life, the emergence of new ways of economical, social and political activities. The main difference of the new age is in a key role of information and information technology in a society and the informatization of almost all spheres of human activity: informatization of public authorities, informatization of business processes and production and the social sphere.

Information as a set of facts, events, statements, descriptions of phenomena, objects which are collected, summarized and systematized in a form suitable for the usage are the basis of management. In general, all the management processes i.e. searching, analysis, synthesis, evaluation and dissemination of information, are related to reflection and knowledge of different areas of society. That is, if we consider the process of management as the information traffic flows and decision-making process, then such process can be called the informational. The main areas where the effects of manifest information appear

directly are the becoming of the major economic sectors of production and distribution of the information; the emergence of the new types of information services; creation of a wide network of information and communication tools.

Considering the informational tendencies it is needed to apply the theories and concepts that have made the most significant contribution to the understanding of the information in the modern world.

Among these theories, the concept of postindustrial society is deservedly popular.

The most significant contribution to the development of the concept of postindustrial society has made D. Bell. The concept of postindustrial society which was proposed by the researcher, is seen as "an analytical construct rather than a particular pattern of society, ... as some paradigm" that defines and creates the new areas of political organization and transformation in a developed society [1, p. 483].

Sharing the history of society into three stages - agrarian, industrial and postindustrial, D. Bell outlined the contours of a postindustrial society which was characterized by the rapid development of computer technologies, the authority of the scientific community, and the centralization of decision-making. Machines, as the most important form of capital, changes to theoretical knowledge, and the corporations, as centers of social authority, changes to the universities and research institutes; the basic condition for the social advancement is not the possession of the property anymore, but the possession of the knowledge and the technology. All these changes entail profound transformation of the political landscape: the influence of traditional economic elites change to the influence of technocrats and policy experts.

In the late 80^{ths} of the last century, the interest in studying the problems of postindustrial society became less and scientific attention was switched to the concept of the information society.

According to the concept of information society, a society is a kind of postindustrial society. Considering the social development as "the stages of changes", the supporters of the concept associated its formation with the dominance of "fourth" information economy sector that follows the three well-known sectors: agriculture, industry and service economy. The main products of the production in the information society are knowledge and information.

The main features that distinguish this from the previous organization of society can be defined:

- The availability of information space without boundaries, able to provide a new quality of life;
- ICT and services and products produced on their basis has a significant share of the gross domestic product of the state;
- The rapid development of the new forms of communication and informational interaction.

The information society is built in such a way that "the generation, processing and transmission of information become a fundamental source of production and power" [2, c. 42-43].

The potential of the information society made it possible to provide the rightful place in the international division of labor and resources for some of the countries which have adopted a powerful authoritative information resource.

Currently there are developed many theories of the information society, which discovers technical and social, political and cultural conditions of the information society, but all they conclude that at the present stage of the world development the information plays a key role.

The modern information society creates the new methods and principles of management, and more recently in the global political and administrative science, a number of conceptual models of government activities appeared. They allow, on the one hand, to maintain the control of social processes, on the other hand - to create the conditions for full manifestation of local initiatives.

In the 80th years of the twentieth century the model of "New Public Management" has become well known. In this model the context of the management of the social development is seen in terms of compliance with rules and regulations adopted by the corporate management of outside influence political processes [4, c. 50-59].

Among the many approaches to the process of public administration «New Public Management» played a special role due to the high degree of orientation of this model on the effectiveness, i.e. the impact of the management process. The new management model is the result of a long period of searching efficiency, which has began in the late 40th of XXth century, as some researcher suppose, when the great powers faced with a lack of resources in face of global challenges. The main features of the

new model of governance borrowed from the private sector of economy, the essence of the concept lied in the rethinking of the theory of governance based on the conceptual foundations of management as business management in a market economy.

The basic principles of «New Public Management» include: strengthening the supervisory functions of the center, decentralization and increased flexibility, providing results, monitoring and accountability, improvement of human resource management, IT optimization, providing competition and choice, improved quality control, providing individualized services [6, c. 13-14].

The wide spreading of the principles of New Public Management is associated with the growth of distrust in the government and in the public consciousness expansion negativity towards government. In a result the political power, seeking to avoid accusations of inefficient management, which may adversely affect the prospects of the reelection, interested in the delegating of the responsibility to the management middle and lower levels.

The implementation of New Public Management ideas using ICT lies in the ability to use ICT and information products to enhance the economic well-being. For this concept theorists proposed to change the ways of public service organizing and to create an administrative organizational structure of government that would allow the establishment of an effective information exchange inside these structures and beyond them.

The author of this study concludes that in some way the principles of New Public Management served as a starting point of the creating of a new informational technological paradigm of the interaction between government, business and citizens.

Currently, the New Public Management principles lose their positions and there appear the appeals to abandon the term and the usage of the economical approaches in the process of public administration reform.

As some researchers point out, "the concept of "social values", "political responsibility", "democracy", "public trust", "social cooperation", "publicity and openness of government" were hard consistent with the ideology of New Public Management» [4, c. 51].

The general direction of public administration reforms starts to describe the concept of «Governance».

In the work "The European Governance. The White Book»

«governance» is defined as "the rules, processes and behavior which affect the interaction of the methods at the European level, especially such as openness, participation, accountability, effectiveness and coherence."

Some scientists propose to consider that Governance in the context of decision-making, where Governance is the art of managing of public institutions. Others draw attention to the lack of guidance given determination for the vertical institutional relations and control relations. In a broader sense, the concept of «governance» includes the interaction between the structures, processes and traditions that determine which way of the power should be used, how decisions should be made and how the citizens or their representatives should expressed their interests [3, с. 5].

In the Ukrainian language there is a stable and recognized translation of the term «governance» - врядування, урядування.

The Ukrainian researchers define governance as the interrelated activities of state agencies, local governments, civil society for making public decisions for effective implementation of national and regional interests [5, с. 8].

Other words, the concept of Governance today involves:

- The decentralization of management;
- The open interaction with civil society actors;
- The elimination of barriers between public and private spheres, creating a partnership structures, establishing of public-private partnerships.

At the turn of the 80th - 90th of the twentieth century in Western science Good Governance concept appeared, in which the management is seen as a process of political activity that requires power mechanisms of the development and implement of integrated solutions.

The concept of Good Governance contributed to a number of reasons. First, it is the circumstances of political and economic matters related to the problems of poverty in developing countries, economic aid to post-Soviet countries, and the need to fast-track the integration of the former socialist countries of Central and Eastern Europe into the European and global political and economic environment. Second, the reason is related to the development of Western political science because in this period there is a loss of interest of scientists and politicians to the concept of the welfare state. And third, the reasons are in the scientific methodology,

relationships which are not based on the vertical but are based on the horizontal connection between public authorities and civil society organizations [3, c. 3-4].

In a developed democracy Good Governance is the most heuristic model of management that is focused on the interaction of state bodies and associations of civil society in the discussion, decision-making and implementation.

The essence of the main characteristics (principles) Good Governance is in follows:

- The participation - all men and women have a voice in decision-making (directly or through institutions that represent their interests). Such broad participation is based on freedom of association and expression.

- The rule of law - the legal system must be fair and do the same for everyone, especially those relating to human rights.

- The transparency - is in the free flow of information. Processes, institutions and information are equally accessible to everyone.

- The responsibility - institutions and processes serve all members of society.

- Focus on consensus - just managing to mediate between different interests to achieve broad social consensus on important local and general issues and procedures.

- Equity - all men and women have equal opportunities to improve their living conditions.

- Effectiveness and efficiency - processes and institutions provide the best results in the use of resources.

- Accountability - decision-making processes in the government, the private sector and the civil society organizations are accountable to the public and shareholders.

- Strategic vision - leaders and the public have a broad and long-term relatively Good Governance and Human Development. This is also the understanding of the historical, cultural and social context to which this perspective is grounded [7].

Each of these features contributes to the consolidation of democracy and the rule of law in the EU and they are used at all levels of government - global, European, national, regional and local. These characteristics include the full range of issues related to the functioning of

government - policy development, planning its activities, decision-making, service delivery, consideration of appeals and so on.

Thus, the functioning and transformation of public administration in the information society is an important component in these concepts.

But for that the transformation of the management process would not stay the declaration, according to the challenges of the information age and the present, it is necessary, first of all, the political will of the top leadership of the state, and secondly, the concept of such a transformation, taking into account the problems that arise when implementing new organizational models. As such the concept of transformation in developed countries the concept of "e-governance" is proposed.

Among researchers there is no consensus on how the concepts of New Public Management and Governance are connected and the formation of e-government. E-governance researchers believe that we can speak of the formation of a completely different model of public administration, which changes all its settings. There is a view according to which the e-governance is just a kind of additional conceptual and practical means for the New Public Management. The reforms of New Public Management model and movements related to it did not stop, although many items were adapted to national needs and structures. The concept of "e-governance " is another opportunity to study the changes in the political-administrative system and e-Governance should not be treated as heir of the New Public Management, but should consider this concept as an additional interesting approach to its argument ."

In the scientific literature, there is an approach based on the belief that the concept of New Public Management and Governance have been a driving force and a prerequisite for the development of new information technologies. Only after the concept of New Public Management has exhausted itself, the development of e-governance, has become urgent.

The conclusions. So, e-governance should be seen rather as a new tool to solve largely the same tasks that put the concept of New Public Management and Governance (the creation of a new type of interaction with the political process, improving governance, creating transparent mechanisms for service delivery and so on). In this regard, the concept of e-governance continues to reform and should not be seen as their tool but as a stimulator for changes of their models and development opportunities.

Literature

1. Bell D. Hriadushchee postyndustryalne obshchestvo. Opit sotsyalnoho prohnozyrovanyia / D. Bell. – М.: «Academia», 1999. – 956 s.

2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; [пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

3. Методологические и эвристические интенции современной концепции Governance [Электронный ресурс] / В. В. Корженко, В. В. Микитин. – Режим доступа: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/1/01.pdf>

4. Сморгунов Л. В. Сравнительный анализ политико-административных реформ: от нового государственного менеджмента к понятию governance / Л. В. Сморгунов // Политические исследования (Полис). – 2003. – № 4. – С. 50-59

5. Topalova E. Kh. Nablyzhennia vitchyznianoï systemy vriaduvannia do yevropeiskykh standartiv: rehionalnyi riven : avto-ref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk z derzh. upr. : spets. 25.00.02 «Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia» / E. Kh. Topalova. – Odesa, 2008. – 20 s.

6. Uebster F. Teoryy ynformatsyonnoho obshchestva / F. Uebster. – М. : Aspekt Press, 2004. – 400 s.

7. What is Good Governance? [Электронный ресурс]: UNESCAP. – Режим доступа: <http://www.goodgovernance.org.au/about-good-governance/what-is-good-governance/>

2. Kastel`s M. Y`nformacy`onnaya epokha: ekonomy`ka, obshhestvo y` kul`tura / M. Kastel`s; [per. s angl. pod nauch. red. O. Y`. Shkaratana]. – М. : GU VShЭ, 2000. – 608 s.

3. Metodology`chesky`e y`zvry`sty`chesky`e y`ntency`y` sovremennoj koncepcy`y` Governance [Elektronnyj resurs] / V. V. Korzhenko, V. V. My`ky`ty`n. – Rezhy`m dostupu: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/1/01.pdf>

4. Smorgunov L. V. Sravny`tel`nyj analy`z poly`ty`ko-admy`ny`straty`vnykh reform: ot novogo gosudarstvennogo menedzhmenta k ponyaty`yu governance / L. V. Smorgunov // Poly`ty`chesky`e y`ssledovany`ya (Poly`s). – 2003. – # 4. – S. 50-59.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., завідувач кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.

18.03.2015

УДК 338.24

Петрова Світлана

ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В умовах стрімкого розвитку ринкової економіки місце і роль прибутку у господарському процесі безперервно зростає. Прибуток виступає не тільки стимулом господарської діяльності підприємств, але й основним джерелом розвитку їхньої діяльності. Головною задачею сучасного етапу розвитку економіки є опанування підприємцями та керівниками ефективними методами управління підприємством, зокрема, прибутком в процесі здійснення підприємницької діяльності. З метою підвищення результативності діяльності підприємства та його стратегічного розвитку у перспективі виникає потреба у розробці стратегії управління підприємством спрямованої на вдосконалення механізму формування прибутку. З метою підвищення результативності діяльності підприємства та його стратегічного розвитку у перспективі виникає потреба у розробці стратегії управління підприємством спрямованої на вдосконалення механізму формування прибутку, що зумовлює актуальність цієї роботи.

Ключові слова: прибуток, управління прибутком, прибуток на підприємстві, стратегія формування прибутку, шляхи поліпшення прибутку.

Петрова Світлана

ПУТИ УЛУЧШЕННЯ ПРОЦЕСА ФОРМИРОВАНИЯ ПРИБЫЛИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В условиях стремительного развития рыночной экономики место и роль прибыли в хозяйственном процессе непрерывно растет. Прибыль выступает не только стимулом деятельности

предприятий, но и основным источником развития их деятельности. Главной задачей современного этапа развития экономики является овладение предпринимателями и руководителями эффективными методами управления, в частности, прибылью в процессе осуществления предпринимательской деятельности. С целью повышения результативности деятельности предприятия и его стратегического развития в перспективе возникает потребность в разработке стратегии управления предприятием направленной на совершенствование механизма формирования прибыли. С целью повышения результативности деятельности предприятия и его стратегического развития в перспективе возникает потребность в разработке стратегии управления предприятием направленной на совершенствование механизма формирования прибыли, обуславливает актуальность этой работы.

Ключевые слова: прибыль, управление прибылью, прибыль на предприятии, стратегия формирования прибыли, пути улучшения прибыли.

Petrova Svitlana

WAYS TO IMPROVE A PROCESS OF FORMATION OF THE PROFIT IN THE INTERPRISE

In the condition of the rapid development of market economy, the role and place of profit in the economic process is continuously growing. Profit is not only economic activity incentive of enterprises, but also the main source of their activities. The main task of the current stage of economic development is mastering businessman's and managers effective methods of business management, particularly in the profit of business. To improve the performance of the company and its strategic development perspective is needed in the development of company management strategy aimed at improving the mechanism of formation of profit. To improve the performance of the company and its strategic development perspective is needed in the development of company management strategy aimed at improving the mechanism of formation of profit, which determines the relevance of this work.

Keywords: profit, profit management, profit enterprise, strategy formation of profit, ways to improve profits.

Постановка проблеми. Головною задачею сучасного етапу розвитку економіки є опанування підприємцями та керівниками ефективними методами управління підприємством, зокрема, прибутком в процесі здійснення підприємницької діяльності. Прибуток підприємства забезпечує зростання обсягів власних фінансових ресурсів, необхідних для здійснення фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. Їх нестача спричиняє ризик виникнення боргів, що у підсумку може призвести до банкрутства підприємства.

Тому, значна роль прибутку в розвитку підприємства і забезпеченні інтересів його власників та персоналу, а також держави визначають необхідність дослідження питань ефективного управління формуванням прибутку підприємств [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема управління формуванням прибутку підприємства завжди перебувала в центрі уваги науковців. Теоретичні та практичні аспекти управління прибутком підприємств розглянуті в працях таких вчених як: І.А. Бланка, Л.Д. Буряка, Ф.Ф. Бутинця, Є.Р. Квасовського, А.М. Поддерегін, В.В. Сопко, Н.М. Цал-Цалко, В.П. Привалова, Р.С. Сайфуліна, Г.В. Савицької, А.Д. Шеремета та ін. Серед західних економістів дослідження прибутку знайшло відображення в роботах А. Баба, Л. Г. Брейлі, Е. Брігхема, А. Гропеллі, К. Друрі, Б. Коласса, С. Росса, Г. Холта [8].

Недостатня розробленість окремих питань даної проблеми, управління формуванням прибутку його теоретичне і практичне значення для забезпечення ефективного розвитку підприємств зумовлюють актуальність цієї роботи.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад визначення прибутку та виявлення шляхів удосконалення його формування.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах ринку стійка діяльність підприємства залежить від внутрішніх можливостей даного підприємства ефективно використовувати всі наявні в його розпорядженні ресурси.

Прибуток – це різниця між ціною товару та витратами на виготовлення товару – його собівартістю. Саме таке розуміння прибутку закладене в усіх законодавчих актах України, крім

законодавства про оподаткування прибутку. Прибутком вважається сума валових доходів, тобто доходів від усіх видів діяльності, скоригована певним чином для цілей оподаткування, зменшить на суму валових витрат підприємства й на вартість зносу (амортизації) основних и нематеріальних активів [2].

Як свідчать дані за останні десятиліття, одним з найважливіших резервів собівартості продукції та отримання прибутку є зниження невиробничих витрат і втрат.

Склад невиробничих витрат дуже різноманітний. Їх характер і відношення до виробничого процесу теж різні. Тому, для правильного їх відрахування і контролю необхідна науково – обґрунтована класифікація невиробничих витрат. Пропоновані класифікації побудовані по ряду ознак:

1) так за характером втрат ресурсів невиробничих витрати поділяються на втрати робочої сили, втрати засобів праці і предметів праці (підрозділом на втрати сировини, матеріалів і готової продукції);

2) за видами невиробничих витрат представлене угруповання за такими ознаками: від неповного використання ресурсів, від нераціонального їх використання, від невиробничого використання;

3) залежно від приналежності до процесу виробництва невиробничі витрати групуються за такими ознаками: витрати в процесі виробництва продукції, її розподіл і обіг і втрати, не пов'язані з цими процесами;

4) за джерелами відшкодування невиробничі витрати поділяються на відшкодовані за рахунок похідного національного доходу і включаються в продукт. До першого підрозділу відносяться невиробничі витрати, що відшкодовуються з прибутку і бюджету. Сюди відносяться штрафи, пені та інші невиробничі витрати. До другого підрозділу відносяться невиробничі витрати, які включені до складу витрат, що утворюють собівартість продукції. До таких витрат належать втрати від простоїв, від нестачі та псування предметів і засобів праці, втрати від браку, втрати відходів [4].

Важливе значення має оцінка втрат від браку. Основна причина браку – це несумлінне ставлення робітників, і виконавців до своїх обов'язків, недотримання технології, неякісне виконання роботи. До невикористаних можливостей, треба віднести

фонди використовуються недостатньо повно.

Велика питома вага у складі невиробничих витрат і втрат займають витрати, пов'язані зі сплатою штрафів.

Цілеспрямована та ефективна робота по економії всіх видів ресурсів можлива тільки при вміло налагодженому обліку і аналізі, що підтверджується всією практикою їх ведення.

Ринкова економіка передбачає різке скорочення невиробничих витрат, підвищення відповідальності посадових осіб за результати господарювання. Необхідне вдосконалення структури бухгалтерської служби, методології обліку та аналізу, наявність висококваліфікованих кадрів, які були б здатні самостійно економічно мислити.

Враховуючи наявність проблем управління прибутком, підхід до механізму управління повинен носити комплексний характер. У першу чергу, це безпосередньо пов'язано з ефективним управлінням операційної системи в цілому, тобто системи забезпечення виробництва продукції підприємства [7].

Сучасне виробництво має відповідати наступним напрямкам:

- володіти великою гнучкістю, здатністю швидко змінювати асортимент виробів, тому що нездатність постійно пристосовуватися до запитів споживачів, приведе підприємство на банкрутство;

- технологія виробництва ускладнилася на стільки, що вимагає зовсім нові форми контролю, організації та поділу праці;

- мало випускати хорошу продукцію, необхідно ще думати про організацію після продажного обслуговування, про надання споживачам додаткових фірмових послуг;

- одночасно все більш зростає частка витрат, пов'язаних з реалізацією продукції. Все це вимагає принципово нових підходів до управління та організації виробництва безпосередньо стосуються і управлінням прибутком [5].

Особливою проблемою є і підвищення ефективності діяльності підприємства по збуту продукції. Перш за все, необхідно більше уваги приділяти підвищенню швидкості руху оборотних коштів, домагатися максимально швидкого просування готових виробів від виробника до споживача.

Здійснюючи тактику постійних поліпшень навіть у давно відомих виробках, можна забезпечити собі неухильне зростання

доходами, а, отже, прибутком.

Таким чином, до основних факторів, що впливає на прибуток відносяться:

- конкурентоспроможність продукції, що випускається, в силу того, що підприємство повинно існувати для споживача і тільки клієнти, потреби, яких задовольняються, дають йому можливість вижити на ринку і отримати дохід;

- ритмічність і гнучкість виробництва, здатність швидко змінювати асортимент продукції відповідно до запитів споживачів;

- висока мобільність на ринку, свобода економічного маневру, гнучке маневрування усіма наявними ресурсами для досягнення ефекту;

- розробка заходів щодо поліпшення продукції, що випускається, причому за ту ж ціну, при тих же витратах виробництва.

Всі ці фактори є важливими для ефективного функціонування підприємства, тільки з їх допомогою воно зможе отримати максимальний прибуток.

Управління прибутком має носити державний характер. Необхідна чітко пророблена податкова політика держави. Податкова система повинна бути гнучкою, стимулювати розвиток передових, ефективних виробництв, а податки повинні бути чіткими і стабільними. Саме стабільність призведе до збільшення прибутку (доходу) підприємства [6].

З метою вдосконалення економічного механізму управління прибутком необхідно:

- 1) суворе дотримання укладених договорів на постачання продукції. Важливо зацікавити підприємство у виробництві престижних і найбільш потрібних для ринку виробів;

- 2) проведення масштабної й ефективної політики в галузі підготовки персоналу, що являє собою особливу форму вкладення капіталу;

- 3) зниження невиробничих витрат і втрат;

- 4) впровадження в практику оперативного обліку витрат на виробництво продукції;

- 5) застосування найсучасніших механізованих і автоматизованих засобів для вирішення завдань аналізу прибутку і рентабельності.

б) підвищення ефективності діяльності підприємства по збуту продукції.

Виконання цих пропозицій значно підвищить ефективність управління прибутком на підприємстві [3].

Висновки. В умовах стрімкого розвитку ринкової економіки місце і роль прибутку у господарському процесі безперервно зростає. Прибуток виступає не тільки стимулом господарської діяльності підприємств, але й основним джерелом розвитку їхньої діяльності.

Управління прибутком є дуже важливим та актуальним питанням для підприємства. Як економічна категорія прибуток відображає чистий дохід, створений у сфері матеріального виробництва в процесі підприємницької діяльності.

На кожному підприємстві повинні передбачатися планові заходи щодо збільшення прибутку. У загальному плані ці заходи можуть бути наступного характеру: збільшення випуску продукції; поліпшення якості продукції; розширення ринку продажів; диверсифікація виробництва; зниження собівартості продукції за рахунок більш раціонального використання матеріальних ресурсів, виробничих потужностей і площ, робочої сили, робочого часу та ін.

З метою підвищення результативності діяльності підприємства та його стратегічного розвитку у перспективі виникає потреба у розробці стратегії управління підприємством спрямованої на вдосконалення механізму формування прибутку. Таким чином ефективне управління прибутком дозволить підприємству одержати бажаний рівень прибутковості.

Література

1. Зінченко Т. Управління прибутком і рентабельністю підприємства в умовах ринкової економіки [Текст]/ Т. Зінченко // Вісті ДВ. – 2005. – 1 липня

2. Економічна енциклопедія: У трьох томах, т.2 / За ред. С.В. Мочерний та ін. – К.: Вид.центр «Академія», 2002. – с. 952.

3. Кривицька О.Р. Планування прибутку підприємства [Текст]/ О.Р. Кривицька // Фінанси України. – 2005. – № 6. – с. 12–16.

4. Олексюк О. І., Дзюбенко Л. М. Прибутковість в управлінні. Електронний ресурс – Режим доступу:

<http://www.grandars.ru/college/ekonomika-firmy/uvelichenie-pribyli.html>

5. Донець Л.І. Управління формуванням прибутку підприємства в умовах ринкових формування господарювання: монографія [Текст]/ Л.І. Донець, С.М. Баранцева. – Донецьк : Вид-во ДНУЕТ, 2009.–255 с.

6. Суботович Ю.Л. Прибуток в господарській діяльності підприємницьких структур [Текст] // Фінанси України. – № 12 . – 2010. – с. 96-102. Електронний ресурс – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2012/iem/azarova/diss/indexu.htm>.

1. Zinchenko T. Upravlinnya pry`butkom i rentabel`nistyu pidpry`yemstva v umovax ry`nkovoyi ekonomiky` [Tekst]/ T. Zinchenko // Visti DV. – 2005. – 1 ly`pnya

2. Ekonomichna ency`klopediya: U tr`ox tomax, t.2 / Za red. S.V. Mocherny`j ta in. – К.: Vy`d.centri «Akademiya», 2002. – s. 952.

3. Kry`vy`cz`ka O.R. Planuvannya pry`butku pidpry`yemstva [Tekst]/ O.R. Kry`vy`cz`ka // Finansy` Ukrayiny`. – 2005. – # 6. – с.12–16.

4. Oleksyuk O. I., Dzyubenko L. M. Pry`butkovist` v upravlinni. Elektronny`j resurs – Rezhy`m dostupu: <http://www.grandars.ru/college/ekonomika-firmy/uvelichenie-pribyli.html>

5. Donecz` L.I. Upravlinnya formuvannjam pry`butku pidpry`yemstva v umovax ry`nkovy`x formuvannya gospodaryuvannya: monografiya [Tekst]/ L.I. Donecz`, S.M. Baranceva. – Donecz`k : Vy`d-vo DNUET, 2009. – 255 s.

6. Subotovy`ch Yu.L. Pry`butok v gospodars`kij diyal`nosti pidpry`yemny`cz`ky`x struktur [Tekst] // Finansy` Ukrayiny`. – # 12 . – 2010. – с. 96-102. Електронний ресурс – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2012/iem/azarova/diss/indexu.htm>.

Рецензент: *Лапіна І.С., к.е.н, доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету*

26.02.2015

Репіна Інна, Хаперскова Вікторія

ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА УМОВИ ЙОГО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

У статті проілюстровано загострення кризових явищ, що перешкоджає успішному веденню підприємницької діяльності та актуалізовано потребу в реструктуризації українських підприємств. На теоретичному рівні: критично проаналізовано тлумачення поняття «реструктуризація підприємства», на основі їх систематизації виділено концептуальні підходи науковців щодо розкриття його сутності, а також надано узагальнююче визначення поняття «реструктуризація підприємства». На методичному рівні: розглянуто методичні підходи та конкретні методи оцінювання вартості підприємства, обґрунтовано доцільність та сфера їх використання. На прикладному рівні: запропоновано алгоритм оцінювання вартості підприємства за умови його реструктуризації, який інтегрує процеси інвестиційного аналізу та прогнозування, визначення вільного грошового потоку, розрахунку ставки дисконтування, залишкової вартості та вартості підприємства за умови реструктуризації.

Ключові слова: кризова ситуація, реструктуризація, вартісна оцінка, підприємство, вільний грошовий потік, дисконтування.

Репина Инна, Хаперскова Виктория

ОЦЕНИВАНИЕ СТОИМОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ПРИ ЕГО РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ

В статье проиллюстрировано обострение кризисных явлений, которое препятствует успешному ведению предпринимательской деятельности и актуализировано потребность в реструктуризации украинских предприятий. На теоретическом уровне: критически проанализировано толкования понятия «реструктуризация предприятия», на основе их систематизации выделены концептуальные подходы ученых к раскрытию его сущности, а также предоставлено обобщающее определение понятия «реструктуризация предприятия». На методическом уровне: рассмотрены методические подходы и конкретные методы оценки стоимости предприятия, обоснована целесообразность и сфера их использования. На прикладном уровне: предложен алгоритм

предприятия при его реструктуризации, который интегрирует процессы инвестиционного анализа и прогнозирования, определения свободного денежного потока, расчета ставки дисконтирования, остаточной стоимости и стоимости предприятия при реструктуризации.

Ключевые слова: кризисная ситуация, реструктуризация, стоимостная оценка, предприятие, свободный денежный поток, дисконтирование.

Repina Inna, Haperskova Victoria

ASSESSMENT OF ENTERPRISE VALUE IN CONDITIONS OF ITS RESTRUCTURING

The article is dedicated to crisis aggravation that prevents the successful conduct of business, and also the need of restructuring the Ukrainian enterprises is highlighted. At the theoretical level: the interpretation of the concept of "restructuring of the company" is critically analyzed and conceptual scientific approaches for the disclosure of its nature are allocated basing on their organization, and a generalized definition of "restructuring of the company" is provided. At the methodological level: methodical approaches and specific methods of assessment of value are concerned, expediency and scope of their use is sounded. At the application level: the algorithm of evaluating the company in terms of restructuring which integrates the processes of investment analysis and forecasting, definition of free cash flow calculation of the discount rate, residual value and the value of the company subject to restructuring is proposed.

Keywords: crisis, restructuring, assessment of value, enterprise, free cash flow, discounting.

Постановка проблеми. Сучасний стан економічного розвитку України характеризується як кризовий. Виявляється це, насамперед, у неможливості підприємств базових галузей промисловості надалі функціонувати, а також збагачувати свій виробничий, фінансово-економічний, управлінський та кадровий потенціал. У несприятливих і нестабільних зовнішніх умовах підприємства не здатні скласти гідну конкуренцію виробникам аналогічної продукції на світовому ринку.

Вихід підприємств із скрутної кризової ситуації потребує здійснення.

Одним з основних напрямів реформування діяльності підприємств є проведення реструктуризаційних заходів. Ці заходи можуть бути спрямовані як на фінансове оздоровлення підприємства й уникнення його ліквідації, так і на підвищення прибутковості, стрімке зростання конкурентоспроможності та вихід на нові сегменти ринку.

Критерієм ефективності проведення перетворень і змін в структурі підприємств повинна виступати попередня оцінка вартості їх активів. У зв'язку з цим значно зростає потреба в оцінці вартості підприємств, що знаходяться в процесі реструктуризації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реструктуризації досліджувалися ще у 80-х роках минулого століття у працях таких зарубіжних науковців, як М. Портер, Т. Пітерс, А. Стрікленд, А. Томсон, М. Хаммер та інші. На сьогодні проблему реструктуризаційних процесів на підприємствах також досліджує чимало вітчизняних науковців, серед них: М. Аістова, М. Білик, В. Шапіро, О. Мендрул та Л. Калініченко, Б. Райзберг, О. Стародубцева та інші. Серед авторів, що розглядають питання оцінки вартості бізнесу необхідно відзначити С. Валдайцева, Є. Захарченко, Є. Жорову, Ю. Козиря, В. Лівшица, М. Федотову та інші. В їх працях передбачено застосування методу дисконтування грошових потоків в рамках дохідного підходу як універсального методу, що враховує особливості різних ситуацій в діяльності і розвитку підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Через значну кількість тлумачень поняття реструктуризації, виникає певне ускладнення щодо розуміння сутності реструктуризаційних процесів. Тому, на нашу думку, існує потреба в структуризації та виділенні підходів щодо визначення змісту поняття «реструктуризація підприємства». Також, вважаємо доцільним проаналізувати існуючі підходи щодо оцінювання вартості підприємства на предмет підтвердження чи спростування думки про те, що метод дисконтування грошових потоків є найкращим для оцінювання вартості підприємств, що функціонують в період кризи та знаходяться в процесі реструктуризації.

Постановка завдання. Метою даної статті є з'ясування сутності та систематизація концептуальних підходів до тлумачення «реструктуризація підприємства», дослідження методичних

підходів до оцінювання вартості підприємства та обґрунтування їх використання в процесі реструктуризації суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економіка України на фоні воєнного конфлікту та політичної нестабільності переживає складні часи. Підприємства змушені швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, знаходити нові креативні управлінські рішення, проводити системні перетворення, інакше зберегти свої позиції на ринку буде надзвичайно важко, а здебільшого взагалі неможливо. Для цього на підприємстві необхідно створити ефективну систему управління, оптимізувати основні бізнес-процеси, вдосконалити техніко-технологічні процеси та провести повне реформування підприємства. Не забезпечивши відповідної комплексної програми реформування збиткових підприємств, негативні тенденції в економіці триватимуть й надалі. Одним із напрямків реформування є реструктуризація підприємств.

Провівши ґрунтовний критичний аналіз інформаційних джерел, приходимо до висновку, що в економічній літературі відсутня єдина точка зору на трактування поняття «реструктуризація підприємства», але їх можна систематизувати за кількома концептуальними підходами (табл. 1).

Таблиця 1

Концептуальні підходи до визначення поняття
«реструктуризація підприємства»

Концептуальний підхід	Характеристика підходу	Автори
Структурний	Зміна структури підприємства	Білик М.Д., Аїстова М.Д.
Організаційний	Трансформація процесів діяльності	Гарафонова О., Кукоба О.В.
Економічний	Підвищення конкурентоспроможності та ефективності функціонування підприємства	О. Мендрул та Л.Калініченко, Т.Хокканен.
Адаптаційний	Пристосування до змін зовнішнього середовища	І. Отенко та Н. Москаленко, Тутунджян А. К.
Антикризовий	Засіб запобігання	Штангрет А.

Прихильниками структурного підходу до визначення поняття «реструктуризація підприємства» є Білик М. Д. та Аїстова М. Д. Вони визначають реструктуризацію як зміни різних структур підприємства. Так, наприклад, М. Аїстова визначає реструктуризацію як «радикальну зміну структури господарюючої організації (активів, власності, фінансів, управління, кадрів та ін.)» [1, с. 39]. На думку Білика М. Д., реструктуризація – це «система організаційно-економічних та інших заходів, спрямованих на реформування його господарської діяльності та досягнення стратегічних цілей його розвитку шляхом здійснення необхідних структурних перетворень, адаптованих до зміни факторів зовнішнього середовища його функціонування» [2].

Організаційний концептуальний підхід у якості понятійного каркасу реструктуризації використовує «трансформацію процесів діяльності підприємницької структури на основі зміни порядку взаємовідносин, ієрархії і ланцюжків її складових (підрозділів) з метою підвищення ефективності функціонування цієї структури» (Кукоба О.В.) [3, с.41].

Деякі автори більше уваги у визначенні реструктуризації приділяють економічному змісту змін на підприємстві. О. Мендрул і Л. Калініченко вбачають реструктуризацію «в перебудові підприємства, націленій на підвищення його конкурентоспроможності» [4, с. 75-77]. На думку Т. Хокканена, реструктуризація підприємства означає «використання всього управлінського і виробничого потенціалу, який необхідний для створення і прибуткового продажу необхідних споживачам товарів та послуг» [5, с. 96]. Точки зору цих авторів доцільно віднести до економічного підходу.

Представники адаптаційного підходу розглядають реструктуризацію як процес адаптації до ринкових умов. Так, І. Отенко та Н. Москаленко визначають реструктуризацію, як «засіб адаптації підприємства до зовнішнього середовища за рахунок змін в організаційній структурі та функціональних сферах діяльності підприємства» [6, с. 19]. Схоже визначення дає Тутунджян А. К., на його думку, реструктуризація – це «процес адаптації внутрішніх структур організації до постійно змінних умов існування і розвитку зовнішнього середовища» [7].

Деякі економісти при визначенні змісту поняття «реструктуризація підприємства» підкреслюють, що вона спрямована на запобігання та подолання кризових ситуацій. Такої точки зору дотримується Штангрет А. М., який вважає, що реструктуризація – це «інструмент превентивного антикризового управління, який спрямований на систематичну адаптацію підприємства до змін зовнішнього та внутрішнього середовища з метою недопущення виникнення кризових ситуацій» [8]. Автори, які підтримують цю точку зору, можуть бути віднесені до представників антикризового підходу.

Багато науковців в своє визначення включають аспекти всіх перерахованих концептуальних підходів. Точки зору таких авторів доцільно віднести до комплексного підходу, який поєднує в собі усі раніше розглянуті підходи в одне ціле. Наприклад, Райзберг Б. А., Лозовський Л. Ш., Стародубцева О. Б. під реструктуризацією розуміють «процес проведення комплексних організаційно-економічних, правових, виробничо-технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, форми власності, управління ними з метою фінансового оздоровлення, збільшення обсягів виробництва і збуту конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва» [9].

Узагальнюючи наведені підходи, пропонуємо таке визначення реструктуризації – це цілеспрямований комплекс змін в організаційно-функціональній структурі підприємства, який здатний забезпечити конкурентоспроможність та ефективність діяльності суб'єкта господарювання в умовах мінливого зовнішнього середовища, а також запобігти виникненню кризових ситуацій.

В більшості випадків реструктуризацію підприємств слід розглядати як інвестиційне рішення, на ефективність прийняття якого впливає оцінка вартостей підприємств, що приймають в ній участь, до та після впровадження змін.

Як відомо, в оцінюванні вартості підприємства використовується три методичні підходи: дохідний, майновий та ринковий. Оцінювання вартості підприємства з використанням дохідного підходу ґрунтується на визначенні теперішньої вартості очікуваних вигід (доходів, грошових потоків) від володіння корпоративними правами підприємства. В основі підходу лежить теза, що метою вкладання капіталу інвестором у купівлю підприємства

передусім є отримання стабільних доходів. У рамках цього підходу виокремлюють два основні методи: дисконтування грошових потоків (дисконтування Cash-flow); визначення капіталізованої вартості доходів. При оцінюванні вартості підприємства цими методами дані про вартість, склад і структуру активів безпосередньо не впливають на оцінку, а використовується лише інформація про здатність активів генерувати доходи. Даний методологічний підхід за своєю природою є однотипним з методологією оцінювання доцільності інвестицій, що базується на концепції зміни вартості грошей у часі.

Згідно з майновим підходом вартість підприємства розраховується як сума вартостей усіх активів (основних засобів, запасів, вимог, нематеріальних активів тощо), що складають цілісний майновий комплекс, за мінусом зобов'язань за даними балансу. Оцінка вартості підприємства на базі активів заснована на так званому принципі субституції, згідно з яким вартість активу не повинна перевищувати ціни заміщення всіх його складових [10, с. 50]. У рамках цього підходу розрізняють такі основні методи: оцінка за відновною вартістю активів; метод розрахунку чистих активів; розрахунок ліквідаційної вартості.

Ринковий (порівняльний) підхід передбачає розрахунок вартості підприємства на основі результатів його зіставлення з іншими бізнес-аналогами. Головним тут є наявність прийнятної бази для порівняння та підприємств-аналогів. Подібний бізнес повинен вестися в тій же галузі, що і об'єкт оцінки, або в галузі, що є чутливою до тих самих економічних чинників. Для з'ясування цього питання слід провести порівняльний аналіз кількісних та якісних подібностей та відмінностей між аналогічними підприємствами та об'єктом оцінювання [11]. В рамках ринкового підходу найуживанішими методами вважаються методи: зіставлення мультиплікаторів; порівняння продажів (транзакцій).

В питанні визначення методичної платформи оцінювання вартості підприємства в процесі його реструктуризації слушним є розгляд думки Е. С. Захарченко щодо доцільності застосування інтегральних методів, які використовуються одночасно [12, с. 135]:

– застосування майнового і дохідного підходів можна застосувати у випадку, якщо ступінь зносу майна підприємства висока, але не на стільки, щоб не представляти цінність для інвестора;

– синтез майнового та ринкового підходу найчастіше має місце при оцінці майнового комплексу, найбільш типового для галузі, але який не приносить дохід;

– розрахунки в рамках дохідного та ринкового підходів більш адекватно відображають перспективи розвитку конкретного бізнесу, так як шукана вартість у даному випадку є критерієм конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства при його реструктуризації.

Більшість науковців рекомендують застосовувати метод дисконтування грошових потоків як універсальний, але деякі з них стверджують, що даний метод в «чистому» вигляді не дає достатнього чіткого орієнтиру для інвестора щодо реальної вартості бізнесу. Пояснюють вони це тим, що хоча існуюча методика не включає в себе елементи, які можуть не брати участь у формуванні грошового потоку, але, тим не менш, вони істотно впливають на вартість бізнесу. До переліку даних елементів відносяться в першу чергу складові витратного підходу – активи і зобов'язання підприємства. З приводу даного твердження необхідно зауважити, що урахування як довгострокових, так і короткострокових зобов'язань підприємства неодмінно враховується в розрахунок грошового потоку. Вартість активів відображається через їх прибутковість, що найбільше відповідає ринковим вимогам, тому що нікому не потрібне майно, яке не приносить дохід. Причому саме даний метод дозволяє найбільшою мірою коректно врахувати всі перетворення, що були заплановані в процесі реструктуризації, всі вимоги інвесторів і тим самим визначити інвестиційну вартість бізнесу.

Метод капіталізації може застосовуватися в тих випадках, коли очікувані результати діяльності компанії не суттєво відрізнятимуться від їх поточного обсягу або будуть зростати прогнозованими темпами, що вже не відповідає умовам реструктуризації і не може бути застосовано. Особливо, якщо розглядається реструктуризація підприємства, що функціонує в період кризи, яка породжує валютні коливання, зниження попиту на продукцію і не може гарантувати стабільний дохід.

Метод, заснований на дисконтуванні майбутніх доходів (*DCF*), використовується за умови, що вони будуть суттєво відрізнятися від поточного рівня внаслідок дії таких факторів, як очікувані зміни

структурі бізнесу або в економічній ситуації. Даний метод використовує ідеологію MGM (multiple growth model), тобто вважається, що чистий грошовий потік компанії буде змінюватися або зростати різними темпами. Метод дисконтування грошових потоків охоплює найбільшу кількість факторів, що впливають на вартість капіталу. Це обумовлено високим ступенем кореляції грошового потоку з показниками ринкової вартості компанії та економічною сутністю показника грошового потоку, що враховує всі рішення щодо операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. Даний метод орієнтований на оцінку перспектив підприємства і передбачає оцінку насамперед не майна оцінюваного об'єкта, а доходів, які може принести це майно. Тому вартість підприємства в цьому випадку залежить, в першу чергу, від майбутніх вигод, які будуть отримувати власник або інвестор даної компанії. Отже, особливу роль у формуванні вартості компанії відіграють очікування, пов'язані з майбутнім створенням вартості.

При оцінюванні вартості підприємства за умови його реструктуризації пропонуємо використовувати алгоритм, що складається з п'яти етапів (рис.1).

На першому етапі проводиться прогноз валових доходів та витрат підприємства. При цьому весь період володіння підприємством ділиться на прогнозний і постпрогнозний (залишковий) періоди. Прогнозний період триває до тих пір, поки існує можливість визначення майбутніх грошових потоків і темпи зростання компанії не стабілізуються.

На цьому ж етапі проводиться інвестиційний аналіз, який включає: прогнозування зміни власного оборотного капіталу; прогнозування капітальних вкладень; розрахунок зміни довгострокової заборгованості (для моделі грошового потоку, принесеного власним капіталом).

На другому етапі визначається вільний грошовий потік (*FCF*) від основної діяльності підприємства, на який можуть претендувати кредитори та акціонери. Він розраховується як: прибуток до сплати податків та відсотків (*EBIT*) – податок на прибуток (*T*) + амортизація (*DA*) + величина зміни чистого оборотного капіталу + прибуток від продажу активів (*CAPEX*).

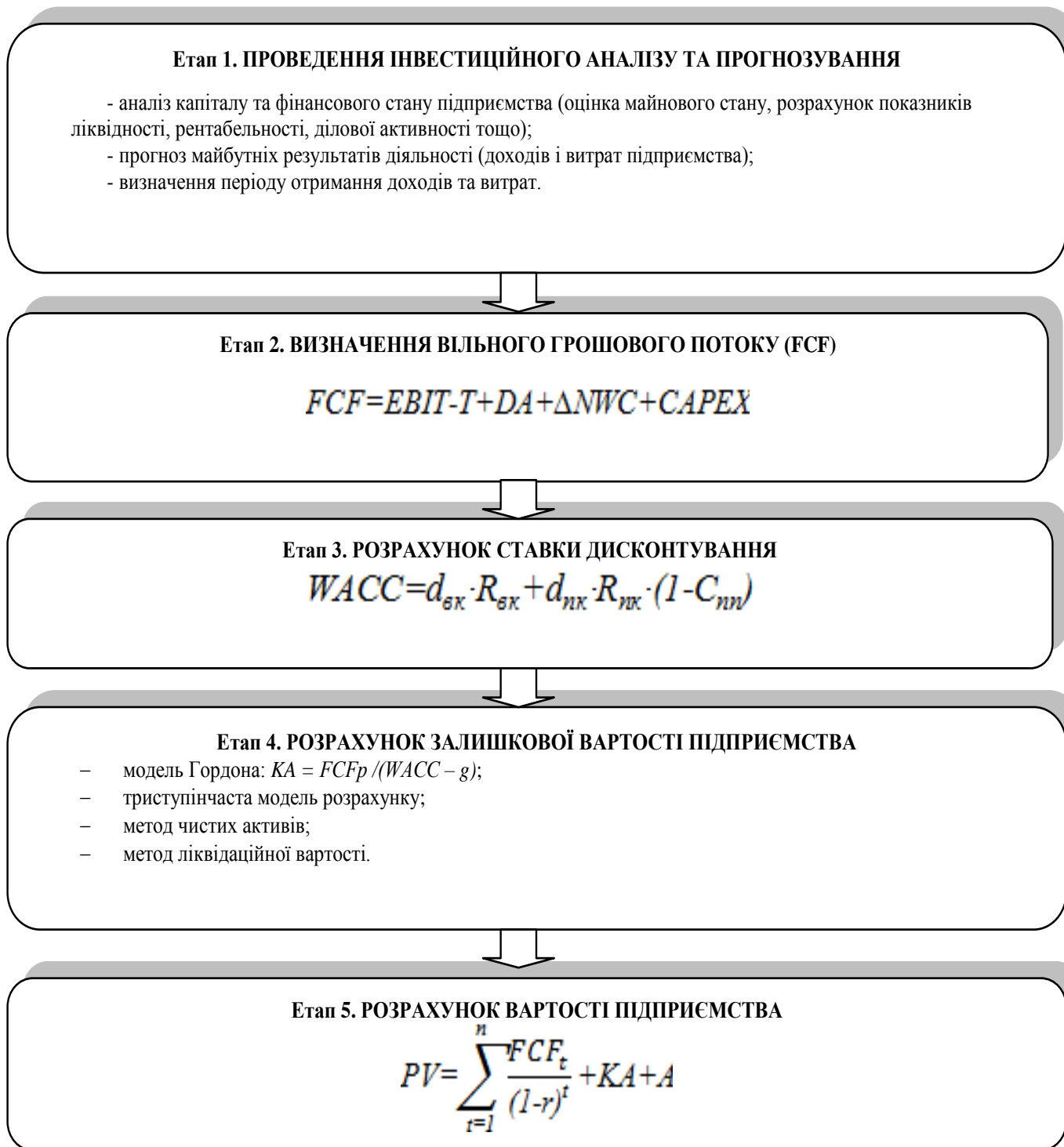

Рис. 1 Алгоритм оцінювання вартості підприємства за умови його реструктуризації [складено авторами]

Якщо величина грошового потоку від'ємна, тобто відтік грошових коштів перевищує їх надходження, то вартість бізнесу – від'ємна. Фактично це означає відтік грошових коштів від власників бізнесу. Даний факт, як правило, зумовлений хронічною нестачею власних оборотних коштів, потребою в капіталовкладеннях,

зменшенні амортизаційних відрахувань внаслідок численних нерегламентованих переоцінок основних фондів.

Третій етап передбачає визначення відповідної ставки дисконту. Ставка дисконту характеризує норму прибутку, за якою майбутні грошові надходження приводяться до теперішньої вартості на момент оцінки. Вона враховує премію за ризик інвестування коштів в оцінюване підприємство: чим більшим є ризик, тим ставка дисконтування буде вищою. Ставку дисконтування для цілей оцінки вартості підприємства рекомендується розраховувати на основі використання моделі середньозваженої вартості капіталу (WACC), яка розраховується як сума добутків питомої ваги власного капіталу у структурі капіталу підприємства $d_{вк}$ на очікувану норму дохідності власного капіталу підприємства $R_{вк}$ та питомої ваги позикового капіталу $d_{нк}$ на очікувану норму його дохідності $R_{нк}$ ($C_{пн}$ – розмір ставки податку на прибуток).

Рядом методик пропонується також розрахунок ставки дисконту як суми двох її основних компонентів:

– процентної ставки з мінімальним ризиком (чи безризикової): рекомендується розраховувати, виходячи з середньої по ринку дохідності за депозитними вкладеннями; можуть братися ставки за гривневими депозитами, скориговані на середньорічні темпи інфляції, які закладаються в них, або ставки за валютними депозитами;

– кумулятивної надбавки за ризик, яка включає різні надбавки за ризик вкладень у конкретне підприємство, зокрема можуть передбачатися надбавки за [13]: неточність прогнозування очікуваних грошових потоків (1–3%); ризик структури капіталу (0–2 %); високий рівень поточної заборгованості (0–2 %); ризик помилкових рішень менеджменту, ризик погіршення ситуації підприємства на ринку факторів виробництва та збуту продукції (2–4 %); інфляційні ризики (залежно від прогнозних темпів інфляції).

Слід звернути увагу на необхідність узгодження розрахунку ставки дисконтування з типом очікуваних вигід, які приводяться до теперішньої вартості: якщо майбутні доходи чи грошові потоки розраховуються з урахуванням сплати податків, то ставку дисконту також слід скоригувати на вплив податкового фактора (наприклад, WACCs). Навпаки, вигоди до оподаткування слід дисконтувати за ставкою, розрахованою без урахування ставки оподаткування.

Четвертий етап передбачає розрахунок залишкової вартості залежно від перспектив підприємства. Для об'єктивного прогнозування всіх майбутніх грошових доходів, які можна одержати, вкладаючи кошти в підприємство, слід визначити його залишкову вартість у постпрогнозний період. Правильно оцінити вартість грошового потоку постпрогнозного періоду – дуже важливий момент, тому що на її частку може припадати 55 % і вище сукупної вартості компанії. Якщо підприємство прибуткове і у нього стабільні темпи зростання, тоді залишкова вартість розраховується такими методами [14]:

- модель Гордона, згідно з якою залишкова вартість підприємства (загальна ринкова вартість його корпоративних прав = KA) може бути розрахована як відношення чистого грошового потоку FCF_p у постпрогнозний період (квартал, рік) до різниці між ставкою дисконту ($WACC$) і темпами приросту FCF (g):
 $KA = FCF_p / (WACC - g)$;

- триступінчата модель розрахунку, за якою період ділової активності підприємства умовно поділяється на три фази: протягом першої (наприклад, від 1 до 5 років) рентабельність інвестицій у підприємство набагато перевищує ставку дисконту; протягом другої (6–10 років) спред між $WACC$ та ROI зменшується; починаючи з 10–20 року темпи приросту підприємства є мінімальними і ставка дисконту наближена до рентабельності активів. Відповідно до цього підходу, який на сьогодні є найпоширенішим в європейській практиці оцінювання вартості підприємств, прогнозна залишкова вартість підприємства може розраховуватися як відношення грошового потоку у постпрогнозний період до ставки дисконту.

Якщо передбачається, що в залишковий період підприємство неприбуткове і нестабільне, тоді використовуються такі методи [15]:

- чистих активів: у цьому випадку в якості залишкової вартості використовується очікувана залишкова ринкова вартість активів на кінець прогнозного періоду;
- ліквідаційної вартості: в якості залишкової вартості використовується очікувана ліквідаційна вартість активів на кінець прогнозного періоду.

На останньому етапі розраховується безпосередньо вартість підприємства. Майбутні грошові потоки та залишкова вартість

дисконтуються до своєї поточної вартості з використанням ставки дисконту ($r=WACC/100$), яка була отримана раніше й підсумовуються. Після цього додаються надлишкові активи (A), тобто ті, які в даний час не використовуються підприємством для отримання фінансового результату. Від отриманої суми віднімається вартість неврахованих зобов'язань і нестача власних оборотних коштів, а також вартість боргових зобов'язань, якщо при розрахунках використовувався грошовий потік для інвестованого капіталу.

Варто також зазначити, що ефективність проведення реструктуризації на підприємстві залежить не тільки від вибору правильного підходу щодо оцінки його вартості, а й всебічного аналізу діяльності підприємства, виявлення його слабих та сильних сторін, загроз та можливостей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Системний аналіз предметного поля дослідження дозволив виокремити концептуальні підходи до трактування сутності реструктуризації підприємства та сформувати власну точку зору щодо її тлумачення.

Актуалізація дослідження посилюється нестабільністю зовнішнього середовища господарювання суб'єктів господарювання. У вітчизняних підприємств сьогодні без комплексної реструктуризації дуже мало шансів вижити в складних економічних умовах. Реструктуризація – одночасно і ризик і можливість вийти на новий рівень розвитку. А для того, щоб зменшити ризик негативних наслідків, необхідно обрати правильний підхід щодо оцінювання вартості підприємства в процесі проведення змін.

Проаналізувавши різноманітні підходи, ми дійшли висновку, що метод дисконтування грошових потоків є найбільш універсальним методом та більшою мірою відображає інтереси інвесторів та власників підприємства. Даний метод передбачає, що прибутковість підприємства може бути нестабільною, та враховує динаміку результативності діяльності підприємства в умовах невизначеності.

Література

1. Аистова М.Д. Реструктуризация предприятий: вопросы управления. Стратегии, координация структурных параметров

2. Білик М. Сутність та класифікація реструктуризації державних підприємств / М. Білик // Економіст. – 2011. – № 1. – С. 96–99 с.

3. Кукоба О.В. Сучасні новації в теорії менеджменту реорганізаційних процесів на підприємствах / О.В.Кукоба / Стратегія економічного розвитку України (Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського). Науковий журнал. – № 35. – 2014. – С. 40-50

4. Мендрул О.Г., Калиниченко Л.Ф. Управління активами підприємства в процесі реструктуризації // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2000. – №6. – С. 75-77.

5. Хокканен Т. Практический опыт реструктуризации российских предприятий // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – №6. – С. 96-102.

6. Отенко И.П. Организационно-экономический механизм реструктуризации предприятия. Научное издание / И.П. Отенко, Н.А. Москаленко. – Харьков: Изд. ХНЭУ, 2005. – 216 с.

7. Тутунджян А. К. Реструктуризация предприятий в условиях перехода к рыночной экономике: проблемы теории и практики / А. К. Тутунджян. – М. : ЗАО "Издательство "Экономика", 2012. – 262 с.

8. Штангрет А. М. Реструктуризаційні процеси на поліграфічних підприємствах / А. М. Штангрет // Наукові записки. – Львів : Українська академія друкарства, 2009. – Вип. 4. – С. 23–25.

9. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 495 с.

10. Кльосова О.Ф. Методичні підходи до оцінки вартості підприємства в процесі реструктуризації // Економіка та управління підприємствами. – 2014. – №1. – С. 49-52.

11. Методи оцінки вартості підприємств [Електронний ресурс] / Навчальний матеріал. – Режим доступу: [http://www.gendocs.ru._0016.pdf](http://www.gendocs.ru/_0016.pdf).

12. Захарченко Е.С. Оценка стоимости предприятия в процессе реструктуризации путем слияния: дисс. ...канд. экон. наук: 08.00.10. –

Ростов-на-Дону, 2014. – 176 с.

13. Круш, П. В. Оцінка бізнесу [Текст] / П. В. Круш, С. В. Поліщук. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 264 с.

14. Чеметов А. В. Повышение стоимости предприятия на основе реструктуризации бизнеса [Электронный ресурс] / А. В. Чеметов. – Режим доступа: <http://www.smartcat.ru/Management/NetWorth.shtml>.

15. Жорова Є.Р. Оцінка вартості підприємства як індикатор ефективності управлінської діяльності / Жорова Є.Р. // Вісник НТУ «ХПІ». – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 50(1023). – С. 41–49.

1. Ay`stova M.D. Restruktury`zacy`ya predpry`yaty`j: voprosy upravleny`ya. Strategy`y`, koordynacy`ya strukturny`x parametrov, sny`zheny`e soprotyvleny`ya preobrazovany`yam. – M.: Al`py`na Pably`sher, 2002. – 287 s.

2. Bily`k M. Sutnist` ta klasyfikaciya restruktury`zacyi derzhavny`x pidpny`yemstv / M. Bily`k // Ekonomist. – 2011. – # 1. – S. 96–99 s.

3. Kukoba O.V. Suchasni novaciyi v teorii menedzhmentu reorganizacijny`x procesiv na pidpny`yemstvax / O.V.Kukoba / Strategiya ekonomichnogo rozvy`tku Ukrayiny` (Ulrichsweb Global Serials Directory (SShA), Nacional`na biblioteka Ukrayiny` imeni V.I.Vernads`kogo). Naukovy`j zhurnal. – # 35. – 2014. – S. 40-50

4. Mendrul O.G., Kaly`ny`chenko L.F. Upravlinnya akty`vamy` pidpny`yemstva v procesi restruktury`zacyi // Derzhavny`j informacijny`j byuletен` pro pry`vaty`zacyu. – 2000. – #6. – S. 75-77.

5. Hokkanen T. Prakty`chesky`j opyt restruktury`zacy`y` rosy`jsky`x predpny`yaty`j // Problemy teory`y` y` prakty`ky` upravleny`ya. – 1998. – #6. – S. 96-102.

6. Otenko Y`.P. Organy`zacy`onno-ekonomy`chesky`j mexany`zm restruktury`zacy`y` predpny`yaty`ya. Nauchnoe y`zdany`e / Y`.P. Otenko, N.A. Moskalenko. – Хар`kov: Y`zd. XNЭU, 2005. – 216 s.

7. Tutundzhyan A. K. Restruktury`zacy`ya predpny`yaty`j v uslovy`yax perexoda k rynochnoj ekonomy`ke: problemy teory`y` y` prakty`ky` / A. K. Tutundzhyan. – M. : ZAO "Y`zdatel`stvo "Эconomy`ka", 2012. – 262 s.

8. Shtangret A. M. Restruktury`zacijni procesy` na poligrafichny`x

pidpry`yemstvax / A. M. Shtangret // Naukovi zapy`sky`. – L`viv : Ukrayins`ka akademiya drukarstva, 2009. – Vy`p. 4. – S. 23–25.

9. Rajzberg B. A. Sovremennyy` ekonomy`chesky`j slovar` / B. A. Rajzberg, L. Sh. Lozovsky`j, E. B. Starodub- ceva. – 5-e y`zd., pererab. y` dop. – M. : Y`NFRA-M, 2009. – 495 s.

10. Kl`osova O.F. Metody`chni pidxody` do ocinky` vartosti pidpry`yemstva v procesi restruktury`zacyi // Ekonomika ta upravlinnya pidpry`yemstvamy`. – 2014. – #1. – S. 49-52.

11. Metody` ocinky` vartosti pidpry`yemstv [Elektronny`j resurs] / Navchal`ny`j material. – Rezhy`m dostupu: http://www.gendocs.ru/_0016.pdf.

12. Zaxarchenko E.S. Ocenka stoy`mosty` predpry`yaty`ya v processe restruktury`zacy`y` putem sly`yany`ya: dy`ss. ...kand. ekon. nauk: 08.00.10. – Rostov-na-Donu, 2014. – 176 s.

13. Krush, P. V. Ocinka biznesu [Tekst] / P. V. Krush, S. V. Polishhuk. – K.: Centr navchal`noyi literatury`, 2004. – 264 s.

14. Chemetov A. V. Povysheny`e stoy`mosty` predpry`yaty`ya na osnove restruktury`zacy`y` by`znesa [Elektronny`j resurs] / A. V. Chemetov. – Rezhy`m dostupa: <http://www.smartcat.ru/Management/NetWorth.shtml>.

15. Zhorova Ye.R. Ocinka vartosti pidpry`yemstva yak indy`kator efekty`vnosti upravlins`koyi diyal`nosti / Zhorova Ye.R. // Visny`k NTU «XPI». – Xarkiv: NTU «XPI». – 2013. – # 50(1023). – S. 41–49.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., завідувач кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.

20.03.2015

УДК 334.28

Сівак Марія

БЕНЧМАРКІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ БАНКУ

У статті розглянуто бенчмаркінг як інструмент вдосконалення роботи банку. Проаналізовано історію виникнення бенчмаркінгу,

розглянуто основні його види, етапи проведення бенчмаркінгу. Наведені приклади з досвіду західних країн, де бенчмаркінг вже давно використовується як інструмент для постійного зростання якості банківських послуг. Обґрунтовано доцільність використання бенчмаркінгу в Україні для антикризового управління в банках за умов нестабільності фінансового сектору економіки. Крім того, ґрунтуючись на результатах проведеного дослідження, автором наведені можливі ризики проведення бенчмаркінгу і причини отримання невдалих результатів. Надані пропозиції стануть корисними ідеями для менеджерів банку щодо підвищення конкурентоспроможності фінансової установи. На державному рівні використання методів бенчмаркінгу призведе до підвищення якості послуг у всьому банківському секторі.

Ключові слова: бенчмаркінг, сучасні засоби конкурентної боротьби, антикризове управління в банку, порівняльний аналіз банків, технології конкурентного аналізу, вдосконалення роботи банку.

Сивак Марія

БЕНЧМАРКИНГ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ БАНКА

В статье бенчмаркинг рассмотрен как инструмент совершенствования работы банка. Проанализирована история возникновения бенчмаркинга, рассмотрены основные его виды, этапы проведения бенчмаркинга. Приведены примеры из опыта западных стран, где бенчмаркинг уже давно используется как инструмент для постоянного роста качества банковских услуг. Обоснована целесообразность использования бенчмаркинга в Украине для антикризисного управления в банках, в условиях нестабильности финансового сектора экономики. Кроме того, основываясь на результатах проведенного исследования, автором приведены возможные риски проведения бенчмаркинга и причины получения неудачных результатов. Данные предложения станут полезными идеями для менеджеров банков по повышению конкурентоспособности финансового учреждения. На государственном уровне использование методов бенчмаркинга приведёт к повышению качества услуг во всем банковском секторе.

Ключевые слова: бенчмаркинг, современные средства конкурентной борьбы, антикризисное управление в банке, сравнительный анализ банков, технологии конкурентного анализа, совершенствования работы банка.

Sivak Mariia

BENCHMARKING AS A METHOD TO INCREASE A BANK PERFORMANCE

The article explains benchmarking as a tool to improve the bank performance. There are the analysis of benchmarking's history, consideration of its basic types and stages in the article.

Listed some examples of the Western countries' experience, where benchmarking is used to be implemented as a tool for continuous improvement of banking services quality. Proved the feasibility of using benchmarking in Ukraine for crisis management in banks under conditions of instability of the financial sector. In addition, based on the results of the investigation, the author shows the possible risks of benchmarking and reasons of failure in obtained results. The proposals could be useful for bank managers to improve the competitiveness of the financial institution. At the state level, the use of benchmarking leads to improvement of services throughout the whole banking sector.

Keywords: benchmarking, modern competition, crisis management in a bank, a comparative analysis of banks, technology competitive analysis, improvement of the bank.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації, напруженого політичного становища та на шляху вступу України до ЄС, українські банки мають багато труднощів, постають перед необхідністю конкурувати не лише на внутрішньому, але і на зовнішньому ринках. Серед фактичних перешкод для комерційних банків сьогодні можна виділити такі: військові події в Україні, високий ступінь корумпованості у державі, нестабільна законодавча база, різке падіння курсу гривні, швидкі зміни у навколишньому середовищі та постійно зростаючий рівень вимог клієнтів. Багато банків перестають функціонувати, що підриває загальну довіру користувачів, банки починають шукати нові засоби попередження кризи та антикризового управління. Одним із сучасних інструментів.

для ефективного функціонування банку та його конкурентної боротьби є бенчмаркінг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями бенчмаркінгу займалися багато українських та зарубіжних вчених, зокрема: Маслов Д.В. [7, с. 29], Аренков І.А. [1],

Боган К. [3, с. 248], Ватсон Г. [4, с. 29]. Вчені розглядали банчмаркінг з різних точок зору : як концепцію, інструмент, процес, функцію, метод тощо. Поняття бенчмаркінгу є відносно новим, тому наукових робіт щодо бенчмаркінгу в комерційних банках на сьогодні небагато.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо опрацьованим науковцями залишається питання обґрунтування цілей та переваг застосування основних видів бенчмаркінгу в діяльності комерційних банків України.

Постановка завдання. Завдання даного дослідження полягають у розкритті поняття «бенчмаркінгу», у визначенні найбільш ефективних видів проведення бенчмаркінгу в банках. Метою статті є обґрунтування користі від проведення бенчмаркінгу для банку та висвітлення необхідності проведення бенчмаркінгу, як засобу антикризового управління в банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін "бенчмаркінг" з'явився в 1972 р в Інституті стратегічного планування Кембриджу (США). А сама ідея бенчмаркінгу народилася в кінці 50-х років, коли японські менеджери почали активно вивчати досвід провідних компаній Західної Європи та США і з цією метою з візитами приїжджали в найбільш успішні компанії. Бенчмаркінг (від англ. Benchmark, "початок відліку", "карб") - це механізм порівняльного аналізу ефективності роботи однієї компанії з показниками інших, більш успішних, фірм. Бенчмаркінг - це безперервний пошук нових ідей і подальше використання їх на практиці. Сутність бенчмаркінгу полягає, по-перше, в порівнянні показників роботи свого банку з показниками конкурентів і кращих кредитних організацій, по-друге, у вивченні та застосуванні успішного досвіду найкращих у своїй діяльності. Сьогодні бенчмаркінг набуває статусу глобального і розглядається як один з інструментів міжнародного обміну бізнес-інформацією. Глобалізація та розширення мережі Інтернет стирає межі бізнесу. Віртуальний ринок з його он-лайнними угодами висуває свої підвищені вимоги до здійснення.

На глобальному світовому економічному ринку з'являються організації, що спеціалізуються на пошуку партнерів для еталонного зіставлення – бенчмаркінгу [6, с. 72].

Процес об'єднання зусиль і вироблення основоположних принципів бенчмаркінгу почався в 1993 році великими центрами Великобританії, США, Німеччини, Швеції та Італії, що спеціалізуються в цій області. А в 1994 році була заснована Глобальна мережа бенчмаркінгу (Global Benchmarking Network, GBN) як спільнота незалежних бенчмаркінгових центрів. На сьогоднішній день вона об'єднує подібні центри з 20 країн світу, з усіх континентів, за винятком Південної Америки. Користь від діяльності глобальної мережі бенчмаркінгу очевидна, узагальнення кращого передового досвіду і його поширення, організація бізнес-візитів між різними компаніями і вивчення досвіду роботи лідерів сприяють розвитку і зростанню світової економіки в цілому. Багато вітчизняних банків давно займаються такою діяльністю. Керівники, вступаючи в неформальні відносини з партнерами чи конкурентами, часто переймають один у одного кращі досягнення. З практики відомо, що якщо конкурент відбирає у вас частку ринку, значить, у нього напевно щось працює краще. Тому кредитні організації найчастіше використовують конкурентний бенчмаркінг - порівняння своєї продуктової лінійки і бізнес-процесів з аналогічними позиціями прямих конкурентів. Доскональне вивчення конкурентів - складне завдання. Навіть, якщо компанія знає про суттєвий приплив клієнтів компанії-конкуренту, вона не знає, що саме стало причиною для цього - вдала рекламна кампанія, нова програма мотивації співробітників, зручне розташування офісу або щось інше. А отже залишається тільки ретельно аналізувати і думати. Відкритий і добровільний обмін інформацією між конкурентами можливий лише в рамках професійних об'єднань і асоціацій. Але на практиці, залишаючись конкурентами за більший сегмент ринку, банки намагаються ключову інформацію зберігати в таємниці. Тому у вивченні конкурентів основну роль грають маркетологи-аналітики, які аналізують прайс-листи, спецпропозиції конкурентів і проводять як телефонні опитування клієнтів, так і використовують можливості мережі Інтернет. Багато банків анкетують своїх клієнтів, з'ясовуючи їх думку про якість і послугах конкурентів, їх сильних і слабких сторонах.

Досвідчені аналітики на основі таких даних можуть зробити точні висновки про те, які дії конкурентів привели їх до успіху. Іноді стандартних джерел інформації для вивчення конкурентів буває недостатньо, і тоді зброєю маркетолога стає конкурентна розвідка. Завдяки конкурентному бенчмаркінгу на ринку банківських послуг постійно з'являються нові види послуг, як наприклад, цілодобове обслуговування клієнтів, «консьєрж-сервіс» і т.п. Конкуренти активно переймають один у одного методи просування послуг.

Багато прикладів бенчмаркінгу пов'язані з впровадженням українськими компаніями зарубіжного досвіду. І хоча є думка, що західний досвід в Україні не завжди працює, найкращі менеджери знаходять ефективні способи прив'язки їх до національної специфіки. Лідери світового банківського бізнесу використовують такі інформаційні технології, які дозволяють проводити розрахунки в лічені хвилини в режимі on - line, що слід взяти на озброєння багатьом кредитним організаціям в Україні. Так в організаційному плані, багато банківських холдингів на Заході дають перевагу розвитку не філіальної мережі в звичайному розумінні, а розвитку «точок продажів» з двома-трьома співробітниками і наявністю банкоматів, які дозволяють як приймати, так і видавати готівкові кошти. Багато західних банків роблять акцент на збільшенні частки доходів від консультаційних послуг з управління активами.

Як зазначає Ханс-Ульріх Дєріг - відомий швейцарський банкір, автор монографії «Універсальний банк- банк майбутнього. Фінансова стратегія на рубежі століття»: «Завдяки інформаційним технологіям виник банківський бізнес, який не має меж ... Географічну територію банку замінить віртуальний простір інформації та комунікацій ... Банк як орієнтований на клієнта «домашній фінансовий консультант» для приватних осіб і організацій крім класичних фінансових послуг в майбутньому може пропонувати довгострокові комбіновані рішення в областях страхування, податків і спадкових питань » [5, с. 178]. При проведенні аналізу роботи конкурентів найчастіше банківські аналітики вивчають основні бізнес-процеси і знаходять кращі бізнес-рішення на кожному з конкретних ділянок роботи. У пошуках найкращих банки орієнтуються не тільки на банківський сектор. Іноді корисний досвід можна перейняти і у компаній, що діють в інших галузях. Такий тип бенчмаркінгу називається

загальним. На Заході його використовують досить часто. На відміну від конкурентного бенчмаркінгу, тут є можливість досягнення домовленостей про вивчення такого досвіду через обмін візитами. Часом цінні ідеї можна знайти в своєму власному банку, вивчаючи роботу кращих структурних підрозділів. Внутрішній бенчмаркінг - це порівняння ефективності роботи різних підрозділів однієї кредитної організації. У холдингах можна порівнювати одну і ту ж функцію (скажімо, роботу відділів маркетингу) в різних підприємствах.

Щоб дізнатися, в якій компанії вже вирішили подібну проблему, яка постає перед конкретним банком, потрібен постійний моніторинг. Приклади для наслідування шукають різними шляхами. Найпоширеніший спосіб - вивчення публікацій в газетах і журналах, в мережі Інтернет. Тільки щоденна кропітка робота по збору та аналізу інформації дозволяє знаходити кращі бізнес-рішення. Найбільше акумулюється інформації в установи Держкомстату, там є відомості навіть про найбільш закритих компаніях. У багатьох банках робота з даними Держкомстату - це окремі завдання для аналітиків. Найкращим джерелом інформації є люди, які раніше працювали в інших кредитних організаціях або успішних компаніях. Необхідно також згадати про значення неформальних відносин між працівниками банків. Останнім часом багато банківських працівників змушені були переходити з банку в банк з причини криз і банкрутств. Зрозуміло, що між ними йде моніторинг та обмін інформацією, яка може стати влучною ідеєю для розвитку. Іноді банки свідомо переманюють носіїв корпоративних секретів найкращими пропозиціями з оплати праці, системою бонусів і соцпакетами.

Для пошуку інформації багато топ-менеджерів кредитних організацій активно використовують особисті зв'язки, знайомства на виставках, семінарах і т.д. Партнери, клієнти і постачальники кредитної організації також можуть мати в своєму арсеналі досвід для вивчення і застосування. Обмін досвідом із західними колегами, стажування фахівців в Американських та європейських банках - це найбільш витратний, але досить результативний засіб для розширення кругозору співробітників і підняття планки бенчмаркінгу на новий рівень.

Сьогодні на ринку представлені різні спеціалізовані компанії, наприклад фонди підтримки і розвитку підприємств, які

організують такі поїздки за кордон. Так під егідою Європейського фонду управління якістю (European Foundation for Quality Management, EFQM) часто організуються бізнес форуми. Фонд виступає посередником, організовує зустрічі, семінари, бази даних, майданчики для спілкування і т. п. Іноді талонний банк починає заробляти гроші на своєму іміджі, приймаючи всіх бажаючих з екскурсіями, лекціями, семінарами, в таких випадках на бенчмаркінг необхідні додаткові витрати.

Однак, простим копіюванням чужих бізнес-рішень не завжди можна досягти успіху. Бенчмаркінг – це процес, за допомогою якого організація навчається і вдосконалюється. Він допомагає домогтися серйозних переваг за рахунок запозичення і адаптації чужих ідей. Керівники кредитних організацій повинні розуміти, що дані бенчмаркінгового дослідження - це не швидкий процес, потрібен час на його проведення, як мінімум 5-6 місяців.

На практиці найбільш часто застосовуються такі види бенчмаркінгу: бенчмаркінг процесів; бенчмаркінг продуктивності; стратегічний бенчмаркінг. Бенчмаркінг процесів дозволяє визначити найбільш ефективні практики серед конкурентів на ринку банківських послуг. Пошук стрижневих процесів управління бізнесом, зіставлення їх з кращими зразками, виділеними в практиці конкурентів, дозволяють швидко досягти конкурентних переваг. Пошук кращих практик зазвичай ведеться через оцінку продуктивності надання базових послуг, вартість їх виконання, обсягів продажів, фінансових показників. Узагальнені показники ведення бізнесу дозволяють зіставити позиції конкуруючих банків та виділити лідера на ринку. Бенчмаркінг продуктивності полягає в порівнянні конкурентних позицій конкуруючих суб'єктів через оцінку їх продуктів і послуг.

Стратегічний бенчмаркінг спрямований на вивчення процесів конкуренції, які існують на ринку. Як правило аналізу піддається бізнес організацій, що працюють в різних галузях. Міжнародним кліринговим домом з бенчмаркінгу при Американському центрі продуктивності і якості спільно з компанією Артур Андерсен розроблена класифікація бізнес-процесів, яка дозволяє зняти питання при пошуку об'єктів для аналізу:

- 1) вивчення ринків і споживачів;
- 2) розробка бачення та стратегії;

- 3) розробка продуктів і послуг;
- 4) маркетинг і продажі;
- 5) виробництво і постачання продуктів і послуг (виробничі компанії);
- 6) виробництво і постачання продуктів і послуг (сервісні компанії);
- 7) виставлення споживачам платіжних вимог і сервіс;
- 8) професійне та кар'єрне розвиток кадрів і управління кадрами;
- 9) управління інформаційними ресурсами та технологіями;
- 10) управління фінансовими і матеріальними ресурсами;
- 11) виконання програми управління охороною зовнішнього середовища;
- 12) управління зовнішніми зв'язками;
- 13) управління поліпшеннями і змінами.

Єдиної методики виконання бенчмаркінгу не існує. Число кроків бенчмаркінгу буває різним, оскільки процес можна розбити на більш дрібні етапи, наприклад, у компанії ІВМ таких етапів 15. Але базові принципи бенчмаркінгу скрізь однакові. Стандартний процес бенчмаркінгу можна представити за допомогою моделей бенчмаркінгу. Одна з них називається "Колесо бенчмаркінгу" і складається з ряду етапів, які слідує один за одним: планування, пошук, спостереження, аналіз, адаптація. У процесі виконання бенчмаркінгу необхідно враховувати основоположні принципи:

- зовнішній огляд дій;
- елементи стратегічного планування діяльності;
- постановка агресивних цілей;
- концентрація на ключових процесах конкурентів;
- вивчення та поліпшення організаційної структури;
- постійне спостереження за конкурентами і партнерами по бенчмаркінгу;
- поліпшення освітнього рівня співробітників;
- створення бібліотек та архівів;
- заохочення сприйняття нових ідей;
- моніторинг думки клієнтів;
- популяризація ідей запозичення кращої практики;
- спонсорування регулярних обговорень кращої банківського

досвіду;

- призначення конкретних осіб, відповідальних за бенчмаркінг;

- використання інформації бенчмаркінгу при вирішенні проблем;

- фокусування організаційних ресурсів на розвитку кращих практик;

- аналіз процесів прийняття рішень у конкурентів;

- планування робіт по поширенню інформації бенчмаркінгу.

Треба розуміти, що тільки спільне впровадження цих підходів у практику порівняльного аналізу дозволяє досягти успіху від застосування ідеї бенчмаркінгу. Процес бенчмаркінгу може не принести очікуваних результатів з огляду наступних причин. Необхідно брати їх до уваги і мінімізувати відповідні ризики [2, с. 95].

- Недотримання методики і принципів бенчмаркінгу. Неправильна послідовність або склад етапів бенчмаркінгового програм можуть призвести до збільшення витрат і затягування програм в часі. Тому рекомендується слідувати методичним рекомендаціям з бенчмаркінгу.

- Труднощі з пошуком інформації для бенчмаркінгу. Цінна інформація і успішні рішення з розвитку бізнесу - це стратегічний ресурс в руках будь-якого банку, і за нього багато банків готові віддати великі кошти. По-цьому в першу чергу рекомендується використовувати комплексну типову бізнес-модель комерційного банку, в яку закладено успішний досвід різних банків. Більш того, бізнес-модель банку регулярно поповнюється новими елементами і удосконалюється відповідно з появою нових рішень і практик, зміною банківського законодавства, особливостей банківського ринку.

- Великі витрати. Іноді витрати на бенчмаркінгові програми не покривають результат їх реалізації і від них відмовляються. У зв'язку з цим слід чітко і продумано планувати всі етапи бенчмаркінгу та витрати по них, прогнозувати результат.

- Неправильне визначення банків-еталонів / успішного досвіду. Досить часто для апробації вибирають не найкращий досвід та рішення, звідси виникають проблеми. Або, наприклад, технології та напрацювання, які в одному банку приносять великий успіх, в іншому банку будуть неефективні зважаючи розміру,

специфіки і стратегії банку. У зв'язку з цим слід уважно і зважено проводити бенчмаркінг. **Висновки і перспективи подальших розробок.** Таким чином, бенчмаркінг - це не тільки передова технологія конкурентного аналізу. Це, по-перше, концепція, що припускає розвиток у банку прагнення до безперервного вдосконалення, і, по-друге, - сам процес вдосконалення. Це безперервний пошук нових ідей, їх адаптація і використання на практиці. Бенчмаркінг здатний приносити істотну користь банкам будь-якого розміру, як малим локальним банкам, так і транснаціональним банківським холдингам. Бенчмаркінг допомагає відносно швидко і з меншими витратами вдосконалювати бізнес-процеси, дозволяє зрозуміти, як працюють лідери ринку, і досягати таких або навіть більш високих результатів. Бенчмаркінг сприяє формуванню іншого стилю роботи, нової стимулюючої і конкурентної внутрішньобанківської культури ведення бізнесу. Необхідним є подальше вивчення бенчмаркінгу, способів його ефективного впровадження за умов мінімізації витрат. Невирішеним залишається питання способів моделювання і гнучкого впровадження зарубіжного досвіду для банків України.

Література

1. Аренков И.А. Бенчмаркинг и маркетинговые решения [Електронний ресурс] / И.А. Аренков, Е.Г. Багиев. – 2006. – Режим доступу: <http://www.marketing.spb.ru/read/m12/index.htm>.
2. Балабанова Л. Управление конкурентоспособностью предприятий на основе маркетинга : монографія / Л.Балабанова, А. Кривенко. – Донецк : ДонГУЭТ им. Туган-Барановского, 2004. – 147 с.
3. Боган К. Бизнес-разведка. Внедрение передовых технологий : пер. с англ. / К. Боган, М. Инглиш ; под. ред. Б. Л. Резниченко. – М. : Вершина, 2006. – 368 с.
4. Ватсон Грегори Х. Бенчмаркинг в примерах / Грегори Х. Ватсон // Деловое совершенство. – 2006. – № 8. – С. 28-32
5. Дёриг Ханс Ульрих. Универсальный банк – банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века: Пер. с нем. – М.: Международ. Отношения, 2001. – 384 с.
6. Довгань Л. Конкурентоспроможність підприємств : монографія / Л. Довгань – К. : ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2004.- 144с.

бенчмаркинга на малых и средних предприятиях, журнал "Методы менеджмента качества" №8, 2004. – С. 28-32.

1. Arenkov Y.A. Benchmarkynh y marketynhovyе reshenyya [Elektronnyy resurs] / Y.A. Arenkov, E.H. Bahyev. – 2006. – Rezhym dostupu: <http://www.marketing.spb.ru/read/m12/index.htm>.

2. Balabanova L. Upravlenye konkurentosposobnost'yu predpryyatyy na osnove marketynha: monohrafiya / L.Balabanova, A. Kryvenko. – Donetsk : DonHUЭT ym. Tuhan-Baranovskoho, 2004. – 147 s.

3. Bohan K. Byznes-razvedka. Vnedrenye передовыkh tekhnolohyy: per. s anhl. / K. Bohan, M. Ynhlysh; pod. red. B. L. Reznichenko. – M. : Vershyna, 2006. – 368 s.

4. Vat·son Hrehory Kh. Benchmarkynh v prymerakh / Hrehory Kh. Vat·son // Delovoe sovershenstvo. – 2006. – # 8. – S. 28-32

5. Dëryh Khans Ul'rykh. Unyversal'nyy bank – bank budushcheho. Fynansovaya stratehiya na rubezhe veka: Per. s nem. – M.: Mezhdunar. Otnosheniya, 2001. – 384 s.

6. Dovhan' L. Konkurentospromozhnist' pidpryyemstv : monohrafiya / L. Dovhan' – K. : IVTs Vydavnytstvo «Politekhnika», 2004.- 144s.

7. Maslov D.V. Belokorovyn Э.А. Osobennosty prymeneniya benchmarkynha na малыkh y srednykh predpryyatyyakh, zhurnal "Metody menedzhmenta kachestva" #8, 2004. – S. 28-32.

Рецензент: Арутюнян С. С., к.е.н., доцент, приват-проф. кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету.

09.02.2015

Терьошкіна Наталія

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ

У статті досліджено стан державного стратегічного управління розвитком інноваційної сфери в Україні. Визначені ієрархія та повноваження державних органів щодо розробки та реалізації інноваційної стратегії та політики. Окреслено проблемні питання щодо розробки інноваційних пріоритетів та цілей, а також їх впровадження у практику та систематичного контролю отриманих результатів. Запропоновано створення при Адміністрації Президента України Головного департаменту стратегічного управління, до функцій якого входила би координація державних і місцевих органів влади, інших організацій та суб'єктів господарювання, задіяних в реалізації національної інноваційної стратегії. Розроблено модель державного регулювання впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії, яка включає сукупність засобів, важелів і стимулів, що формують діючі процеси державного регулювання розвитку інноваційної економіки на макро-, мезо- і мікроекономічних рівнях.

Ключові слова: національна інноваційна стратегія, механізми реалізації, державне стратегічне управління.

Терёшкина Наталья

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВНЕДРЕНИЯ МЕХАНИЗМОВ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ

В статье исследовано состояние государственного стратегического управления развитием инновационной сферы на Украине. Определены иерархия и полномочия государственных органов относительно разработки и реализации инновационной стратегии и политики. Очерчено проблемные вопросы относительно разработки инновационных приоритетов и целей, а также их внедрения в практику и систематического контроля полученных результатов. Предложено создание при Администрации Президента Украины Главного департамента стратегического управления.

Функции которого входили бы координация государственных и местных органов власти, других организаций и субъектов хозяйствования, задействованных в реализации национальной инновационной стратегии. Разработана модель государственного регулирования внедрения механизмов реализации национальной инновационной стратегии, которая включает совокупность средств, рычагов и стимулов, которые формируют действующие процессы государственного регулирования развития инновационной экономики на макро-, мезо- и микроэкономических уровнях.

Ключевые слова: национальная инновационная стратегия, механизмы реализации, государственное стратегическое управление.

Teryoshkina Natalya

***STATE REGULATION OF INTRODUCTION OF
REALIZATION MECHANISMS OF NATIONAL INNOVATIVE
STRATEGY***

In article the condition of the public strategic administration by development of the innovative sector in Ukraine is investigated. The hierarchy and powers of government bodies concerning development and realization of innovative strategy and policy are defined. Problematic issues concerning development of innovative priorities and purposes, and also their introduction in practice and systematic control of the received results are covered. Creation at Administration of the President of Ukraine of the Main department of strategic management as which would enter coordination of the state and local authorities, other organizations and subjects of managing involved in realization of national innovative strategy is offered. The model of state regulation of introduction of mechanisms of realization of national innovative strategy which includes set of means, levers and incentives which form the operating processes of state regulation of development of innovative economy on macro-, meso-, and microeconomic levels is developed.

Keywords: national innovative strategy, realization mechanisms, public strategic administration.

Постановка проблеми. Накопичений в Україні науково-технологічний потенціал сьогодні практично не знаходить застосування в реальному секторі економіки, однією з головних

проблем визначається відірваність науки від виробництва. Науково-дослідні установи працюють окремо від промислових підприємств, їхня діяльність фактично ніяк між собою не взаємопов'язана, внаслідок чого значна частина наукових наробіток або частково застарівають, або знаходять застосування виключно в інших країнах. Тим часом економіка України відчуває потребу в технологічному відновленні: вона вже відстає від розвинених країн на покоління техніки, і розрив продовжує збільшуватися. Відбувається трансформація виробничого сектора країни в бік первинних, менш складних у технологічному відношенні виробництв. Становлення інноваційної сфери, що забезпечує передачу результатів НДДКР у виробництво в умовах ринкової економіки, не виправдано затримується.

Сьогодні в Україні здійснюється чергова спроба визначити стратегію її розвитку на п'ятирічний період. І від того, наскільки країна та її регіони зуміють забезпечити умови для мобілізації накопиченого науково-технологічного потенціалу з метою якнайшвидшого інноваційного перетворення економіки, залежить, чи посіде країна гідне місце в системі світових економічних зв'язків або буде відкинута в розряд держав третього світу.

Перераховані фактори, новизна для України самої проблеми становлення механізмів державного управління інноваційними процесами, а також реального взаємозв'язку концепцій національної інноваційної стратегії та державних механізмів її реалізації припускають їх спільне дослідження та визначають актуальність розробки проблем державного регулювання формування механізмів реалізації інноваційної стратегії на основі поглибленого вивчення світового досвіду і його адаптації до українських умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні проблеми вивчення державної інноваційної політики і стратегії розвитку інноваційної сфери розглядаються в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених: В.М. Аньшина, Ю.М. Бажала, А.С. Гальчинського, Н.В. Гапоненко, В.М. Гейця, С.Ю. Глазьева, Л.М. Гохберга, О.О. Дагаєва, О.О. Динкіна, Я.А. Жаліла, П.Н. Завліна, В.В. Зянька, Н.І. Іванової, І.С. Краснокутської, І.П. Макаренка, Б.А. Малицького, Я.І. Ніконової, М.В. Пашути, Й.М. Петровича, В.М. Полтеровича, В.П. Семиноженка, В.П. Соловйова.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Але, не дивлячись на збільшення кожного року публікацій, як зарубіжних, так і українських науковців, присвячених питанням розбудови інноваційної діяльності та вдосконаленню стратегічного державного управління інноваційними процесами, роль та окремі механізми реалізації інноваційної стратегії в розвитку економічної системи лише позначені, сутність, природа, проблеми формування сукупності базових механізмів реалізації комплексно не досліджена. Отже, потреба в системному науковому дослідженні державних механізмів реалізації національної інноваційної стратегії, обумовлює актуальність даної статті.

Цілі статті. Метою статті є дослідження стану державного регулювання інноваційної сфери в Україні та обґрунтування шляхів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалії процесу інтеграції держав до системи світових економічних відносин, прискорення демократизації життя суспільства викликають необхідність докорінних трансформацій в наукових підходах до системи управління національною економікою. На початку ХХІ століття стає цілком зрозуміло, що в якості ключового фактору сталого економічного зростання починають превалювати інноваційні принципи розвитку. В порівнянні з традиційним залученням додаткових ресурсів використання інноваційно орієнтованих методів розвитку забезпечують набагато більш високий рівень віддачі, тому на цей час саме інноваційна сфера стає найбільш впливовим фактором конкурентоздатності держави в міжнародній економічній системі, а інноваційна діяльність регіонів набуває значення як їх найважливішої конкурентної переваги, так і ключового фактора сталого економічного зростання. Незважаючи на послідовні і переконливі заклики керівництва країни до переходу на інноваційний шлях розвитку, держава продовжує далеко відставати від розвинених країн, більш того, цей розрив збільшується. Практично всі досягнення держави у сфері регулювання і розвитку інноваційних процесів базуються на запозиченні закордонного досвіду і використанні вкрай слабо адаптованих до наших умов методик стратегічного управління.

Повторення пройденого в інноваційній сфері в період зміни технологічних укладів, під час глибокої світової фінансово-економічної кризи та політичної кризи 2014 р. не має перспектив для України. Досвід створення технопарків, технополісів, «венчурних фондів» і т.д., запозичення елементів НІС, що виявилися успішними в інших умовах і в інших країнах, показують, що потрібно йти новим, власним шляхом.

Стратегічне управління розвитком інноваційної сфери регіонів одержало широке розповсюдження в закордонній практиці. Але в Україні цей процес, як на рівні держави, так і окремого регіону, незважаючи на те, що отримав нормативно-правове забезпечення із прийняттям таких законодавчих актів, як ЗУ «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», ЗУ «Про стимулювання розвитку регіонів», Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.», дотепер знаходиться в стадії становлення.

Дослідження безпосередньо процесу реалізації існуючих на даний час стратегій України (її регіонів) та досягнення заявлених у цих документах намірів та цілей показує, що існує велика кількість проблем, які впливають на значне зниження ефективності їх впровадження. Так до них можна віднести: 1) невідповідність методичних підходів до формування стратегій на різних рівнях ієрархії; 2) неузгодженість стратегічних планів, програм і проектів щодо горизонту планування та взаємодії їх учасників; 3) обмеженість інтеграції планових документів за ієрархічним та гетерархічним рівнями реалізації; 4) перекладання функцій та обов'язків щодо стратегічного планування на різні відомства; 5) відсутність єдиного державного органу, який виконував би функції координатора та контролера у реалізації і коректуванні стратегій; 6) нерозробленість методик визначення якості сформованих стратегій; 7) недостатність законодавчо-нормативного забезпечення, щодо регулювання взаємовідносин та відповідальності між рівнями влади у процесі реалізації стратегій; 8) відсутність методик оцінки ефективності реалізації стратегій на проміжних та кінцевих етапах.

Основною проблемою є взагалі відсутність національної інноваційної стратегії України! Всі розвинені країни і навіть такі,

Росія, Білорусь і Казахстан, мають інноваційні стратегії, в країні до цього часу не розроблено такий документ на рівні держави (існує лише Постанова ВРУ «Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» від 21.10.2010 р. №2632-VI).

Загальні питання інноваційної політики нашої держави вирішуються Президентом України. Президент України як глава держави і гарант її державного суверенітету сприяє впровадженню інноваційної політики держави інновацій в галузях господарства з метою забезпечення технологічної незалежності країни, матеріального достатку суспільства і духовного розквіту нації.

Президент України, у відповідності з положеннями конституції та законів України:

1) визначає склад і структуру системи органів виконавчої влади, які здійснюють державне управління в галузі інноваційної діяльності в Україні;

2) забезпечує організацію контролю за формуванням та роботою системи державного управління інноваційної галузі;

3) для здійснення своїх повноважень в інноваційній сфері розглядає пропозиції щодо ефективного використання коштів державного бюджету України, які спрямовуються на розвиток науки, технологій та інновацій, щодо вдосконалення структури управління наукою, системи підготовки і атестації кадрів; створює в межах коштів, передбачених у державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби.

З рисунку 1 можна побачити, що існує велика кількість держорганів, яким властиві свої специфічні функції і повноваження.

Слід зазначити, що повноваження Президента України в інноваційній сфері, хоча і залишаються такими, що мають базисний характер серед повноважень інших державних органів, але на останнім часом в деякому ступені зазнали звуження. До недавнього часу вітчизняне законодавство містило прямі норми, відповідно до яких президент України як глава держави і гарант її державного суверенітету з метою забезпечення технологічної незалежності країни, матеріального достатку суспільства і духовного розквіту

нації сприяв впровадженню інноваційної політики держави інновацій в галузях.

Господарства. закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наділяв Президента України повноваженнями щодо визначення складу і структури системи органів виконавчої влади, які здійснюють державне управління в галузі інноваційної діяльності в Україні; забезпечення організації контролю за формуванням та роботою системи державного управління інноваційної галузі. для здійснення своїх повноважень в інноваційній сфері на Президента України поклалися функції з розгляду пропозицій стосовно ефективного використання коштів державного бюджету України, які спрямовуються на розвиток науки, технологій та інновацій, стосовно вдосконалення структури управління наукою, системи підготовки і атестації кадрів та ін.

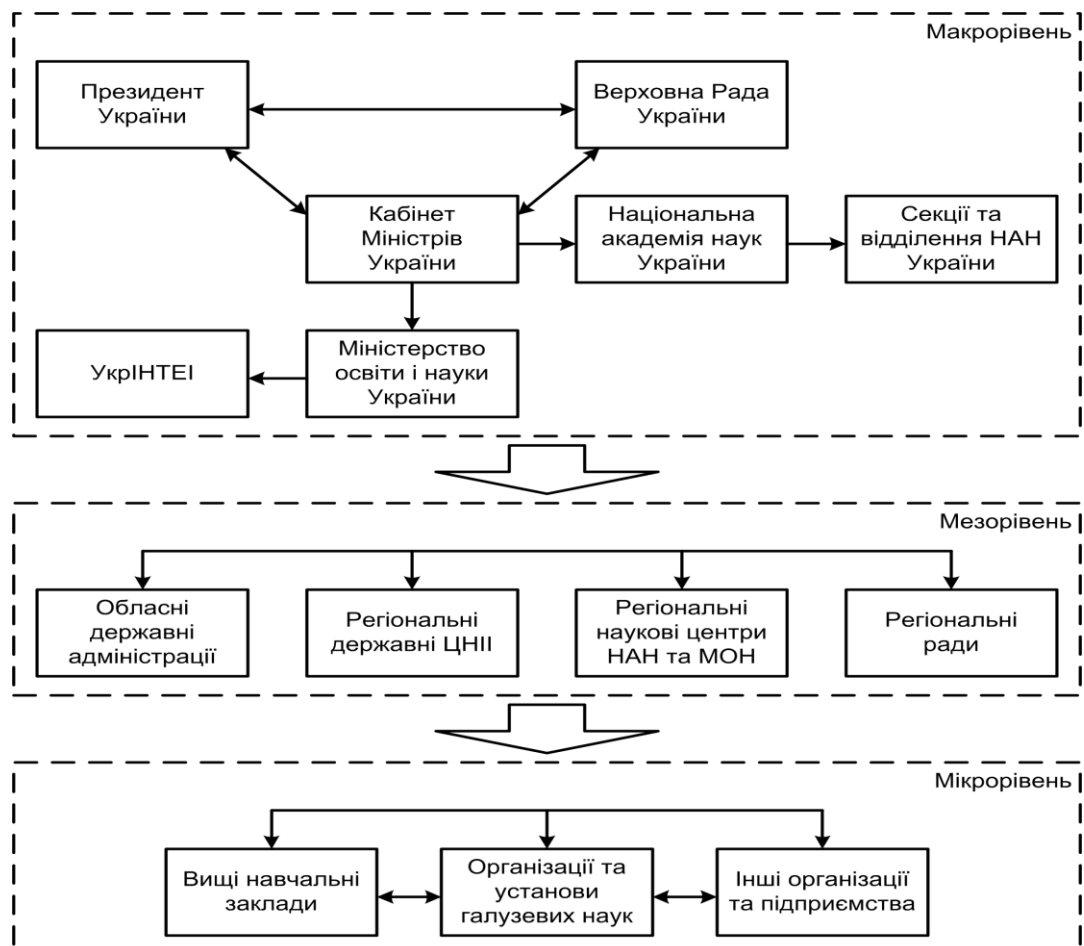

Рис. 1. Розподіл інноваційної стратегії за суб'єктом управління на вертикальні (ієрархічні) рівні формування
Джерело: Розроблено автором.

Але 5 грудня 2012 р., з набранням чинності закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, державного комітету телебачення і радіомовлення України» [1] ст. 26 закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» була викладена в новій редакції, згідно з якою повноваження Президента України в інноваційній сфері набули суто адміністративно-розпорядчі ознаки, залишивши за їх межами регулятивні, координаційні та консультативні функції. так, Президент України відповідно до Конституції та законів України утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності; сприяє розвитку науки і техніки, здійснюючи інші повноваження, визначені Конституцією України (ст. 26 закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність») [2].

Закон України «Про інноваційну діяльність» взагалі не включає повноваження Президента України до розділу «Державне регулювання у сфері інноваційної діяльності», але має непрямі посилання на те, що саме Президент України покладає повноваження на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій (п. 1 ст. 9 «Про інноваційну діяльність»), на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності (п. 2 ст. 9 закону «Про інноваційну діяльність»), а також на інші центральні органи виконавчої влади (п. 3 ст. 9 закону «Про інноваційну діяльність») [3].

Президент України підписує закони в галузі інновацій, прийняті Верховною Радою України. В указах Президента України знаходять відображення загальні питання інноваційної політики української держави. так, указом Президента України 21 серпня 2009 р. була створена національна рада з питань науки, інновацій та сталого розвитку України (до речі, головою якої був Президент України),

однак через відсутність коштів, передбачених на те в державному бюджеті України, 2 квітня 2010 р. Раду було ліквідовано [4].

Тому вважаємо, що Президент України посідає базисну, вихідну первинну позицію в структурі розподілу інноваційної стратегії за суб'єктом управління.

Верховна Рада України визначає єдину державну політику у сфері інноваційної діяльності, а саме: будує відповідну законодавчу основу для сфери інноваційної діяльності; визначає стратегічні пріоритети і основні вектори інноваційної діяльності; визначає обсяг фінансування для матеріальної підтримки інноваційної діяльності в межах коштів державного бюджету України.

Верховна Рада України ініціює закони и постанови, в яких визначає основні цілі, напрямки, принципи державної інноваційної політики, затверджує пріоритетні напрямки розвитку інновацій, перелік національних інноваційних та інвестиційних програм, створює систему кредитно-фінансових, податкових і митних органів у сфері сприяння, контролю та реалізації інноваційної діяльності, встановлює межі бюджетного фінансування національних інноваційних програм, розміри відрахувань до української державної інноваційної компанії. Верховною Радою України затверджуються на період до 10 років стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні.

Кабінетом Міністрів України затверджується порядок підготовки пропозицій щодо стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні. Кабінет Міністрів України здійснює державне управління та забезпечує реалізацію державної політики у сфері інноваційної діяльності; готує та подає Верховній Раді України пропозиції щодо стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та затверджує середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного і галузевого рівнів; здійснює заходи щодо реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; сприяє створенню ефективної інфраструктури у сфері інноваційної діяльності; створює спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні установи для фінансової підтримки інноваційних програм і проектів, затверджує їх статuti чи положення про них, підпорядковує ці установи центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності; готує та подає Верховній Раді України як складову частину проекту закону про

державний бюджет України на відповідний рік пропозиції щодо обсягів бюджетних коштів для фінансової підтримки виконання інноваційних проектів через спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні установи; затверджує положення про порядок державної реєстрації інноваційних проектів і ведення державного реєстру інноваційних проектів; інформує Верховну Раду України про виконання інноваційних проектів, які кредитувалися за кошти державного бюджету України, і про повернення до бюджету наданих раніше кредитів.

У 2011 р. було створене нове структурне утворення — Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України [5]. Воно було організоване для реалізації державної політики в сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства. Але у 2014 р. це агентство було реорганізовано у Державне агентство з питань електронного урядування без функцій реалізації державної політики у сфері інноваційної діяльності.

До державних органів, що безпосередньо займаються питаннями розвитку інноваційної сфери в Україні відносяться традиційні, збережені з часів СРСР (наприклад, НАН України). Але в межах представленого дослідження, на наш погляд, немає сенсу більш детально розглядати повноваження в інноваційній сфері всіх наведених органів з розподілу інноваційної стратегії за суб'єктом управління.

Розробка стратегії розвитку інноваційної сфери повинна супроводжуватися відповідними рамковими умовами — адекватною вимогам часу макроекономічною політикою, конкурентними ринками, зручними технічними регламентами, відкритістю відносно міжнародної торгівлі й прямих іноземних інвестицій, що стимулюються податковою системою й сприятливими фінансовими умовами.

Наслідки глобальної кризи й умови посткризової економіки вимагають формування нових концептуальних підходів і моделей розвитку економічних систем різного рівня: від міжнародних корпорацій, національних економік, регіонів до конкретних

підприємств (організацій). Змінюються концептуальні підходи до формування інноваційної стратегії розвитку держави або регіону. Зміщуються акценти на урахування глобальних змін, виникає гостра необхідність розробки наднаціональних стратегій розвитку інновацій для підвищення стійкості в умовах невизначеності, зменшення ринків, падіння обсягу інвестиційних потоків, загострення конкурентної боротьби. Виникає необхідність формування нової філософії розвитку інноваційної сфери на основі проведення оцінки змін, що відбуваються, на глобальних, наднаціональних, національних, регіональних, проектних рівнях.

Також у перспективі розроблена національна інноваційна стратегія представляє собою лише паперовий документ. Основні труднощі виникають у процесі її реалізації. Тому у відношенні практичного впровадження національної інноваційної стратегії необхідно запропонувати створення державного органу, який би виконував координаційні, контрольні та коректувальні функції щодо механізмів її реалізації. Такий орган доцільно організувати в найвищій гілці державної влади — при президенті країни. Пропонується в структуру Адміністрації Президента України створити Головний департамент стратегічного управління, діяльність якого була би направлена на координацію державних і місцевих органів влади, інших організацій та суб'єктів господарювання, задіяних в реалізації національної інноваційної стратегії. До основних функцій цього департаменту можна віднести: а) координацію діяльності державних і місцевих органів влади, інших організацій та суб'єктів господарювання у процесі реалізації інноваційної стратегії; б) контроль підготовки та здійснення заходів щодо реалізації інноваційної стратегії; в) аналіз та оцінка проміжних і кінцевих результатів реалізації інноваційної стратегії; г) розробка рекомендацій, коректувань та альтернативних варіантів реалізації інноваційної стратегії; д) розробка щорічних доповідей щодо ходу реалізації інноваційної стратегії; е) оцінка ефективності задіяних механізмів реалізації інноваційної стратегії; ж) узагальнення досвіду стратегічного управління та розробка відповідних методичних вказівок щодо його подальшого використання в діяльності державних і місцевих органів влади, інших організацій та суб'єктів господарювання.

Таким чином, концептуальна модель державного регулювання впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії повинна складатися з суб'єкту впливу в якості якого виступають державні органи влади, форм і методів впливу, які, в свою чергу, включають прямі й непрямі стимули, важелі і засоби та з об'єктів впливу до яких віднесено безпосередньо цілі розвитку інновацій, інноваційну стратегію, політику та процес їх реалізації (рис. 2).

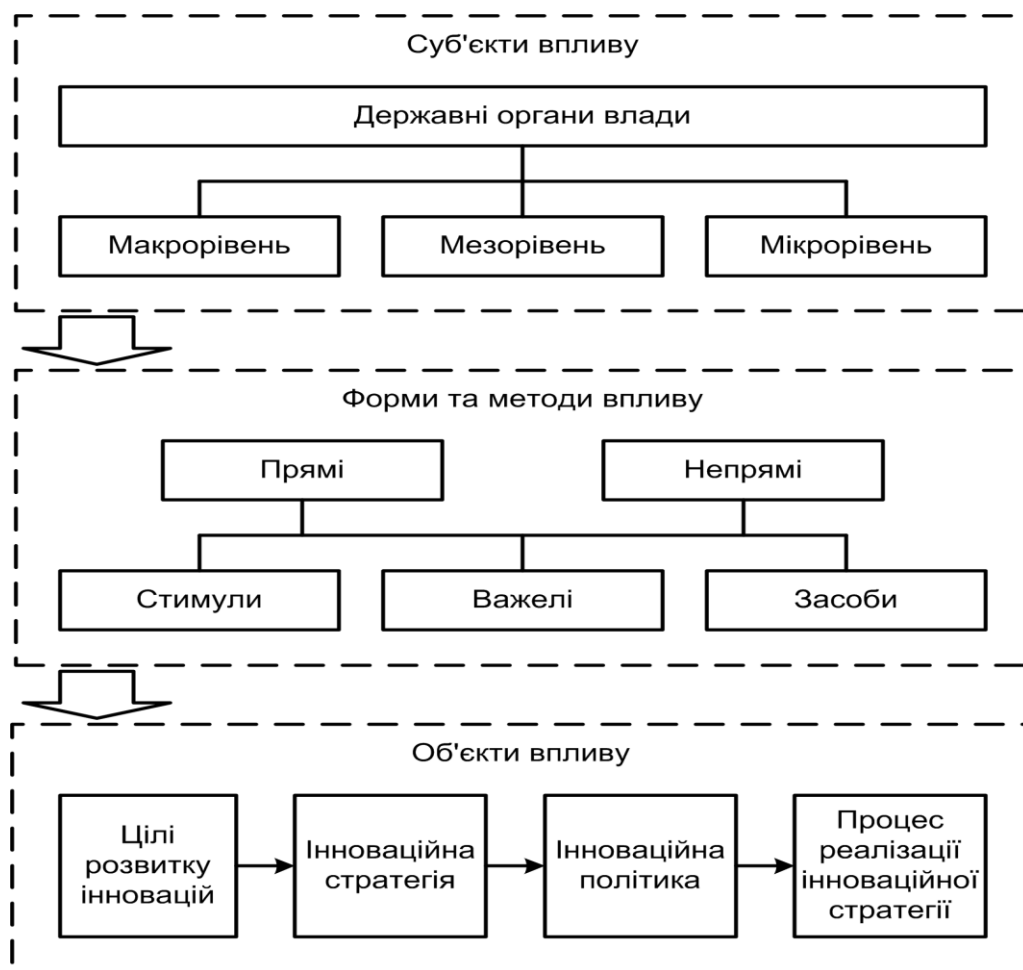

Рис. 2. Принципова схема формування моделі державного регулювання впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії

Джерело: розроблено автором.

Для підвищення ефективності впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії на рівні держави можна запропонувати відповідну модель. Причиною розробки моделі слугуватиме незадовільний стан інноваційної діяльності країни та

відповідно виникнення негайної необхідності його стабілізації та подальшої підтримки і розвитку. Концептуальні основи такої моделі зобов'язані співпадати з відповідними стратегічними цілями і задачами щодо розвитку інноваційної сфери на усіх рівнях державної ієрархії (макрорівень має на увазі вищі державні органи, мезорівень — обласні, а мікрорівень — окремих міст та населених пунктів) та містити розроблену поточну інноваційну політику, стимули, важелі, засоби, які сприяли би реалізації інноваційної стратегії, дозволяли б забезпечувати безупинний цілеспрямований якісний та кількісний ріст інновацій.

Модель державного регулювання впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії відповідно до методологічних принципів розвитку інноваційної економіки складається з модулів, блоків і елементів (рис. 3) та представляє собою сукупність форм і методів впливу, які перетворюють цілі інноваційного розвитку, інноваційну стратегію і політику та процес їх реалізації в конкретні установлені результати становлення інноваційної економіки.

Модель державного регулювання впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії включає в себе окремі складові, кожна з яких має власне призначення та допомагає у вирішенні загальної мети і завдань розвитку інноваційної сфери. Так складова державного регулювання містить відповідні модулі: ресурсний, забезпечувальний та функціональний, які поєднують різні елементи.

Процес регулювання спрямований на використання ресурсної складової моделі, а саме — блоків економіко-фінансових, людського капіталу, матеріально-технічних та природних ресурсів. В ресурсному блоці проводиться оцінка ефективності вкладень, також тут припускається використання людського капіталу. При цьому, на наш погляд, важливими елементами державного регулювання реалізації інноваційної стратегії є рівень освіти, здоров'я, творчої активності національного людського капіталу. Найбільше значення має забезпечувальний модуль, який допомагає у вирішенні питань формування підходящих умов здійснення державного регулювання впровадження механізмів реалізації інноваційної стратегії та включає блоки теоретико-

методологічного, інституціонального та інформаційно-методичного забезпечення.

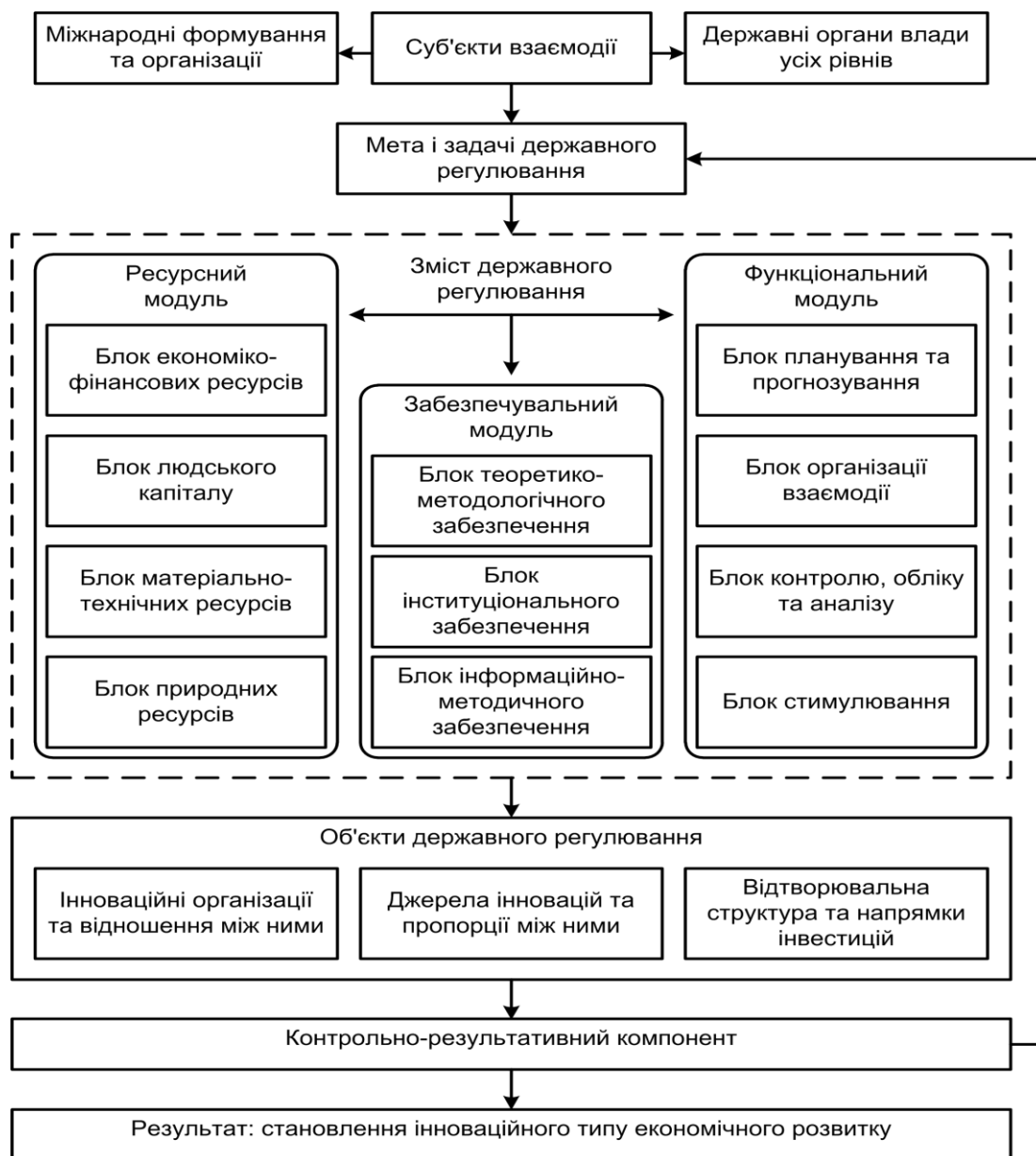

Рис. 3. Модель державного регулювання впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії
Джерело: розроблено автором.

Блок теоретико-методологічного забезпечення складається з методологічних елементів, які представляють собою економічну науку з її законами, теоріями та концепціями. З метою державного регулювання він припускає використання економічної теорії, в тому числі економічних законів і закономірностей, теорій інновацій, економічних механізмів, довгохвильових коливань, господарського.

Регулювання макроекономічної динаміки та ін. Державне регулювання повинне спиратися на загальні методологічні принципи (визначеність, розвиток, об'єктивність), а також на принципи створення механізмів реалізації інноваційної стратегії (системності, комплексності, наукової обґрунтованості, інвайроменталізму, відповідності і погодженості, реалістичності, альтернативності і багатоваріантності, гнучкості, прийнятності рівня ризику, ефективності, компетентності та забезпеченості).

Блок інституціонального забезпечення моделі державного регулювання впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії містить у собі в якості елементів формальні і неформальні інститути, які дозволяють сформувати інноваційну інфраструктуру організувати ринок інноваційної продукції та трансферу технологій, що дає можливість побудувати НІС.

Блок інформаційно-методичного забезпечення включає систему інформативного забезпечення механізмів реалізації національної інноваційної стратегії, *науково-технічні та інформаційні комунікації в інноваційній сфері, в тому числі міжнародні, та ін.*

Сутністю функціонального модуля є процес регулювання, що припускає здійснення прогнозування і планування пріоритетних напрямів, організацію взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності, державного контролю і стимулювання всіх її учасників, що є основою відповідних блоків.

Об'єктами державного регулювання виступають інноваційні суб'єкти господарювання та відношення між ними, джерела інновацій та пропорції між ними, відтворювальна структура та напрямки інвестицій.

Значної уваги потребує контроль-результативний компонент складової моделі державного регулювання, який повинен включати критерії і методику проведення оцінки ефективності механізмів реалізації інноваційної стратегії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вирішення задачі щодо структурної перебудови економіки, підтримки її конкурентоздатності і забезпечення економічної безпеки є можливим тільки при розробці та реалізації інноваційної стратегії держави та її регіонів на основі безперервного відновлення технічної бази виробництва, вдосконалення його технологічної структури за.

Рахунок використання нововведень (інновацій), що забезпечують економію витрат і створюють умови для такої економії.

Але, як показує проведене дослідження в країні до цього часу не сформовані відповідні державні структури, функції й повноваження яких були би сконцентровані на питаннях не тільки розробки інноваційних пріоритетів та цілей, а також на впровадженні їх у практику та систематичному контролю отриманих проміжних і кінцевих результатів.

Тому, на підставі вище наведеного, пропонується: 1) створення при Адміністрації Президента України Головного департаменту стратегічного управління, до функцій якого входила би координація державних і місцевих органів влади, інших організацій та суб'єктів господарювання, задіяних в реалізації національної інноваційної стратегії; 2) концептуальна модель державного регулювання впровадження механізмів реалізації національної інноваційної стратегії, яка включає сукупність стимулів, важелів і засобів, що формують діючі процеси державного регулювання розвитку інноваційної економіки на макро-, мезо- і мікроекономічних рівнях. На відміну від існуючих моделей містить в себе забезпечуючий, функціональний та ресурсний модулі, кожний з яких містить власні блоки і елементи, які вміщують форми, методи та інструменти державного регулювання.

Перспективним подальшим напрямом досліджень можна зазначити обґрунтування функцій та взаємозв'язків кожного суб'єкту, задіяного в процесі розробки, реалізації та контролю ефективності впровадження національної інноваційної стратегії України.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, Державного комітету телебачення і радіомовлення України: Закон України від 16 жовтня

2012 року // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — №2-3. — Ст. 41.

2. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — №12. — Ст. 165.

3. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — №36. — Ст. 266.

4. Указ Президента України «Про Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку України» від 21.08.2009 р. №664/2009 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/664/2009>.

5. Офіційний сайт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dknii.gov.ua>.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine regarding the activities of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, Ministry of Health of Ukraine, Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine and other central executive bodies whose activities are directed and coordinated through the relevant ministers of State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5460-17> (Accessed 25 March 2015).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "On Scientific and Technical Activities", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12> (Accessed 25 March 2015).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On innovative activity", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (Accessed 25 March 2015).

4. President of Ukraine (2009), "On the National Council for Science, Innovation and Sustainable Development of Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/664/2009> (Accessed 25 March 2015).

Рецензент: Парсяк В.Н., проф., д.е.н., декан факультету економіки моря Національного університету кораблебудування.

20.03.2015

СУТНІСТЬ ТА ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ПІДПРИЄМСТВА, ЙОГО ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ

У статті розглянуто сукупність підходів щодо сутності поняття «фінансового результату», досліджено та проаналізовано особливості та джерела формування фінансового результату. Представлено статистичні дані стосовно рівня прибутковості (збитковості) українських підприємств 2014 р. у порівнянні з аналогічним періодом в 2013 р. Проаналізовані основні види фінансового результату підприємства та їх вплив на подальшу фінансову діяльність, згідно яких визначено основні підходи щодо ефективного управління прибутком підприємства та обґрунтовані основні джерела покриття збитків. Розроблена схема управління прибутком суб'єктів господарювання. Наведено основні напрямки використання прибутку. Охарактеризовані особливості застосування сучасних пакетів програм та моделей, що запроваджуються в Україні для планування та прогнозування майбутнього фінансового результату. Запропоновані шляхи удосконалення управління фінансовим результатом підприємств.

Ключові слова: фінансовий результат, прибуток, збиток, управління фінансовим результатом, фінансове прогнозування, нейронні мережі, управління прибутком.

СУЩНОСТЬ И ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТА ПРЕДПРИЯТИЯ, ЕГО ЭФФЕКТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ

В статье рассмотрены совокупность подходов о сущности понятия «финансовый результат», исследованы и проанализированы особенности и источники формирования финансового результата. Представлены статистические данные по уровню прибыльности (убыточности) украинских предприятий в 2014 г. по сравнению с аналогичным периодом 2013 г. Проанализированы основные виды финансового результата предприятия и их влияние на дальнейшую финансовую деятельность, согласно которым определены основные

подходы эффективного управления прибылью предприятия и определены основные источники покрытия убытков. Разработана схема управления прибылью субъектов хозяйствования. Приведены основные направления использования прибыли. Охарактеризованы особенности применения современных пакетов программ и моделей, которые вводятся в Украине для планирования и прогнозирования будущего финансового результата. Предложены пути совершенствования управления финансовым результатом предприятий.

Ключевые слова: финансовый результат, прибыль, убыток, управление финансовым результатом, финансовое прогнозирование, нейронные сети, управление прибылью.

Sharahova Iryna

NATURE AND SOURCES OF FORMATION FINANCIAL RESULTS, ITS EFFECTIVE MANAGEMENT

The article deals with a set of approaches to the essence of the concept of "financial performance", investigated and analyzed the characteristics and sources of formation of financial results. Presents statistics on the level of profitability (loss) Ukrainian enterprises in 2014 compared to the same period in 2013. Analyzed the main types of financial results and their impact on future financial performance according to which the main approaches for effective management of the enterprise profit and substantiated the main sources impairment. The scheme management profit entities. The basic directions of profit. Features of the application of modern software packages and models introduced in Ukraine for planning and forecasting future financial results. Ways of improving the management of financial results.

Keywords: financial performance, profit, loss, management of financial performance, financial forecasting, neural networks, profit management.

Постановка проблеми: Важливою рисою ринкового трансформування в Україні є постійне збільшення кількості збиткових підприємств, що призводить до перегляду уже застарілих систем та механізмів управління підприємством і прийняття управлінських рішень. Саме тому, вивчення такого поняття як.

«Фінансовий результат», набирає все більше оборотів у науково-дослідницькій роботі молодих учених. Фінансовий результат – універсальний показник, який дає змогу не тільки проаналізувати фінансовий стан, побачити допущені помилки в минулому та розробити нові напрями ефективного функціонування підприємства у майбутньому, але й визначає благополуччя держави, адже частина доходів підприємств формує ряд державних фондів, які фінансують різноманітні бюджетні програми. Тому виникає необхідність, пошуку системи раціональних заходів щодо управління фінансовим результатом підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Вивченням сутності фінансового результату та його ефективного управління займалася велика кількість як вітчизняних, так і іноземних науковців, серед яких : Бланк І.А., Бондар Н.М., Благодателева-Вовк С.Л., Вороніна О.О., Скалюк Р.В., Терещенко О.О.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми: Дослідження фінансового результату досить поширена категорія серед науковців, але тим не менш існує ряд проблем, які залишаються невирішеними до тепер, наприклад, чітко визначене поняття сутності фінансового результату підприємства, відсутність способів довгострокового прогнозування фінансового результату.

Постановка завдання: розглянути сутність фінансового результату підприємства, та визначити способи ефективного управління прибутком підприємства, визначення джерел покриття збитку підприємства та шляхів збільшення фінансового результату.

Виклад основного матеріалу: Основною рисою сучасного підприємництва в Україні є стан постійної невизначеності, викликаний безперервними змінами зовнішнього світу. Це зумовлює непристосованість українських підприємств до сучасних умов, не змогу вчасно адаптуватися до викликів зовнішніх чинників і як наслідок спостерігаємо масове банкрутство господарюючих суб'єктів.

За даними Державної Служби Статистики України фінансовий результат підприємств до оподаткування за січень – вересень 2014 року становив 22,8 млрд. грн. проти 52, 5 млрд. грн. за аналогічний період 2013 року.

Прибутковими підприємствами, частка яких у загальній кількості становила 59,8 %, отримано 130,2 млрд. грн. прибутку, що

На 30 % менше, ніж за січень – вересень 2013 року.

Частка збиткових підприємств порівняно з відповідним періодом 2013 року зросла на 0,4 % і становила 40,2 %. Ними допущено 107, 4 млрд. грн. збитків, що на 31,3 % більше ніж у попередньому році.

Значна кількість збиткових підприємств спостерігалась у транспорті, сільському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності (46,6 %), будівництві (45,1%), промисловості (43,1 %) [7].

Саме тому кожний як початковий, так і досвідчений управлінець направляє свою діяльність на підтримку фінансової стабільності та конкурентоспроможності підприємства, належного рівня рентабельності та ліквідності, інвестиційної привабливості та ділової активності, на отримання певного кінцевого фінансового результату, а саме, прибутку.

Діяльність кожного суб'єкта господарювання це проходження певних циклів, підсумком кожного з яких є певний фінансовий результат, у формі прибутку або збитку. Прибуток – це позитивний показник, що є результатом ефективної господарської діяльності, або коли сума доходів перевищує суму витрат; в свою чергу, збиток – це результат неефективної господарської діяльності, або перевищення суми витрат над сумою доходів. Тому як економічна категорія фінансовий результат – це різниця між доходами та витратами підприємства за певний проміжок часу.

Дослідженням сутності прибутку та збитку займалося дуже багато вчених, які по різному трактували визначення даної економічної категорії. Наприклад, І.А. Бланк визначав прибуток як втілений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, о характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності та є різницею між сукупним доходом та сукупними витратами у процесі здійснення підприємницької діяльності [1, с.109]. Н.М.Бондар говорив, що прибуток – це частина виручки, яка залишається після вирахування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність [2, с. 205].

Вороніна О.О. внесла свої корективи до сутності поняття збитку, та зауважила, що збиток – це фінансові ресурси, що безповоротно втрачені суб'єктами господарюванню [4, с. 13]
Та, незважаючи на велику кількість уваги, що приділялася з

боку науковців до прибутку і збитку, дані категорії не могли використовуватися як основа для прийняття економічних рішень, саме тому виникло поняття «фінансових результатів».

Згідно праці Скалюка Р. у міжнародній практиці існує декілька основних підходів до визначення величини фінансового результату [5, с. 20]:

- фінансовий результат – це зміна величини чистих активів підприємства за певний період;
- фінансовий результат – це різниця між величиною доходів та витрат діяльності підприємства;
- фінансовий результат – зміна величини власного капіталу впродовж звітного періоду.

Потрібно розуміти, що управління фінансовим результатом – це сукупність послідовних дій, спрямованих на прийняття рішень стосовно планування, розподілу та використання фінансового результату підприємства. В свою чергу управління прибутком є меншою ланкою і є елементом управління фінансовим результатом, але досить вагомим, так як сукупність заходів управління прибутком повинні задовольняти та одночасно узгоджувати інтереси власників, працівників підприємства та держави, а також забезпечувати успіх підприємницької діяльності.

Діяльність суб'єктів господарювання стосовно управління прибутком спрямована на використання фінансових ресурсів задля підвищення конкурентних переваг суб'єктів господарювання та реалізацію певних стратегічних рішень у довгостроковій перспективі. Ці стратегії мають базуватися і на особливостях діяльності підприємства минулих періодів, і на аналізі основних фінансових показників. Стратегії управління прибутком повинні задовольняти та виконувати ряд завдань, серед яких максимізація прибутку, постійне зростання ринкової вартості підприємства, підтримка інвестиційної привабливості, використання програм участі персоналу в прибутках, забезпечення високої якості прибутку, підтримка ліквідності та платоспроможності, забезпечення конкурентоспроможності, забезпечення підприємства величиною фінансових ресурсів, що задовольняють мету діяльності підприємства [1, с.113].

Управління прибутком це складна система, що містить у собі як мінімум три підсистеми: формування прибутку, розподіл прибутку

та використання прибутку, кожна з яких має свої завдання та функції. Але незважаючи на це, вони дуже тісно пов'язані між собою, адже обсяги прибутку, що будуть сформовані на першому етапі, будуть вирішувати напрями наступного їх розподілу та використання. Загальна система управління прибутком буде ефективна тільки в тому випадку, коли цілі кожної підсистеми будуть визначатися глобальними цілями розвитку підприємства в цілому.

Управління прибутком здійснюється за наступною, запропонованою мною схемою (див. рис.1).

Рис.1. Схема управління прибутком підприємства

Тобто, прибуток – це збільшення капіталу підприємства, що формується шляхом здійснення певного виду діяльності. Прибуток – це основне внутрішнє джерело фінансування підприємства, яке використовується суб'єктами господарювання за самостійно прийнятим рішенням згідно цілей розвитку підприємства. Прибуток може бути розподілений і з метою виконання зобов'язань, на залучення оборотних засобів, створення необоротних активів, загалом на будь які економічно обґрунтовані сфери фінансової діяльності.

Окрім усіх вищеперерахованих завдань раціонального управління прибутком визначними є виявлення резервів збільшення прибутку за рахунок виробничої діяльності, фінансових та інвестиційних операцій, виявлення резервів нарощування прибутку за

рахунок оптимізації постійних і змінних витрат.

Та виникають ситуації, коли підприємство закінчує поточний період свого функціонування з негативним фінансовим результатом, інакше збитком. На збитковість підприємств впливають наступні фактори: зменшення обсягів реалізації, висока собівартість, знецінення запасів, курсові різниці та збитки іншої невиробничої діяльності [3, с.77].

Джерелами покриття збитків на підприємстві можуть виступати:

- Резервні (страхові) фонди, що формуються з прибутків минулих періодів, шляхом відсоткових відрахувань.
- Кошти цільового призначення (спеціальні фонди і цільове фінансування), що надаються власниками, інвесторами, кредиторами іншими особами.
- Санаційний прибуток. О.О. Терещенко вважав, що даний вид покриття збитків використовується тільки в тому випадку, коли інші джерела вичерпані [5, с. 158-159].

Для уникнення негативного фінансового результату на підприємстві необхідно розвивати та постійно вдосконалювати механізми контролю за усіма видами діяльності, покращувати організаційну структуру, слідкувати за прийняттям раціональним управлінських рішень, що ґрунтуються на достовірній та перевіреній інформації, та запроваджувати різні способи прогнозування фінансових результатів.

В сучасних умовах фінансове планування є одним з основних складових бюджетування на підприємстві., адже допомагає уникати значних прорахунків та непотрібних та неочікуваних витрат на підприємстві, що в свою чергу дає змогу весь час покращувати фінансові результати. Прогнозування фінансової діяльності є складовим етапом фінансового планування. Прогноз фінансових результатів складається за формою, передбаченою для складання звіту про фінансові результати. Інформація, яка міститься у бюджеті фінансових результатів виступає базою для подальшого прогнозування руху грошових коштів та прибутковості підприємства. Методи сучасного прогнозування дають змогу робити як довгострокові, так і короткострокові прогнози, це здійснюється шляхом зіставлення різноманітних фінансових показників.

Розвиток новітніх технологій вносить свої корективи у процес прогнозування, надає змогу аналізувати набагато більше та набагато складніші економічні явища, тим самим робити досить ґрунтовні прогнози, які несуть зовсім невелику похибку.

Найчастіше для прогнозування використовуються регресійні моделі, пакети прикладних програм «Statistica», «Ms Excel» для моделювання прогнозу фінансового результату, але проблема відсутності об'єктивних статистичних даних не завжди дають можливість відобразити економічну ситуацію.

Але наука не стоїть на місці, тому на практиці все частіше починають використовувати штучні нейронні мережі. Вони мають достатньо властивостей прогнозу, які дають можливість зображати економічні процеси з високою нестабільністю.

Визначають дуже багато факторів, що зумовлюють використання фінансового прогнозування та, на мою думку, найбільш актуальними у нашій країні є:

1. Необхідність оцінки рівня податкового навантаження майбутнього періоду;
2. Потреба в інформації щодо майбутніх фінансових результатів і можливих джерел фінансування інвестицій
3. Необхідність визначення потреби в капіталі, зокрема капіталі для фінансування затрат.

Таким чином, кінцевою метою будь-якого суб'єкта господарювання є отримання позитивного фінансового результату та його максимізація. Досягнення даної мети може спостерігатися тільки на основі виконання скоординованих, послідовних дій, які спрямовані на розробку фінансових, правових, організаційних методів планування, прогнозування та контролю за доходами та витратами підприємства, спрямованих на досягнення достатнього рівня прибутковості, ліквідності та рентабельності підприємства. Управління фінансовим результатом – це відповідальний процес, що вимагає постійної розробки та удосконалення управлінських рішень, які стосуються усіх аспектів формування, розподілу та використання прибутку та заходів запобігання виникнення кризових ситуацій.

Ефективне управління фінансовим результатом – це ефективне управління доходами та витратами, забезпечення самофінансування, задоволення матеріальних інтересів персоналу, досягнення.

Стратегічних цілей, залучення інвестицій, постійний моніторинг фінансового стану, використання новітніх технологій фінансового планування та прогнозування, здійснення контролю за фінансовою діяльністю.

Удосконалення управління фінансовим результатом підприємства повинно стати однією із стратегічних цілей будь-якого суб'єкта господарювання, саме тому, використовуючи результати свого дослідження мною запропоновані наступні заходи:

1. Зниження витрат, шляхом їх попереднього планування та аналізу
2. Застосування автоматизованих засобів для аналізу фінансового результату та показників, що його характеризують
3. Запровадження ефективної політики підготовки персоналу
4. Удосконалення інформаційної бази для поглиблення аналізу результативних показників
5. Застосовувати схему аналізу управління фінансовим результатом, яка б враховувала недоліки та розрізненість напрямів та видів діяльності, створювала б можливість оцінки не тільки внутрішніх, але й зовнішніх факторів, що визначають фінансово-економічну діяльність підприємства.

Використання наступних заходів надасть можливість отримувати більш повну і коректну інформацію про результати діяльності підприємства за усіма видами діяльності і фінансовий стан підприємства в цілому як і в поточному періоді, так і в майбутніх.

Висновки і перспективи подальших досліджень:

Фінансовий результат – це виражений в грошовій формі, підсумок фінансово-господарської діяльності підприємства.

Розрізняють два основних різновиди фінансового результату: прибуток та збиток.

Прибуток – це позитивний фінансовий результат, що характеризується перевищенням доходів над витратами. В свою чергу, збиток – це перевищення величини витрат над величиною доходів.

Сьогодні в Україні спостерігається стрімке збільшення кількості збиткових підприємств, тому вивчення фінансових результатів є досить актуальним.

Діяльність кожного суб'єкта господарювання спрямована на отримання прибутку. Нехтування проблемами, які виникають в процесі формування та управління фінансовим результатом (прибутком) може дуже дорого коштувати підприємству. Тому ключовою метою функціонування підприємства є створення умов для покращення фінансового результату, використання прибутку як основного джерела самофінансування та формування резервів, що свідчать про спроможність підприємства відновлювати свою діяльність.

Важливу роль в управлінні фінансовими результатами займає фінансове планування та прогнозування, що являє собою сукупність дій спрямованих на управління поточною та стратегічною фінансовою діяльністю та дозволяє зменшувати (або усувати) непередбачувані витрати у майбутній діяльності. Розвиток комп'ютерних технологій дозволяє обробляти велику кількість статистичних даних та на їх основі робити дуже детальні прогнози як на короткострокові, так і на довгострокові періоди.

Проблема управління фінансовим результатом надзвичайно актуальна для вітчизняних підприємств. З метою розробки механізму ефективного управління фінансовим результатом, суб'єктам господарювання необхідно рухатися не в одному, нехай і важливому напрямку фінансової діяльності, а тільки за допомогою комплексу різних напрямків діяльності, що дозволяють детально і всебічно характеризувати фінансові результати діяльності підприємства з усіх сторін. Розробка і вдосконалення механізму управління фінансовим результатом є необхідною умовою забезпечення стабільної діяльності підприємства.

Література

1. Бланк І.А. Управління прибутком / І. А. Бланк – К.: Ніка-Центр, Ельга, 2002. – 752 с.
2. Бондар Н.М. Економіка підприємства: Навч. посібник/Н.М. Бондар – К.:Видавництво А.С.К., 2004. – 400 с.
3. Благодателева – Вовк С.Л. Управління фінансовою санацією підприємств: Навчальний посібник. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 248 с.
4. Вороніна О.О. Управління фінансовими результатами промислового підприємства/ Олександра Олександрівна Вороніна;

Харківський національний економічний університет. - Х., 2009. 20 с.

5. Скалюк Р. Концепції фінансового результату діяльності промислового підприємства: міжнародні практика та вітчизняні реалії / Р.Скалюк // Галицький економічний вісник. – 2010. – №3(28). – С.18-25

6. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч.посібник.-К.:КНЕУ, 2003. -554 с.

7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

1. Blank I.A. Upravlinnya pry`butkom / I. A. Blank – К.: Nika-Centr, EI`ga, 2002. – 752 s.

2. Bondar N.M. Ekonomika pidpry`yemstva: Navch. posibny`k/N.M. Bondar – К.:Vy`davny`cztvo A.S.K., 2004. – 400 s.

3. Blagodatyelyeva – Vovk S.L. Upravlinnya finansovoyu sanaciyu pidpry`yemstv: Navchal`ny`j posibny`k. – К.: Nika-Centr, 2006. – 248 s.

4. Voronina O.O. Upravlinnya finansovy`my` rezul`tatamy` promy`slovogo pidpry`yemstva/ Oleksandra Oleksandrivna Voronina; Harkivs`ky`j nacional`ny`j ekonomichny`j universy`tet. - Х., 2009. 20 s.

5. Skalyuk R. Konceptiyi finansovogo rezul`tatu diyal`nosti promy`slovogo pidpry`yemstva: mizhnarodni prakty`ka ta vitchy`znyani realiyi / R.Skalyuk // Galy`cz`ky`j ekonomichny`j visny`k. – 2010. - #3(28). – S.18-25

6. Tereshhenko O.O. Finansova diyal`nist` sub'yektiv gospodaryuvannya: Navch.posibny`k.-К.:КНЕУ, 2003. -554 с.

7. Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny` [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

***Рецензент:** Гончаренко О.М., д.е.н., завідувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету.*

17.03.2015

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Однією з головних проблем функціонування банківської системи є ресурсне забезпечення діяльності банків, і тому питання управління ресурсним потенціалом банківської установи є актуальним сьогодні. У статті розкрито економічну сутність і структуру зобов'язань комерційних банків. Проведено огляд специфіки ведення банківської діяльності та визначена мета банківського менеджменту у сфері управління зобов'язаннями банку. Проаналізовано динаміку ресурсної бази банків України. Здійснено загальний аналіз проблем управління залученими та запозиченими ресурсами банків. Зосереджено увагу на факторах акумуляції ресурсів банками. Узагальнено основні методи управління депозитними зобов'язаннями. Розглянуто особливості управління запозиченими ресурсами. Визначено основні параметри формування ресурсної бази. Запропоновано подальші напрямки дослідження у сфері управління зобов'язаннями банку.

Ключові слова: зобов'язання, управління, залучені кошти, запозичені ресурси, міжбанківське кредитування, депозитна політика.

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВАМИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ УКРАИНЫ

Одной из главных проблем функционирования банковской системы является ресурсное обеспечение деятельности банков, и поэтому вопрос управления ресурсным потенциалом банковского учреждения является актуальным сегодня. В статье раскрыта экономическая сущность и структура обязательств коммерческих банков. Проведен обзор специфики ведения банковской деятельности и определена цель банковского менеджмента в сфере управления обязательствами банка. Проанализирована динамика ресурсной базы банков Украины. Осуществлен общий анализ проблем управления привлеченными и заемными ресурсами банков. Сосредоточено внимание на факторах аккумуляции ресурсов банками. Обобщены основные методы управления депозитными обязательствами.

Рассмотрены особенности управления заемными ресурсами. Определены основные параметры формирования ресурсной базы. Предложены дальнейшие направления исследования в области управления обязательствами банка.

Ключевые слова: обязательства, управление, привлеченные средства, заемные ресурсы, межбанковское кредитование, депозитная политика.

Shevchenko Yana

FEATURES OF THE LIABILITIES MANAGEMENT AT COMMERCIAL BANKS IN UKRAINE

One of the basic problems of the banking system is the resource providing for the bank activities, and so the question of the resource potential management of the institution is actual today. The article deals with the economic essence and structure of the liabilities of commercial banks. A review of the specific features of banking and bank management defines the goal in the liability management. The dynamics of the resource base of Ukrainian banks. The article deals with the overall analysis of management problems for involved and borrowed resources of banks. Attention is concentrated on factors of banks' resources. Summarizes the main methods of deposit liability management. Considers the features of the borrowed resources management. Defines the main parameters of the resource base formation. Proposed future directions of research in the field of the liabilities management .

Keywords: liabilities, management, involved resources, borrowed resources, interbank lending, deposit policy.

Постановка проблеми. Функціонування банківської системи України на сучасному етапі розвитку економічних відносин нерозривно пов'язано із проблемою ресурсного забезпечення діяльності банків. В умовах фінансової нестабільності банківські установи стикаються не лише з проблемою формування фінансових ресурсів та їх розміщенням, а й визначенням наявних та стратегічних можливостей щодо забезпечення подальших перспектив їх діяльності. У зв'язку із цим питання управління ресурсним потенціалом банку є надзвичайно актуальними.

У загальному обсязі ресурсів, якими володіє комерційний банк, переважають зобов'язання. І тому саме

зобов'язанням приділятиметься більша увага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні обґрунтування управління зобов'язаннями банків в ринковій економіці знайшли своє відображення в роботах видатних українських і зарубіжних вчених. Значний внесок у розробку питань теорії та практики управління зобов'язаннями банків зробили вітчизняні та зарубіжні економісти: Довгань М.Ж., Примостка Л.О., Рябініна Л., Тарасевич Н.В., Прасолова С.П., М. А. Пессель та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатній рівень банківського управління ресурсами, а саме зобов'язаннями є чи не головною причиною, що все частіше призводить до кризового стану банків. Це свідчить, що на сучасному етапі розвитку банківської системи недостатньо повно розглянуті питання фінансового управління зобов'язаннями банків з огляду на удосконалення цього процесу.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення особливостей управління зобов'язаннями банків в комерційних банках і удосконалення методики цього процесу в частині якості їх складу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Примостка Л.О. дає найпростіше визначення зобов'язань — це чужі гроші, тимчасово надані їх власниками в розпорядження банку на певних умовах. [1, с.41].

Прасолова С.П. більш детально розкриває сутність цього терміну і розглядає його, як кошти на поточних та інших рахунках клієнтів банків, кошти підприємств та організацій, залучені у формі строкових депозитів, кошти населення, залучені у формі вкладів (залучені ресурси), а також кошти, отримані від інших банків та кредиторів (позичені ресурси).[2, с.36]

Тарасевич Н.В. зобов'язання називає залученими коштами і поділяє їх на депозити та недепозитні кошти.

Загалом майже всі вчені зобов'язання поділяють на депозитні(залучені) та недепозитні(запозичені) ресурси.

Відмінність недепозитних коштів від депозитних полягає в такому:1. Недепозитні джерела банківських ресурсів мають не персональний характер, тобто здобуваються на ринку під впливом

попиту та пропозиції на конкурентній основі та не асоціюються з конкретним клієнтом.

2. Ініціатива залучення недепозитних коштів належить самому банку.

3. Користуються недепозитними залученими коштами переважно великі банки.

4. Недепозитні кошти звичайно складають значні суми, у силу чого відповідні операції вважаються оптовими (операції оптового характеру). [3, с.70].

Крім цього депозитні зобов'язання класифікують за категоріями вкладників, строками використання, формою грошей, цільовим призначенням, економічним змістом та іншими ознаками. Для залучення позичкових коштів банк може отримати кредит від інших банків, в тому числі НБУ, випустити облігації, проводити операції РЕПО. [4, с.109,115]

Довгань М.Ж. характеризує управління банківськими зобов'язаннями як діяльність з формування та оптимізації структури пасивів банків за рахунок залучення грошових коштів фізичних і юридичних осіб, у тому числі й інших банків, спрямована на підтримку ліквідності як окремих банків, так і банківської системи загалом. [5, с.54]

Специфіка ведення банківської діяльності полягає в тому, що більша частина ресурсів банку формується за рахунок залучених та запозичених (зобов'язань), а не власних коштів. Це підтверджує подана нижче на рис.1 динаміка ресурсної бази банків України за останні 7 років.

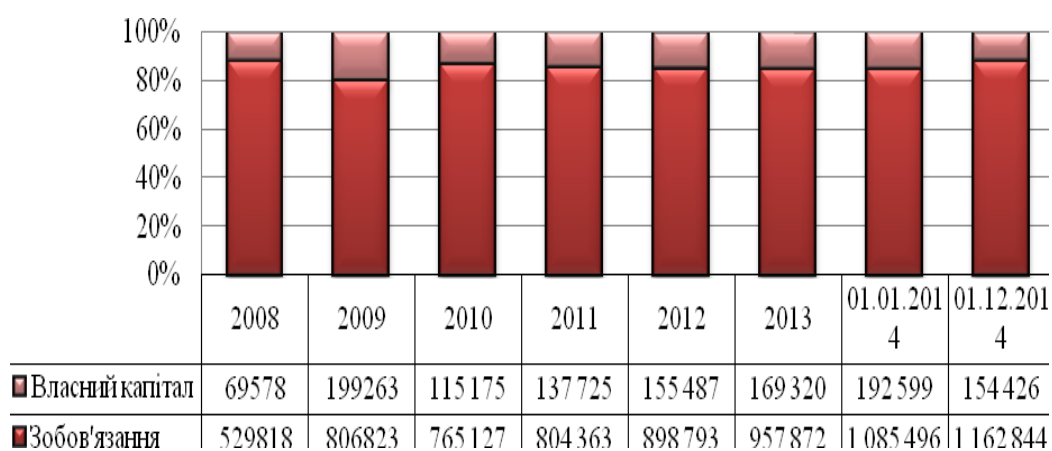

Рис. 1. Динаміка ресурсної бази банків України в 2008-2014 рр..., млн. грн. [6]

Метою банківського менеджменту у сфері управління зобов'язаннями банку є залучення достатнього обсягу коштів з найменшими витратами для фінансування тих активних операцій, які має намір здійснити банк. [7, с.7]

У процесі формування ресурсної бази менеджмент повинен враховувати два основні параметри управління — вартість залучених і запозичених коштів та їх обсяг.

Традиційним джерелом формування ресурсів банку є вклади клієнтів (депозитні зобов'язання), але з розширенням банківської діяльності виникає потреба в пошуку нових джерел зростання ресурсної бази. Якщо наявних залучених коштів недостатньо для проведення всіх активних операцій, що їх має намір здійснити банк, то можна або відмовитися від операції, або запозичити ресурси на ринку [1, с.57].

Як свідчать дані на рис.2 з 2011 року залучені (депозитні) кошти переважають у структурі зобов'язань, більша частина яких є кошти фізичних осіб.

Унаслідок розгортання фінансової кризи станом на 01.12.2014 року частка коштів фізичних осіб скоротилася як в абсолютному з 433 726 млн. грн. до 111 995 млн. грн., так і в відносному значенні з 40% до 36%, що пояснюється зниженням довіри до банківської системи та відповідно відтоком вкладень з банків.

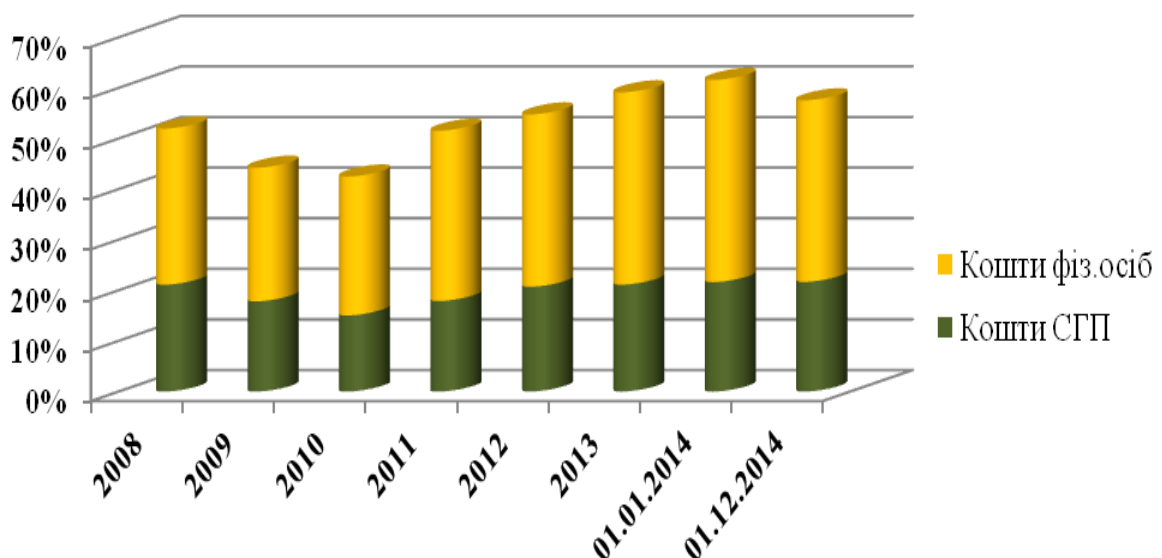

Рис. 2. Динаміка залучених ресурсів банків України у 2008-2014 рр., млн. грн. [6]

Процентна політика банків, відіграє важливу роль у роботі банків щодо залучення вкладів (депозитів), і одержання прибутків від вкладених коштів є для клієнтів суттєвим стимулом з активізації вкладів.

Строкові вклади є для банків кращим видом депозитів, оскільки вони більш стабільні при плануванні розвитку банківської діяльності.

При акумуляції банківських ресурсів необхідно враховувати ряд чинників:

1) виходячи з того, що витрати з обслуговування поточних рахунків якнайменші, збільшення коштів на них з погляду витрат банку є позитивним. Проте не можна надмірно завищувати їх частину в мобілізованих коштах, щоб не погіршувати ліквідність банку;

2) при формуванні ресурсної бази доцільно надавати максимальну увагу збільшенню строкових депозитів у загальній сумі мобілізованих коштів, незважаючи на зростання процентних витрат;

3) рекомендується уникати високої питомої ваги міжбанківських позичок у загальному обсязі мобілізованих коштів, оскільки це найдорожчий інструмент поповнення ресурсів.

У сучасних умовах для успішного функціонування банкам необхідно особливу увагу приділити проблемі збільшення ресурсів, оскільки їх обсяги і структура значною мірою визначають не тільки обсяги і характер його діяльності, але і можливість банку успішно адаптуватися до змін економічної кон'юнктури. Без достатньо розвинутої ресурсної бази банк не в змозі нормально функціонувати і розвиватися на традиційних ринках і завойовувати нові. [4, с.127-128]

Банківські установи можуть використати міжбанківський кредит на такі основні цілі:

- оперативна підтримка поточної ліквідності на необхідному рівні;

- поповнення коррахунку в НБУ з метою дотримання нормативів обов'язкового резервування;

- для короткострокового кредитування клієнтів;

На ринку міжбанківських кредитів існують різноманітні способи розміщення (залучення) грошових ресурсів банківської установи:

- власне міжбанківські кредити;

- використання кореспондентських рахунків, що відкриваються банками один в одного, для кредитування;
- облігації й депозитні сертифікати тощо.

У цілому, міжбанківське кредитування вважається найдорожчим (у порівнянні з іншими) джерелом, що формує кредитний потенціал банку.

Слід зазначити, що банківські облігації в Україні так і не набули розвитку.

Однак, незважаючи на те, що останнім часом значення залучення ресурсів з недепозитних джерел зростає, все ж таки основним способом збільшення ресурсів банківських установ залишаються кошти клієнтів, що залучені на депозити [2, с.57, 59].

Для забезпечення бажаної структури, обсягів і рівня витрат за депозитними зобов'язаннями використовуються паралельно цінові та нецінові методи управління.

Суть цінових методів полягає у використанні процентної ставки за депозитами як головного важеля в конкурентній боротьбі за вільні грошові кошти фізичних і юридичних осіб. Підвищення пропонованої банком ставки дає змогу залучити додаткові ресурси. І, навпаки, банк, перенасичений ресурсами, але обмежений небагатьма прибутковими напрямками їх розміщення, зберігає або навіть зменшує депозитні ставки.

До нецінових методів відносяться: реклама; поліпшений рівень обслуговування; розширення спектра пропонованих банком рахунків і послуг; комплексне обслуговування; додаткові види безкоштовних послуг; розміщення філій, максимально наближених до клієнтів; пристосовування графіка роботи до потреб клієнтів і ін. [5, с.55].

Процес управління недепозитними ресурсами має певні особливості, відповідно до яких менеджери банку формують стратегію управління ресурсами:

- гнучкість управління: у кожний момент часу можна чітко визначити, скільки і на який період необхідно банку запозичити коштів.;
- висока чутливість до змін ринкової процентної ставки;
- короткостроковий характер операцій запозичення.;
- неможливість застосування цінових методів управління, оскільки ставку за позикою встановлює кредитор [3, с.83].

Висновки та перспективи дослідження. У процесі формування ресурсної бази менеджмент повинен враховувати два основні параметри управління — вартість залучених і запозичених коштів та їх обсяг.

Традиційним джерелом формування ресурсів банку є вклади клієнтів

Ініціатива залучення недепозитних ресурсів виникає через недолік поточної ліквідності або в результаті спроби збалансувати платіжні потоки на наступні дати.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на обґрунтування методів, інструментів та важелів депозитної та недепозитної політики, що дозволить забезпечити не тільки достатній капітал, а й високий рейтинг банківської установи.

Література

1. Примостка Л.О. Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.

2. Прасолова С.П. Банківські операції.: навч. посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2013 - 568с

3. Фінансовий менеджмент у банках. Навчальний посібник для студентів V курсу всіх форм навчання спеціальності “Банківська справа” (Укл. Н.В.Тарасевич. - Одеса: ОДЕУ, ротапринт, 2008 р. — 182 с.)

4. Рябініна Л.М., Няньчук Н.Ю., Ухлічева Л.І. / за ред. Рябініної Л.М. Банківські операції: навчальний посібник. - Одеса: ОДЕУ, 2011. — 536 с.

5. Довгань, М. Ж. Банківський менеджмент: навчально-методичний комплекс. / М. Ж. Довгань. — Тернопіль : ТНЕУ, 2012. — 105

6. Основні показники діяльності банків України. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://bank.gov.ua>

7. Нагай, Т. Складові системи управління формуванням банком ресурсів з депозитних джерел [текст] / Т. Нагай // Матеріали за X міжнародна науково-практична конференція (17-25.08.2014).- 2014 - С.7-9.

1. Pry`mostka L.O. Pidruchny`k. — 2-ge vy`d., dop. i pererob. — K.: KNEU, 2004. — 468 s.
2. Prasolova S.P. Bankivs`ki operaciyi.: navch. posibny`k. - K.: Centr navchal`noyi literatury`, 2013 - 568s
3. Finansovy`j menedzhment u bankax. Navchal`ny`j posibny`k dlya studentiv V kursu vsix form navchannya special`nosti “Bankivs`ka sprava” (Ukl. N.V.Tarasevy`ch. - Odesa: ODEU, rotapry`nt, 2008 r. — 182 s.)
4. Ryabinina L.M., Nyan`chuk N.Yu., Uxlicheva L.I. / za red. Ryabininoyi L.M. Bankivs`ki operaciyi: navchal`ny`j posibny`k. - Odesa: ODEU, 2011. — 536 s.
5. Dovgan`, M. Zh. Bankivs`ky`j menedzhment: navchal`no-metody`chny`j kompleks. / M. Zh. Dovgan`. — Ternopil` : TNEU, 2012. — 105
6. Osnovni pokazny`ky` diyal`nosti bankiv Ukrayiny`. Oficijny`j sayt Nacional`nogo banku Ukrayiny` [Elektronny`j resurs].- Rezhy`m dostupu: <http://bank.gov.ua>
7. Nagaj, T. Skladovi sy`stemy` upravlinnya formuvannyam bankom resursiv z depozy`tny`x dzherel [tekst] / T. Nagaj // Materialy` za X mizhdunarodna naukovu-prakty`chna konferenciya (17-25.08.2014).- 2014 - С.7-9.

Рецензент: Лапіна І.С., к.е.н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету

12. 03.2015

УДК 334.716:001.815

Яблонська Наталія, Погоря Юлія

**АНАЛІЗ РЕЗЕРВІВ І ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ
ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

У статті охарактеризовано сучасний стан виноробної промисловості, особливості та тенденції розвитку галузі. Наведені фактори та шляхи розвитку підприємств виноробної галузі. Проаналізовано галузеві проблеми і окреслено можливі напрямки

подолання. Доведено, що для стабілізації та подальшого розвитку виноробної галузі необхідна: державна підтримка виноробної галузі на основі сформованої законодавчої бази та державного контролю, ефективна маркетингова діяльність по дослідженню внутрішнього та зовнішніх ринків, а також організація продажу українського вина на ринках країн СНД, балтійських і скандинавських країн, де немає свого виноробства, також доцільно залучити інвесторів, які будуть зацікавлені не тільки в отриманні великої маси доданої вартості продукції, але і в якості напою.

Ключові слова: виноробна галузь, виноматеріали, імпортна сировина, розвиток виноградарства та виноробної галузі.

Яблонская Наталья, Погоря Юлия

АНАЛИЗ РЕЗЕРВОВ И НАПРАВЛЕНИЙ РАЗВИТИЯ ВИНОДЕЛЬЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

В статье охарактеризовано современное состояние винодельческой промышленности, особенности и тенденции развития отрасли. Указанные факторы и пути развития предприятий винодельческой отрасли. Проанализированы отраслевые проблемы и намечены возможные направления их преодоления. Доказано, что для стабилизации и дальнейшего развития винодельческой отрасли необходима: государственная поддержка винодельческой отрасли на основе сложившейся законодательной базы и государственного контроля, эффективная маркетинговая деятельность по исследованию внутреннего и внешних рынков, а также организация продажи украинского вина на рынках стран СНГ, Балтии и скандинавских стран, где нет своего виноделия, также целесообразно привлечь инвесторов, которые будут заинтересованы не только в получении крупной массы добавленной стоимости продукции, но и в качестве напитка.

Ключевые слова: винодельческая отрасль, виноматериалы, импортное сырье, развитие виноградарства и винодельческой отрасли.

Yablonskaya Natalia, Pogorya Yulia

ANALYSIS OF RESERVER AND THE WAYS OF THE WINE INDUSTRY IN UKRAINE

This article describes the current state of the wine industry, features and trends in the industry. These factors and the development of the wine

industry enterprises. Analyzed industry issues and outlined possible directions to overcome them. It is proved that for stabilization and further development of the wine industry is needed: the state support the wine industry on the basis of existing legislation and government control, effective marketing activities in the exploration of the internal and external markets, as well as the Organization of Ukrainian wine sales in the CIS, Baltic and Nordic countries where there is no wine, it is advisable to also attract investors who will be interested not only in getting a large mass of value-added products, but also as a beverage.

Keywords: wine industry, wine materials, imported raw material, the grape and wine industry

Постановка проблеми і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями: Виноградарсько-виноробний підкомплекс є однією із важливих складових агропромислового комплексу України, однак, сьогоднішній стан на ринку характеризується негативними тенденціями розвитку. З кожним днем зменшується обсяг виробництва виноробної продукції, та її обсяги споживання. Нажаль, спостерігається значне скорочення площ виноградників, збитковість виробництва у більшості підприємств виноробної галузі, як результат – ми спостерігаємо втрату конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках. Навіть маючи необхідні природно-кліматичні умови для розвитку виноградарства і виноробства, Україна сьогодні, перетворилась в імпортера виноматеріалів, коньячних спиртів та вин. Тобто, необхідно додати зусилля на стабілізацію та подальший розвиток виноробства, виявити всі проблемні зони в цій галузі та ліквідувати їх.

Аналіз останніх публікацій. Сучасні тенденції та проблеми розвитку виноградарства та виноробства вивчалися у працях Б.В.Буркинського, І.М. Агеєвої, А.А. Бревнова, Ю. Мокєєвої, В.І.Іванченко, І.Г. Матчиної та інших вітчизняних науковців. Ці автори у своїх наукових працях досліджували проблеми розвитку даного комплексу виробництва. Результати їх досліджень дозволяють з різних сторін оцінити стан і рівень розвитку підприємств виноробної промисловості, а також виявити проблеми, з якими вони стикаються. До того ж результати, що отримуються в процесі аналізу, стають важливою основою для розробки заходів

щодо вдосконалення виноробної галузі. Сказане обумовлює **актуальність** теми цієї статті.

Формулювання мети дослідження: Метою даної статті є виявлення проблем та розробка напрямків, що сприяють розвитку виноградарства та виноробства.

У відповідність з поставленою метою, задачами написання статті є:

- аналіз сучасних тенденцій розвитку виноградарства та виноробства;
- виявлення проблем виноградарства та виноробства, що стримують розвиток комплексу;
- аналізу експорту та імпорту вина;
- розробка напрямків розвитку вітчизняного виноробства та підвищення його конкурентоспроможності на світових ринках.

Виклад основних результатів і їх обґрунтування: Виноробна промисловість в якості сировини використовує виноград. Первинне виноробство розміщене у районах вирощування сировини, а вторинне виноробство та розлив вина розміщені як у районах вирощування сировини, так і у місцях споживання. Найбільшими виробниками виноградного вина є міста Криму, Одеської, Херсонської, Миколаївської та Закарпатської областей [1, с.15].

Виноробство характеризується низкою специфічних рис:

- повна залежність виробництва вина від якості та кількості винограду;
- розподіл виноробства на первинне та вторинне;
- виготовлення марочних вин, шампанського за класичною технологією та коньяку потребує тривалого часу та значних обігових коштів;
- необхідність захисту готової продукції від підробок та фальсифікатів.

Виноградарство і виноробство України є пріоритетними галузями економіки, і покликані забезпечувати потреби населення в специфічних продуктах харчування, отримуючи за їх експорт валютні кошти [6, с.43]. Проте, на сьогодні існує безліч проблем, які стають значною перешкодою для прогресивного розвитку виноробної галузі.

Найбільш значною проблемою діяльності виноробних підприємств є використання застарілого обладнання та технології

виробництва. Процент зношення основного капіталу перевищує 60 %, а на деяких підприємствах і 70 %. Підприємства через тяжке фінансове становище не в змозі самотійно оновлювати парк спеціалізованої техніки і тим більш купувати необхідні основні засоби [3]. Також значний вплив на зменшення обсягів виноробства України та окремих її регіонів має значна нестача інвестиційних ресурсів. Між тим, ті інвестиційні ресурси які вкладені у виноробні підприємства, в основному за рахунок власних коштів, використовуються не ефективно, наприклад замість купівлі нового обладнання виноробне підприємство тратить свої кошти на купівлю більш дешевої сировини.

Наступною проблемою є зменшення обсягів площі виноградників, що приводить до зменшення валового збору винограду, тим самим зменшує кількість виробництва вина з натуральної сировини, збільшує імпорт сировини та, що являється самим гіршим, українське вино втрачає свою ідентичність, та за висновками експертів значна частина виготовленого вина в даний час, не є така якісна, як раніше. Динаміка виробництва винограду і виноградного вина по Україні представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка виробництва винограду і виноградного вина в Україні [2]

Рік	Площа виноградних насаджень		Валовий збір винограду		Обсяг виробництва вина виноградного	
	тис.га	зміна до 1980 року, %	тис.т	зміна до 1980 року, %	млн. дал	зміна до 1980 року, %
1980	248	-	886		54,6	-
1990	176	71	835,7	94,3	27,2	49,8
2000	110	44,4	513,8	58	9,5	17,4
2006	66	26,6	309	34,9	17,1	31,3
2007	71	28,6	360	40,6	19,5	35,7
2010	72	29	408	46	29,1	53,3
2011	69,1	27,9	521,9	58,9	16,8	30,8
2012	67,9	27,4	456	51,5	12,5	23

Проаналізувавши дані таблиці 1 можемо сказати, що з кожним роком площа виноградних насаджень зменшується, а разом з цим й обсяг виробництва вин. Порівнюючи 1980 та 2012 роки, ми спостерігаємо, що площа виноградних насаджень складає 27,4%, тобто на 72.6% менше ніж у 1980 році. Що стосується обсягу виробництва вина порівнюючи 1980 та 2012 роки обсяг зменшився на 77%, ця сума говорить про те що виноробна галузь знаходиться у дуже скрутному становищі, та потребує негайної допомоги.

Для більш повного аналізу необхідно розглянути виробництво винної продукції у розрізі категорій, які розглянуті у таблиці 2.

Таблиця 2

Виробництво винної продукції України у розрізі категорій у 2011 - 6 міс. 2014 рр. у натуральному вираженні, тис. дал

Найменування	2011	2012	2013	6міс. 2013	6міс. 2014
Вино «Шампанське» тис.дал	3730,5	3397,4	0,0	0,0	740,8
Вина ігристі, тис.дал	1716,1	2066,8	5222,0	1669,9	1164,6
Вино виноградне, тис.дал	17003,9	12510,6	11602,7	5775,6	2591,4
Вермут та подібні вироби, тис. дал	979,8	1568,2	1265,2	535,7	477,8

Аналіз виробництва винної продукції України у розрізі категорій (табл.2) показав, що виробництво, наприклад, такої категорії, як Вино «Шампанське», на деякий час взагалі зупинилося. Обсяг виробництва ігристих вин, порівнюючи 2011 з 2013 роком збільшився в 4 рази.

Нажаль, в теперішній час виноробна галузь України розвивається безсистемно. Відсутність необхідної кількості якісного винограду, та купівля імпортного виноматеріалу приводить до проблем погіршення якості виготовлених виноградних вин, що позначається на фінансових ресурсах підприємств. Для збільшення прибутку несумлінні виноробні підприємства вдаються до фальсифікації вин, використовуючи ароматизатори, барвники замість якісного винограду, тим самим вони погіршують якість вина та зменшують

винограду, який використовується для виготовлення виноматеріалів. Все це пов'язано з відсутністю регулювання чисельних проблем, які стоять перед виноробною галуззю. Так, діюче законодавство не сприяє захисту продукції виноробства від фальсифікату. У виноробстві на витримку закладається все менша кількість виноматеріалів для виробництва марочних вин. Відповідно, все менше випускається вин, гідних уваги справжніх цінителів цього продукту.

Значна кількість виноробних підприємств в промислових містах виробляють вина із імпортованих виноматеріалів. Цей показник становить біля 80 %, що по суті сприяє розвитку виноробства не України, а Молдови, Грузії, Armenії, Франції та ін. країн. На ринку вина спостерігається переорієнтація споживачів на продукцію економ-класу. Крім того, падіння покупної спроможності населення забезпечує конкурентні переваги виробникам, які орієнтовані на виробництво продукції економ-класу. Однією із основних конкурентних переваг залишається цінова політика підприємства, а не якість продукції.

Іншою проблемою, що гальмує розвиток виноробної галузі є поява на винному ринку крупних інвесторів, які є далекими від виноробства, але володіють значними коштами та зацікавлені лише в стрімкому отриманні прибутку, прискоренні обігу свого капіталу, використовуючи його на широку рекламу компанії та формуванню нової торгової марки з метою швидкого збуту продукції. Сучасні інвестори, в основному, не дотримуються складної та трудомісткої класичної технології переробки, що негативно впливає на якість готової продукції.

Висновки та перспективи подальшого дослідження: Кризисна ситуація у виноробному підкомплексі обумовлюються головним чином відсутністю цілеспрямованої дієвої системи управління агропромисловим комплексом України [4, с.22].

У сучасних умовах, необхідна державна підтримка виноробної галузі на основі сформованої законодавчої бази та державного контролю, що дозволить:

- знизити кількість фальсифікату;
- підвищення якості вина;
- зменшити ціну ліцензії на оптову торгівлю вином, для малих підприємств.

Також, для стабілізації та подальшого розвитку виноробної галузі необхідно:

– ефективна маркетингова діяльність по дослідженню внутрішнього та зовнішніх ринків, а також організація продажу українського вина на ринках країн СНД, балтійських і скандинавських країн, де немає свого виноробства;

– захистити вітчизняних виробників від великих обсягів імпорту зарубіжної продукції;

– державна підтримка, особливо малих виноробних підприємств;

– залучити інвесторів, які будуть зацікавлені не тільки в отриманні великої маси доданої вартості продукції, але і в якості напою.

Література

1. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: Навчальний посібник.- Київ, МП» Леся», 2008.-595с.

2. Державний комітет статистики. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Матчина И.Г. Стратегия развития винодельческого производства Украины / И.Г. Матчина // Бизнес-информ. – 2004. – № 2. – С. 78 – 82.

4. Барабанов О.Н. Глобальное управление / О.Н. Барабанов, В.А. Голицин, В.В. Терещенко // МГИМО-Университет, 2006. – 256 с

5. Экономические проблемы виноградарства и виноделия / [Б. В. Буркинский, И. Н. Агеева, А. А. Бревнов и др.]; под. ред. Б. В. Буркинського. –Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2007.

6. Смолянський О. Акцизний збір. Проблеми, тенденції, перспективи //Алкоголь і тютюн України. – 2012. - №1. – с.42-44

1. Semenov V.F. Regional`na ekonomika: Navchal`ny`j posibny`k.- Ky`yiv, MP» Lesya», 2008.-595s.

2. Derzhavny`j komitet staty`sty`ky`. [Elektronny`j resurs]. –Rezhy`m dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. – S. 78 – 82.

4. Barabanov O.N. Global`noe upravleny`e / O.N. Barabanov, V.A. Goly`cy`n, V.V. Tereshhenko // MGY`MO-Uny`versy`tet, 2006. – 256 s

5. Экономы`chesky`e problemy` vy`nogradarstva y` vy`nodely`ya / [B. V. Burky`nsky`j, Y`. N. Ageeva, A. A. Brevnov y` dr.]; pod. red. B. V. Burky`nskogo. –Odessa: Y`nsty`tut problem` gыnka y` ekonomy`ko-эkology`chesky`x y`ssledovany`j NAN Ukray`ны, 2007.

6. Smolyans`ky`j O. Акcy`zny`j zbir. Problemy`, tendenciyi, perspekty`vy` //Alkogol` i tyutyun Ukrayiny`. – 2012. - #1. – s.42-44.

***Рецензент:** Павлов О.І., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки промисловості Одеської національної академії харчових технологій*

24.03.2015

УДК 321.02:316.422(477)

Балуца Тетяна

**ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

У статті розглядається й аналізується політична модернізація як складний трансформаційний процес, мета якого показати здатність адаптації політичної системи та суспільства до нових змін конституційного ладу, формування нових інститутів політичної влади, становленню плюралізму, демократизації владних відносин, подолання економічної відсталості, політичної нестабільності, активізації участі громадян в політичному житті суспільства.

Ключові слова: модернізація, суспільство, політична трансформація, соціальна система, динаміка, розвитку, цивілізація, демократизація.

Балуца Татьяна

**ПОЛИТИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ
УКРАИНЫ В ПРОЦЕССЕ СОВРЕМЕННОЙ
ТРАНСФОРМАЦИИ**

В статье рассматривается и анализируется политическая модернизация как сложный трансформационный процесс, цель которого показать способность адаптации политической системы и общества к новым изменениям конституционного строя, формированию новых институтов политической власти, становлению плюрализма, демократизации властных отношений, преодолению экономической отсталости, политической нестабильности, активизации участия граждан в политической жизни общества.

Ключевые слова: модернизация, общество, политическая трансформация, социальная система, динамика, развития, цивилизация, демократизация.

POLITICAL MODERNIZATION UKRAINE IN THE PROCESS OF MODERN TRANSFORMATION

The article discusses and analyzes the political modernization as a complex transformation process, which aims to show the ability to adapt the political system and society to new changes of the constitutional order, the formation of new institutions of political power, the establishment of pluralism and democratization of power relations, overcoming economic backwardness, political instability, promoting the participation of citizens in the political life of society.

Keywords: modernization, society, political transformation, social system, dynamics, development, civilization, democratization.

Актуальність теми дослідження обумовлена, тим, що в сучасному світі відбувається безліч процесів самого різного рівня і масштабу, серед яких модернізацію виділяються як домінуючі тенденції світового загальнопланетарного розвитку. При цьому найбільш важливим є не стільки факт змін, скільки їх якісні показники і, перш за все, темпи розвитку політичної та соціальної систем.

Модернізація – це процес перетворень, що передбачає рух суспільства до найбільш ефективної моделі сталого розвитку; подолання економічної відсталості, політичної нестабільності, розвиток інноваційної діяльності, процес створення нових технологій, нової системи духовних цінностей та ідеологічних установок.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в сучасній Україні можуть бути розглянуті як чергова модернізація, як черговий транзит, але здійснюваний в принципово іншій історичній ситуації, коли ряд найбільш розвинених країн світу вступив уже в новий етап розвитку, найчастіше визначається як постіндустріальне або інформаційне суспільство.

Метою статті є розгляд процесу політичної модернізації України в процесі трансформації сучасної. Український соціум є товариством перехідного періоду, де сутність політичної модернізації в пострадянському суспільстві насамперед спрямована на зміну конституційного ладу, формуванні нових інститутів політичної влади, становленні плюралізму, демократизації владних

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Розвиток світової цивілізації кінця ХХ - початку ХХІ ст. характеризується нерівномірним соціально-економічним, технологічним розвитком. Англійський філософ Річард Тарнас так характеризує ситуацію, що склалася: «Перед нашим часом невідступно постає головне питання: чи продовжиться нинішній стан глибокої метафізичної і епістемологічної невизначеності до безкінечності, беручи з плином років і десятиліть більш прийнятні або ще більш безрадісні форми, чи є воно ентропійною прелюдією до свого роду апокаліпсичної розв'язки історії, або ж воно являє собою епохальний перехід до абсолютно нової ери, несучої нову форму цивілізації і новий світогляд, принципи та ідеали яких в корені відмінні від тих принципів та ідеалів, що раніше спонукали сучасний світ рухатися по його драматичної траєкторії» [1, с. 348]. Глобальні проблеми, що постали перед людством, обумовлюють необхідність вироблення альтернатив морально, соціально, економічно траєкторій історичного шляху цивілізації, переорієнтації всіх видів життєдіяльності людини, кардинальної зміни світогляду, виходу за межі технократично орієнтованих цінностей та ідеалів.

Значне місце в пошуках відповіді на питання про характер і перспективи нинішньої української модернізації зайняло звернення до історичного досвіду країн Західної Європи та Північної Америки, що склали "першу хвилю".

Модернізація – це надбання західної політичної теорії і приналежність політичної практики. В останні роки в пострадянських країнах, що стали на шлях державного суверенітету, намагаються розробляти стратегії самостійного розвитку. У цьому зв'язку затребуване теоретична спадщина родоначальників теорії модернізації: Д. Аптера, С. Хантінгтона, Г. Алмонда, так само цій проблемі вудили увагу: С. Ліпсет, Ш. Айзенштадт, Л. Бендер, П. Бергер, П. Бурдьє, С. Верба, Р. Даль, А. Етціоні, Д. Лернер, М. Леві, У. Мур, У. Ростю, Ю. Хабермас та ін. Так, С. Хантінгтон у роботі «Політичний порядок у суспільстві, що змінюється» акцентує увагу на політичній стабільності, яка є супутнім чинником модернізації [2, с. 121]. А у наступній роботі «Зіткнення цивілізацій і перетворення світового порядку» дає цілий ряд прогнозів і в першу чергу щодо зростання

впливу на світову політику етнічних, релігійних, мовних та інших відмінностей, заснованих на дотриманні усталених традицій. «Сьогодні набагато більш опукло, ніж коли-небудь раніше, проявляються кордони, що розділяють різні цивілізаційні типи, і виникають конфлікти за цими демаркаційними лініями. Враховуючи, що одна з найбільш важливих, на думку Хантінгтона, «ліній» пролягла і всередині окремих країн СНД, запропонований в книзі аналіз вкрай актуальний для становлення сучасного українського суспільства» [3, с. 341].

Д. Аптер в роботі «Політика модернізації» ставить знак відмінності між розвитком і модернізацією. Для модернізації необхідні три умови: наявність соціальної системи, здатної здійснювати постійні нововведення і не розпадатися, присутність диференційованих гнучких соціальних структур і накопичення знань, необхідних у технологічно передовому світі. Особливим аспектом модернізації є індустріалізація, яку можна визначити як такий період життя суспільства, коли стратегічні функціональні ролі відводяться виробництва [4, с. 78].

Головним чинником з необхідністю модернізації стикаються в країнах, де ринкові та демократичні традиції недостатньо розвинені. Виключенням в цьому сенсі не є і Україна. Модернізація виявляється сполучена з привнесенням в суспільне життя інститутів і норм, які є іншокультурними, а іноді навіть ішоцивілізаційними. Умовою модернізації в багатьох випадках стає критична переоцінка національного минулого і сьогодення. Істотне зміст самого процесу модернізації складають зміну тих чи інших рис національного характеру, а результатом процесу стає об'єктивне зниження різкості міжкультурних і міжцивілізаційних відмінностей.

Виклад основного матеріалу. Досвід останніх десятиліть демонструє з усією очевидністю, що швидкий розвиток технології в сучасному світі змінює стиль життя суспільства, сприяє розквіту приватного сектора, швидкої урбанізації, при цьому зміцнюється громадянське суспільство, розвивається демократія. Країни, які скористалися цими тенденціями, зробили стрибок вперед, інші залишилися в стороні від інтеграції, їх відсталість зростає, нерівноправне становище по відношенню до інших країн поглиблюється.

У систему модернізації дослідники включають індустріалізацію, економічне зростання, зростання соціальної мобільності і політична участь. Регулювання процесу модернізації можливо шляхом обмеження вступу в політичне життя нових груп суспільства, обмеження їх доступу до засобів масової інформації та до вищої освіти.

Виділимо ряд критеріїв модернізації в різних сферах суспільного життя:

- у соціальній області - диференціація і спеціалізація рольових функцій індивідумів і груп у всіх головних інституційних сферах поділу функціональних ролей, виконуваних різними індивідумами в суспільстві, особливо поділу між обов'язками у суспільному виробництві, в політиці, в сім'ї, поділ сфер приватного і громадського життя, витіснення відносин особистої залежності між людьми відносинами їх особистої незалежності, заснованої на еквівалентному обміні речами;

- в економіці - розвиток промислової системи, пов'язаної із застосуванням технології, заснованої на використанні наукового (раціонального) знання, появи вторинного (індустрія, торгівля) і третинного (послуги) секторів господарства, поглиблення суспільного і технічного поділу праці, розвитку ринків товарів, грошей і зайнятості;

- у політичній області - утворення централізованих держав, керованих на основі розумного принципу поділу влади (як на макро-, так і на мікро- рівнях), включення широких мас населення в політичний процес (хоча б за допомогою розширення представницької форми політичної участі), встановлення демократії, з супутніми їй інститутами; формування усвідомлених інтересів різних суспільних груп;

- у культурній сфері – зростаюча диференціація культурних систем і ціннісних орієнтацій, секуляризація освіти і розповсюдження грамотності, різноманіття філософських і наукових течій, релігійний плюралізм, розвиток новітніх засобів розповсюдження і передачі інформації, долучення населення до досягнень культури.

Успішність модернізації багато в чому залежить від того, наскільки процес змін протікає органічно, тобто іманентно вписується в національні інститути, сприймається суспільством або хоча б

Під політичною модернізацією в даний час розуміється зростання здатності політичної системи адаптуватися до нових зразків соціальних цілей та створювати нові види інститутів, що забезпечують поступальний соціальний розвиток. Політична модернізація - це тривалий процес, в рамках якого суспільство характеризується особливим якісним станом, нестабільністю і кризою.

Політична модернізація, яку Хантінгтон розуміє як "демократизацію політичних інститутів суспільства і його політичної свідомості" обумовлюється, на погляд автора, цілим рядом факторів соціального характеру. Якими б мотивами не керувалися правляча еліта, починаючи реформи, вони майже завжди ведуть до цілком детермінованим змінам. Будь-які кроки, спрямовані на соціально-економічний прогрес, неминуче сприяють запозиченню передових ідей.

Такі стани як США, Англія пережили перехід до раціональних громадських структурам в результаті поступового, тривалого розвитку внутрішніх процесів, через поступове мимовільне накопичення передумов в тих чи інших галузях суспільного життя, з'єднання яких давало якісний поштовх. Україна проходить зовсім інший етап модернізації - це відображена модернізація, яка характерна для країн, з тих чи інших причин відстали в своєму розвитку і тепер за рахунок широкого використання досвіду передових держав, які намагаються їх наздогнати за рівнем і якістю життя, тобто це осучаснення навздогін.

Політична модернізація припускає динамічний поліпшення, вдосконалення політичної сфери суспільства. Разом з важливим завданням прориву в світову політику й економіку перед Україною стоять власні завдання розвитку, для вирішення яких немає єдиного зразка, в тому числі західного. Здійснення політичної модернізації українського суспільства в даний час має відбуватися на основі власної ідентичності, ментальності, традицій, політичної культури. Справжня політична модернізація відбувається тоді, коли її цінності та ідеї сприймаються народом як власні. Досвід здійснення політичної модернізації в українському суспільстві свідчить, що політична влада часто ігнорує національну специфіку українського суспільства, особливості політичної

конфліктів і т.п.) можливе лише за умови комплексного підходу до модернізації суспільства, який враховує глибокий і складний взаємозв'язок всіх сфер життєдіяльності країни. Політична модернізація в Україні може принести успіх лише тоді, коли при її здійсненні влади враховувати особливості політичної культури суспільства і інтереси народу. Для здійснення політичної модернізації українського суспільства важливо сформулювати концепцію та ідеологію розвитку, яка передбачала б реалізацію перетворень в руслі сучасних глобальних політичних процесів і в той же час враховувала власні національні традиції, ментальність, ідентичність, особливості культурно-історичного розвитку. Висування модернізаційної ідеології, цінностей, що відповідають інтересам більшості населення країни, здатне забезпечити ефективність політичної модернізації.

Політика держави викликає неоднозначні оцінки в різних верствах українського суспільства. Одні скептично оцінюють проект модернізації. Вони стверджують, що формула української модернізації «взяти і зробити» не відповідає реаліям. Оцінюючи ініціативи уряду, деякі його опоненти стверджують, що Україна потрібна не модернізація, а реорганізація економіки і діючої суспільно-політичної моделі. Інші пропонують спочатку забезпечити єдину систему національних пріоритетів як основу громадянського суспільства, нормальну соціально-конкурентне середовище та інвестиційний клімат, ефективне державне управління.

Українське керівництво сподівається на довіру досить розмитого і диференційованого суспільства як політичну й економічну категорія. Довіра - це теж своєрідний інтелектуальний капітал, без якого неможливо модернізувати країну ». Разом з тим, дуже важливо, що правляча еліта усвідомлює значущість соціальних проблем, без вирішення яких неможливо забезпечити стійку динаміку розвитку, реалізувати амбітні проекти, що передбачають входження України до двадцятки найбільш розвинених країн світу. Наявність у цьому зв'язку різних оцінок є свідчення того, що країна намагається вибрати оптимальний шлях в кризовий період розвитку світової цивілізації [6, с. 13-18].

Процеси, які відбуваються в Україні в сучасних умовах, відображаються на всіх формах суспільного життя. У країну

зобов'язання, в тому числі й суттєво реформувати систему державної влади в Україні. Наскільки це їй вдасться, покаже час. Нажаль, поки ми не може сказати, що відбуваються істотні зміни. Однак, чути розмови про те, що в найближчому часі нас одна з ключових реформ державного апарату - це адміністративна реформа. Основні її орієнтири - зміна філософії державного управління. Необхідно докорінно змінити якість відносин між державою і громадянами: розвиток суспільства, ініціативи громадян та їх самоорганізації мають стати реальним пріоритетом, який визначатиме місце і завдання Української держави.

Об'єднавши все, викладене вище, можна відзначити кілька загальних для всіх перерахованих точок зору положень. Кожен визнає і обґрунтовує провідну роль політичної, економічної еліти в модернізаційному процесі. Починаючи з Хантінгтона і Аптера та кінчая Лисенко, ніхто не допускає можливості модернізації «знизу», без бажання, волі, вимушеність правлячих кіл. Перехід до демократії, що означає корінний зрушення в сфері організації влади, завжди відбувався в результаті свідомого рішення з боку верхівки політичної еліти, яке потім переносилося на рівень політичних партій і через них - на населення в цілому. Наступним спільним пунктом стає те, що кожна з концепцій визнає, що для подолання політичної незрілості народу потрібні неабиякі особистості, неабиякі заходи і дії. І, нарешті, всі вони наполягають на самобутності країни, шляхи її перетворення. Вестернізація як сліпе наслідування Заходу вже неактуальна. Кожна країна повинна сама вибирати шлях розвитку, ґрунтуючись на своїх традиціях, підвалинах, менталітеті народу і, звичайно ж, економічних і культурних можливостях.

Україна опинилася в ситуації пошуку моделі розвитку, яка б дозволила їй відновити економічний потенціал, успішно завершити модернізацію і зайняти гідне місце у світовому співтоваристві країн, що здійснили перехід в якісно іншу постіндустріальну еру. Для України завершення останньої індустріальної стадії модернізації і перехід до постіндустріального інформаційного суспільства є умовою її виживання в сучасному світі як самостійної держави.

Висновки. Сьогодні не існує готової моделі політичної модернізації посткомуністичних режимів. Більше, того, самі

(Литва і Туркменістан, наприклад), що важко уявити саму можливість однієї для всіх моделі. Однак очікується поступової трансформації правлячого режиму в напрямку дійсного зміцнення держави на шляху поділу бюрократичного апарату, політичного та економічного співтовариств, приведення формальних правових норм у відповідність з політичною та господарською практикою, реального поділу влади та забезпечення їх взаємної автономії, забезпечення незалежності ЗМІ.

Література

1. Тарнас С. История западного мышления. М., 1995.
2. Huntington, S. Political order in Changing Societies. - Yale University Press, 1968.
3. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 263 с.
4. Apter D. The politics of modernization. - Chicago, 1976.
5. Хантингтон, С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / Пер. с англ. А. Башкирова. - М., 2004.
6. Зайцев М.О Модернізація і проблеми національної ідентичності // Україна в контексті євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково – теоретичної конференції . – Наукове видання . – Суми: СумДУ , 2005.
7. Гальчинський А.С. Лібералізм: уроки для України: Н-П ессе. – К.: Либідь, 2011

1. Tarnas S. Y`story`ya zapadnogo myshleny`ya. M., 1995.
3. Xanty`ngton S. Stolknoveny`e sy`vy`ly`zasy`j. - M.: ООО «Y`zdatel`stvo AST», 2003. – 263 s.
5. Xanty`ngton, S. Kto my? Vyzyvy amery`kanskoj nacy`onal`noj y`denty`chnosty` / Per. s angl. A. Bashky`rova. - M., 2004.
6. Zajcev M.O Modernizaciya i problemy` nacional`noyi identy`chnosti // Ukrayina v konteksti yevrointegraciyi: Materialy` Mizhnarodnoyi nauково – teorety`chnoyi konferenciyi . – Naukove vy`dannya . – Sumy` : SumDU , 2005.
7. Gal`chy`ns`ky`j A.S. Liberalizm: uroky` dlya Ukrayiny` : N-P esse. – K.: Ly`bid`, 2011

Рецензент Румянцева А .Е., к.істор.н., доцент Одеського

УДК 177

Попков Василий, Попкова Анжелика

**НТР – КАТАЛИЗАТОР ИЗМЕНЕНИЙ В
ОБЩЕСТВЕННОМ СОЗНАНИИ**

В статье говорится о том, как глубоко преобразуя экономику, политические отношения, общественное сознание, научно-техническая революция активно вторгается во внутренний мир человека. Она активно трансформирует образную картину мира, социальную память, «демассифицирует» и «интерактивизирует» коммуникативную среду, перестраивает информационный процесс на принципах «клип-культуры» и прочих инноваций кибернетической эпохи. Все это ставит современного человека перед нелегкой задачей выработки внутренней автономии, способности самостоятельно, без внешних указаний и поддержек использовать достижения НТР и возможности глобализации в интересах собственного развития.

Ключевые слова: научно-техническая революция, общественное сознание, глобализация, интерактив, демассификация, социальная память, коммуникация.

Попков Василь, Попкова Анжеліка

**НТР – КАТАЛІЗАТОР ЗМІНИ В СУСПІЛЬНІЙ
СВІДОМОСТІ**

У статті мовиться про те, як глибоко перетворюючи економіку, політичні стосунки, суспільну свідомість, науково-технічна революція активно вторгається у внутрішній світ людини. Вона активно трансформує образну картину, соціальну пам'ять, «демассифікує» і «интерактивізує» комунікативне середовище, перебудовує інформаційний процес на принципах «кліп-культур» і інших інновацій кібернетичної епохи. Все це ставить сучасну людину перед нелегким завданням вироблення внутрішньої автономії, здібності.

самостійно, без зовнішніх вказівок і підтримки використовувати досягнення НТР і можливості глобалізації на користь власного розвитку.

Ключові слова: науково-технічна революція, НТР, суспільна свідомість, глобалізація, інтерактив, демасифікація, соціальна пам'ять, комунікація.

Popkov Basil, Popkov Angelica

STR - CATALYST CHANGES IN SOCIAL CONSCIENCE

In the article was talked about that, how by deep transformation of the economy, political relations, public consciousness, the revolution actively intrudes into the internal world of man. It actively transforms the vivid picture of the world, social memory. It “demassificates” and “interactiizates” the communicative environment, and reconstructs an informative process on principles of «clip-culture» and other innovations of cybernetic epoch.

All of it puts a modern man before the task of making the internal autonomy, capabilities of independent, without the external directives and supports to use the accomplishments of NTR and possibilities of globalization in behalf of own development.

In conditions of the «recessive state» the post-industrial personality must gradually undertake regulative state functions. So the state control in increasing degree must be transformed into the self-control of personality, the state regulation – into the self-regulation; the state government – into the self-government; the state education – into the self-education. The main integrative point in this process must be not external, political, internal, - ethical, factor: those eternal principles of Christian sermon, which not once rescued the sociality during the most critical and catastrophic epochs of world history.

Keywords: NTR, public consciousness, globalization, interactive, demassification, social memory, communication.

Постановка проблемы. В течение более чем полвека на различных уровнях ведутся дискуссии о социальном аспекте научно-технической революции. Сторонники разных подходов к этой

проблеме сходятся в том, что производя фундаментальные изменения в энергетике, средствах производства, коммуникациях, биологической сфере и т.д. НТР глубоко трансформирует общество – его экономику, политические отношения, общественное сознание.

В энергетике происходит переход от «грязных» и невозобновляемых источников энергии к чистым и возобновляемым. Причем эффект усиливается за счет совершенствования технологий аккумуляирования и передачи энергии.

В сфере средств производства всепроникающим становится процесс автоматизации и кибернетизации промышленности и сельского хозяйства, применение материалов с заданными свойствами, где биотехнология превращаются в приоритетный фактор.

В сфере коммуникаций, благодаря компьютеру, интернету, спутниковой системе связи и оптико-волоконным технологиям открывается широкая возможность не только массовизации информационных процессов, но стремительного развития двусторонних, многосторонних и разносторонних интерактивных коммуникаций.

То есть общество и человек оказываются в принципиально новых быстро меняющихся энергетических, технологических и коммуникационных условиях, которые не только открывают новые возможности и горизонты, но и создают новые, незнакомые проблемы, активно вторгаются во внутренний мир человека, трансформируют внутрисоциальные связи и отношения. Исследуя эти аспекты НТР профессор М. Делягин подчеркивает, что биологическая эволюция человека уже сегодня в неизмеримо меньшей степени определяется внешними для него как вида, чем внутренними условиями – технологиями и социальной структурой, активно и почти беспрепятственно преобразующими в соответствии с его потребностями уже не только внешний для него мир, но и его самого [См.:1, 157-158].

Причем наиболее мощному и непосредственному воздействию подвергается массовое сознание, общественная психология. Как отмечал в свое время Э. Тоффлер «информационные бомбы» взрываются в самой гуще людей, осыпая общество шрапнелью образов и в корне меняя и восприятие нашего внутреннего мира, и наше поведение [См.: 5, 263].

Анализ последних исследований и публикаций. Вслед за американским футурологом различные исследователи с различных позиций усматривают некоторую общую тенденцию: при вхождении в информационное пространство постиндустриального общества происходит *изменение образной картины мира*. Связанные воедино, ментальные образы активно «строят» внутриличностную картину мира. Они задают наше восприятие пространства, времени, места в структуре социальных отношений.

Исследователи в области исторической психологии отмечают, что до наступления эры масс-медиа ребенок, росший в доиндустриальной, медленно меняющейся деревне, строил свою модель реальности, исходя из образов, полученных только от учителя, священника, авторитетных односельчан и, конечно, от семьи. Очень немногие видели какую-либо отдаленную местность. В результате круг людей, которым можно было подражать и следовать, был весьма ограниченным. Поэтому и образы мира, сформировавшиеся у деревенского ребенка, были скудными. Общинные традиции, давление коллективных условностей еще больше «дисциплинировали» его образный ряд и его поведение.

Индустриальное общество стало шагом вперед. Оно увеличило число каналов, по которым в сознание индивида поступал материал для формирования картины мира. Ребенок стал пополнять свой внутренний образный ряд не только из окружающей природы и ближайшего окружения, но и из популярных книжек, радио а, позднее, и от телевидения. Во всем остальном, государство, дом, школа, церковь, дополняя друг друга, продолжали формировать внутренний мир ребенка, В своей зрелой фазе индустриальное общество открыло для себя возможности формирования образного мира людей, в котором «образы реальности» могут преобразовываться, или вообще вытесняться под воздействием «медиаобразов». Тоталитарные режимы активно подхватили это новшество и поставили производство образов, мифов и грез «на конвейер». Некоторые образы, настолько широко и интенсивно распространялись среди масс и так основательно были «втрамбованы» в память миллионов людей, что превратились по сути дела в «сакральные символы», массового поведения. Эти централизованно разработанные и тиражированные.

образы способствовали стандартизации нужного для жесткой индустриальной системы способа жизнедеятельности.

С приходом постиндустриализма информационные технологии радикально меняют ситуацию. Наряду с новой техносферой появляется новая инфосфера, и это влечет за собой далеко идущие последствия во всех отношениях. На людей в возрастающем темпе и, со все большей интенсивностью, обрушиваются новые и новые волны информации, постоянно меняя картину мира. Под нарастающим информационным давлением люди вынуждены постоянно пересматривать и расширять картотеку внутренних образов. Старые, относящиеся к прошлой жизни образы должны постоянно заменяться новыми, иначе действия людей будут все более отставать от бурно меняющейся реальности. Внутренне «не обновляемые» люди обречены. Их диагноз – прогрессирующая некомпетентность.

Э. Тоффлер выделяет такие признаки современного информационного общества как «одноразовое искусство», оперативные видеоролики, моментальные цифровые фотографии, скоростные ксероксы, принтеры, факсы, «скоропортящиеся» и быстро сменяемые образчики изобразительного искусства. В этих условиях идеи, верования, оценки сменяя друг друга, врываются в человеческое сознание и внезапно исчезают в никуда. Повседневно воздвигаются и ниспровергаются всевозможные теории, концепции, гипотезы, авторитеты.

Изложение основного материала. Традиционные идеологии теряют влияние и поддержку. Политики лихорадочно «ловят конъюнктуру», атакуя общественное сознание резко сменяемыми идеологическими и моральными лозунгами. Человеку становится все труднее отыскивать смысл в этой бурлящей фантазмагории. Все это говорит о том, что современное информационное общество не просто ускоряет информационные потоки, оно трансформирует глубинную структуру информационного производства.

В первую очередь такой трансформации подвергаются «масс-медиа». Их поведение в условиях информационного общества существенно отличается от поведения в условиях индустриализма. В эпоху индустриализма средства массовой информации стремились к монополии и централизации, захватывая все большую и большую.

Однако в условиях постиндустриального мира происходит обратное: централизованные СМИ вместо того, чтобы расширить экспансию, вынуждены отступать под натиском более мелких конкурентов. Происходит «демассификация масс-медиа».

Каждая массовая ежедневная газета встречает все большую конкуренцию со стороны набирающих силу малотиражных еженедельников. С конца 70-х годов XX века начало «сдавать» центральное телевидение. Волновое телевидение практически вытеснено кабельным, которое в свою очередь вытесняется спутниковым. Дело ускоряется за счет широкого применения дешевых оптико-волоконных систем. Интернет переполнен блоггерами, каждый из которых «гнет свою линию». Специалисты констатируют: началась совершенно новая эпоха - эпоха «немассовых» средств информации.

Кабель, спутник и ноутбук «демассифицируют» аудиторию, разделив ее на множество мини-аудиторий. Более того, кабельные системы делают телесвязь двусторонней, так что зрители могут не только смотреть программы, но и общаться с различными службами. Домашние спутниковые антенны позволяют индивидуальным телестанциям формировать временные мини-сети для специализированного программирования и посылать сигналы повсюду и отовсюду за минимальную цену, тем самым разрушая существующие телесети.

Демассифицированные средства информации демассифицируют и общественное сознание. В прошлом веке постоянное «промывание мозгов» потоками стандартизированных образов, привела к тому, что социальные критики называют "массовым сознанием". Сегодня уже не массы людей получают однотипную информацию, а небольшие группы населения обмениваются созданными ими самими образами, используя, прежде всего, возможности интернета, который превратился в универсальный канал глобального общения.

Этим отчасти объясняется тот факт, что мнения по какому-либо вопросу – от постмодерна в искусстве до текущей политики – становятся менее стандартизированными. Консенсус распадается. Современное общество погружается в специфическую «клип-культуру», признаком которой является разбивка образного ряда

на крошечные фрагменты. Это явление охватывает все – от популярных книг и художественной литературы, до массовых газет, журналов, радиопрограмм, электронных средств информации.

Публика, привыкшая к готовым, устоявшимся моральным и идеологическим стереотипам прошлого, оказывается дезориентированной в калейдоскопе «осколков информации». Ее раздражает не только содержание материала, который становится все более «откровенным» и вызывающим, но и сам тип подачи материала. Ее все интенсивней пичкают короткими вспышками информации – рекламой, командами, концепциями, обрывками новостей, какими-то усеченными информационными деталями, не укладывающимися в прежние ментальные ячейки. В то же время, молодое поколение чувствует себя вполне комфортно в этом «клипированном мире», учится создавать свои собственные "полосы" идей из того пестрого «лоскутного» материала, который обрушивают на них современные средства информации.

Таким образом современная публика уже не получает готовую ментальную модель реальности. Она вынуждена постоянно формировать ее и трансформировать. Эту ситуацию по-своему интерпретирует известный социальный философ М. Маклюэн: «наши новые технологические ресурсы попросту «проскочили» эпоху Ньютона. Эти внезапные перемены принесли своего рода трансвизуализацию ценностей и итоговое ощущение бессмысленности человеческой жизни и стремлений, поскольку исчезли первоначальные цели и задачи...» [2, 71]. Это подвергает психику серьезным испытаниям, но в то же время ведет к большей индивидуализации, демассификации как личности, так и культуры. Некоторые из современных людей ломаются под таким давлением, отступают, испытывая отчаяние или агрессивность. Другие, наоборот, внутренне растут, формируют себя и становятся компетентными людьми, способными работать на уровне требований времени.

В условиях демассификации современной цивилизации происходит огромный скачок объема информации, поскольку многократно возрастает информационный обмен между независимыми индивидами. Чем более разнообразна цивилизация, чем более дифференцированными становятся ее технология, энергетические контуры, системы управления, тем больше.

информации должно проходить между составляющими ее частями, чтобы иметь возможность воспроизводить их целостность, особенно перед лицом новых и новых глобальных испытаний.

То же касается и индивидов. Чем более мы унифицированы и стандартизированы, тем меньше нам нужно знать друг о друге, чтобы предвидеть поведение каждого. Но по мере того, как люди становятся все более индивидуализированными и демассифицированными, требуется все больше информации, чтобы предвидеть, хотя бы в общих чертах, как они собираются поступать в тех, или иных случаях. Отсутствие этих прогнозов, может привести к распаду социальных отношений постиндустриального мира. Демассифицированные индивиды, испытывая информационный дефицит» в сверхсложном обществе, не сумеют работать и даже жить вместе. Поэтому во всей социальной системе с нарастающей интенсивностью пульсируют потоки данных.

Есть и еще одна особенность современной инфосферы. Подобно доисторическим народам, придававшим материальному миру духовную силу, НТР на качественно новом витке истории наделяет современный «безжизненный» технический мир интеллектом. Центральным персонажем здесь является компьютер. Первоначально роль компьютера воспринималась в соответствии с понятиями и представлениями индустриальной эпохи с ее гигантоманией и централизмом. Главным достижением того этапа был большой суперкомпьютер, который покоился в бомбоубежище на глубине сотен метров в стерильной среде, управляемый группой супертехнократов. Эти централизованные гиганты вскоре стали неотъемлемой частью социальной мифологии 60-х годов XX в. Кинорежиссеры, авторы комиксов, фантасты изображали их как символ будущего.

Однако в 70-х годах XX в. действительность обогнала фантазию. Символом будущего стал не «супергигант», а миниатюрный компьютер. Мировым трендом стало уменьшение размеров, нарастание емкости памяти и падение стоимости «интеллектуальных машин». Миниатюрные недорогие ноутбуки, нетбуки, планшеты, для работы с которыми уже больше нет нужды в специально подготовленной «касте жрецов», превратились в вездесущий и всепроникающий элемент нашей повседневной жизни.

Как отмечает современный исследователь СМИ Д.С. Мокичев, десять-пятнадцать лет тому назад компьютеры, виртуальная реальность и интернет были чем-то сродни тайному знанию, доступному лишь кучке посвященных. Сейчас же пространство сети доступно практически любой домохозяйке, в нем ведется активная торговля и осуществляется самое разнообразное общение, а для миллионов людей виртуальность вообще стала «основной реальностью» - в ней они проводят большую часть свободного от сна времени [См.: 3, 78-79].

Такое тотальное «пропитывание» деловой, политической, военной, научно-образовательной, культурной, медицинской, бытовой и множества других сфер нашей жизни «искусственным интеллектом», порождает тревожные философские вопросы. Не перейдет ли все управление к компьютерам? Не окажется ли, что интеллектуальные машины, объединенные в коммуникационные сети, выйдут за пределы возможностей человеческого понимания и станут недоступны для контроля над ними? Не сможет ли однажды Старший Брат (персонаж из романа Дж. Оруэлла) подключиться не только к нашим телефонам, но и к коре головного мозга, взяв на учет не только каждое наше движение, но и всякое суждение? В какой мере люди позволят себе зависеть от готового все решить за них компьютера? Не атрофируется ли наш собственный разум в условиях «обволакивания» щупальцами «искусственного разума»? Сохранятся ли у нас навыки, необходимые для выживания в случае внезапного коллапса глобальной компьютерной системы?

Эти вопросы еще в большей степени обострились в связи с кибернетизацией современных войн. Недаром кибероружие прозвали «атомной бомбой бедных», поскольку оно не требует особых затрат, а посредством хакерских атак способно выводить из строя целые системы современного производства и обороны, наносить колоссальный ущерб экономике и безопасности не только отдельной страны, но даже совокупности стран. Опасность таких войн, как полагает политолог К. Ранкс, заключается в том, что «мы все можем войти в эту войну, даже поначалу не заметив, что она уже началась, она может идти вяло и незаметно, постепенно набирая обороты, по мере того, как все большее число людей окажутся у черты, за которой неожиданно будет обрываться их привычный образ жизни» [4, 7].

Понимая важность и остроту всех этих «проклятых» вопросов, мы в то же время должны признать что децентрализация интеллекта, вызванная «кибер-революцией» имеет и позитивный аспект. Она объективно работает на независимость личности, на ослабление и подрыв централизованной мощи тоталитарного государства. Правда, централизованное государство имеет «свой дивиденд» от информационных технологий. Оно может использовать мощь «искусственного интеллекта» для нанесения концентрированных ударов по общественному сознанию и демократии.

В любом случае инфосфера стремительно меняется, и социальная система выходит на кардинально новый уровень коммуникации, влияя на все сферы общественного сознания, включая нашу социальную память. Психологи разделяют все виды памяти на память чисто индивидуальную, или частную, не доступную для других, и память общую, открытую для совместного доступа, то есть социальную. Частная память, не соединенная с другими, умирает вместе с человеком. Социальная же память продолжает свое существование.

Секрет успешного развития вида *Homo Sapiens* напрямую связан со способностью человека хранить и отыскивать нужную информацию, заключенную в *социальной* памяти. Уже дважды (при переходе к земледелию и, позднее, при переходе к индустриализму) человечество круто перестраивало свою социальную память. Сегодня мир входит в новую, третью фазу, преобразования инфосферы, и, соответственно, социальной памяти.

Логика исторического развития социальной памяти такова. Первоначально социальные группы были вынуждены накапливать свою общую память там же, где они хранили память частную, т. е. в головах людей. Родоплеменные старейшины, мудрецы и т. п. накапливали и хранили социальную память в формах сказаний, мифов, практических навыков и знаний, легенд и рисунков. Они передавали таким способом накопленную память своим детям в сказках, песнях, эпических сказаниях и на примерах. В этой памяти содержалась информация о том, как развести огонь, как лучше заманить в ловушку зверя, как вязать плоты или толочь зерно, как заострить палку для рыхления земли, или копьё для охоты. Весь накопленный опыт группы хранился в нейронах мозга. Объем такой

социальной памяти был жестко ограничен. В головах любого племени было ровно столько места для хранения информации, сколько было членов данного племени.

Индустриальная цивилизация разрушила физические ограничители памяти. Она ввела массовую грамотность, стала оформлять систематические деловые записи, протоколы заседаний, конспекты лекций. Она построила тысячи библиотек и музеев, изобрела картотеки. Тем самым она извлекла социальную память из «черепной коробки», нашла новые способы ее хранения и вывела ее за рамки прежних ограничителей. Увеличение запаса кумулятивного знания ускорило все процессы нововведений и социальных перемен. Так родилась стремительно меняющаяся и развивающаяся культура, дотоле неведомая миру.

Скачок в инфосферу постиндустриального общества привел к изобретению новых средств массовой информации, радикальной демассификации, картографической съемке земли спутниками, текущему электронному контролю за торговыми центрами, местами массового скопления людей, лежащими пациентами, компьютеризации всевозможных документов систематического хранения. Регистрации жизни современной цивилизации приобрела универсальный и тотальный характер. Современная цивилизация получает в свое распоряжение гораздо больше и гораздо лучше организованную информацию о себе самой, чем это было еще четверть века назад.

Социальная память в информационном обществе становится не только обширной, но и активной. Компьютер далеко раздвигает границы возможного. Ни библиотека, ни каталог сами по себе не могут мыслить, тем более мыслить необычно и оригинально. В противоположность этому компьютер стимулирует поток новых теорий, идей, идеологий, художественных озарений, технических прорывов, экономических и политических инноваций, которые до сих пор были немислимыми и невообразимыми. Тем самым он ускоряет процесс исторических изменений, поддерживает резкий сдвиг в сторону социального многообразия, что приводит к неоднозначным последствиям.

Все более заметным становится переход глобального сообщества в динамичное и нестабильное состояние. Происходит мутация социальных и политических институтов, наследников эпохи.

Просвещения. Форсированно подвергается ломке и перестройке все поствестфальское мироустройство. Расширяется глобальный андеграунд (в виде религиозных фанатиков, национал-экстремистов, неонацистов, всевозможных «фанов», кибер-террористов и т.д. и т.п.). Политическое управление все более превращается в управление рисками.

Теоретики эпохи Нового мирового порядка начинают признавать, что вместо него наступает эпоха Нового мирового *беспорядка*. Как отмечал еще в начале XXI века профессор А.И. Уткин, нарастанию хаотических процессов в мире будут содействовать религиозный фундаментализм, национализм и расизм, подрыв авторитета международных организаций, приоритет местного самоуправления, религиозное самоутверждение, этническая нетерпимость, распространение оружия массового поражения и обычных вооружений, расширение военных блоков, формирование центров международного терроризма и организованной преступности, насильственная реализация принципа самоопределения меньшинств, экономическое неравенство, неуправляемый рост населения, миграционные процессы, крах экологических систем, истощение природных ресурсов. Городские банды и криминальные структуры могут заместить национально-государственные структуры. При этом фактом является, что информационная и коммуникационная технологии служат эффективнее индивиду, чем государству [См.: 6, 89].

Выводы. Итак, глубоко преобразуя экономику, политические отношения, общественное сознание, НТР активно вторгается в мир человека. Она активно трансформирует образную картину мира, социальную память, «демассифицирует» и «интерактивизирует» коммуникативную среду, перестраивает информационный процесс на принципах «клип-культуры» и прочих инноваций кибернетической эпохи.

Все это ставит современного человека перед нелегкой задачей выработки внутренней автономии, способности самостоятельно, без внешних указаний и поддержек использовать достижения НТР и возможности глобализации в интересах собственного развития. В условиях «отступающего государства» постиндустриальная.

Так государственный контроль во все большей степени должен преобразовываться в самоконтроль личности, государственное регулирование – в саморегулирование; государственное управление – в самоуправление; государственное воспитание – в самовоспитание. Главным интегративным началом в этом процессе должен стать не внешний, политический, а внутренний, этический, фактор, те самые вечные принципы Нагорной проповеди, которые не раз спасали социальность в самые переломные и катастрофические эпохи мировой истории.

Литература

1. Делягин М. Место информационной революции в эволюции человека //Постчеловечество. – М.: Алгоритм, 2006. – 320 с.
2. Маклюэн М. Война и мир в глобальной деревне/М. Маклюэн; пер с англ. – М.: АСТ,2012. – 219 с.
3. Мокачев Д.С. В ожидании виртуального мессии // Чеснокова Т.Ю. Постчеловек. От неандертальца до киборга. – М.: Алгоритм, 2008. – 368 с.
4. Ранкс К. Мировая война XXI века / К. Ранкс. – М.: Эксмо, 2011. – 256 с.
5. Тоффлер Э. Третья волна: Пер. с англ./ Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2002. – 776 с.
6. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века/А.И. Уткин. – М.: Эксмо, 2002. – 512 с.

1. Delyagyn M. Mesto y`nformacy`onnoj revolyucy`y` v evolyucy`y` cheloveka //Postchelovechestvo. – M.: Algori`tm, 2006. – 320 s.
2. Maklyuэн M. Vojna y` my`r v global`noj derevne/M. Maklyuэн; per s angl. – M.: AST,2012. – 219 s.
3. Mokachev D.S. V ozhy`dany`y` vy`rtual`nogo messy`y` // Chesnokova T.Yu. Postchelovek. Ot neandertal`cza do ky`borga. – M.: Algori`tm, 2008. – 368 s.
4. Ranks K. My`rovaya vojna XXI veka / K. Ranks. – M.: Eksmo, 2011. – 256 s.
5. Toffler Э. Tret`ya volna: Per. s angl./ Э. Toffler. – M.: AST, 2002. – 776 s.

6. Utky`n A.Y`. My`rovoj poryadok XX1 veka/A.Y`. Utky`n. – М.: Эксмо, 2002. – 512 с.

Рецензент: Мілова М.І., д.політ.н., професор кафедри політології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

26.03.2015

УДК 930.1/2(477)

Румянцева Анжеліка

**ДІЯЛЬНІСТЬ ТА СТАН СТУДЕНТІВ
НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
В 1905-1907 РР.: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЗАЗНАЧЕНОЇ
ПРОБЛЕМИ**

У даній статті подається перегляд положення та діяльності студентів Імператорського Новоросійського університету в 1905-1907 рр., розкриваючи політичний і революційний рух в молодіжній студентській сфері, що, безумовно, представляє великий інтерес серед сучасників з історичної та політичної точки зору. Ці історичні факти, які ґрунтуються на опублікованих документах, матеріалах з архіву та преси, котрі свідчать про те, що серед тогочасних студентів був поширений політичний плюралізм.

Також багато уваги в статті автор приділяє джерельній базі вищезазначеної проблеми. Вона включає в себе, окрім іншого, матеріали з різних збірників про революцію 1905-1907рр., присвячених безпосередньо політичним поглядам і революційному руху студентів Новоросійського університету. Крім цього, ми також маємо дані з одеських газет тих років різних політичних напрямків, а також видань, присвячених Одеському університету.

Таким чином, автор максимально розкриває проблеми студентства Новоросійського університету в період революції 1905-1907рр.

Ключові слова: політичний плюралізм, революційний рух, проблеми студентства, Новоросійський університет, джерельна база, політичні напрямки.

Румянцева Анжелика

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПОЛОЖЕНИЕ СТУДЕНТОВ
НОВОРОССИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В 1905-1907 ГГ.:
ИСТОЧНИКОВАЯ БАЗА ОБОЗНАЧЕННОЙ ПРОБЛЕМЫ**

В данной статье дается краткий обзор положения и деятельности студентов Императорского Новороссийского университета в 1905-1907 гг., освещая политическое и революционное движение в молодежной студенческой сфере, что, безусловно, являет собой огромный интерес у современников с исторической и политической точки зрения. Данные исторические факты, основанные на опубликованных документах, материалах из архива и прессы, свидетельствуют о том, что среди студентов того времени был распространен политический плюрализм.

Также большое внимание в статье автор уделяет источниковой базе вышеупомянутой проблемы. Она достаточно богата и включает в себя, помимо прочего, материалы из различных сборников о революции 1905-1907 гг., посвященных непосредственно политическим взглядам и революционному движению студентов Новороссийского университета. Кроме того, мы располагаем данными одесских газет тех лет разных политических направлений, а также изданиями, посвященными Императорскому университету.

Таким образом, автор максимально раскрывает проблемы студенчества Новороссийского университета в период революции 1905-1907гг.

Ключевые слова: политический плюрализм, революционное движение, проблемы студенчества, Новороссийский университет, источниковая база, политические направления.

Rumyantseva Anzhelyka

**ACTIVITIES AND STATUS OF THE NOVOROSSIIYSK
UNIVERSITY'S STUDENTS**

IN 1905-1907: SOURCE BASE OF DENOTED PROBLEM

In this article author gives summary about status and activities of students of the Emperor's Novorossiysk University in 1905-1907, showing political and revolutionary movement in student area, that has great interest.

between contemporaries in historical and political side. This facts based on published documents, materials from archive and press, evidence, that there was political pluralism among students at that time.

Author also wants to pay attention on the source base of the aforementioned problem in this article. It includes, moreover, materials from many different digests about revolution 1905-1907, that is directly devoted to the political views and revolutionary movement of students of the Novorossiysk University. Besides, we dispose some information from newspapers with different political directions and publications devoted to the Emperor's University.

In this way, author reveals the problems of the students of the Novorossiysk University at the period of revolution 1905-1907.

Keywords: political pluralism, revolutionary movement, students' problems, the Novorossiysk University, source base, political directions.

Постановка проблеми. Досвід революції 1905-1907 рр., крім іншого, цікавий й цінний своїм політичним плюралізмом. Історія політичного руху студентства в Новоросійському університеті – приклад такого явища в молодіжному вузівському середовищі. Механізм співіснування політичних партій в екстремальну, переломну епоху – проблема, що являє безумовний інтерес не тільки з точки зору науково-історичної, а й політичної. Звичайно, важко та, ймовірно, неможливо, та й не треба проводити паралелі чи шукати точні аналогії політичного життя Росії початку ХХ століття в днях сьогоднішніх. Тим не менш, сама «переломність» досліджуваної та пережитої епох робить неминучими ті чи інші порівняння, добування повчального досвіду й т. п. Нинішнє різноманіття напрямків та форм суспільно-політичного життя молоді, студентства в тому числі, є разючим контрастом політичній однаковості, що панувала свого часу під покровом бюрократичного комсомолу.

Ціль статті. Конкретно-історичні факти, наведені в даній статті, на наш погляд, свідчать про те, що політичний плюралізм серед дореволюційної студентської молоді був досить помітним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якою ж є джерельна база зазначеної проблеми? Основний масив матеріалів, що мають відношення до вивчення стану та діяльності студентів Новоросійського університету в 1905-1907 рр., умовно можна розділити на три основні групи:

- 1) опубліковані документи;
- 2) матеріали преси;
- 3) архівні матеріали.

До першої групи джерел відносяться окремі матеріали, які були опубліковані в численних збірках документів про революцію 1905-1907 рр. [1]. В цих виданнях кількість свідочств, присвячених безпосередньо революційному студентському руху в Новоросійському університеті, досить обмежене й в основному вони містять дані про взаємозв'язок робітничого та студентського руху в Одесі, про вплив Одеського комітету РСДРП на студентство тощо.

Збірка опублікованих документів, повністю присвячених подіям 1905-1907 рр. в університеті – видання Академічного Союзу студентів Санкт-Петербурзького політехнічного інституту «Революционное гнездо...» [2]. Воно містить численні дані про діяльність Коаліційної Ради, Центрального Студентського органа, першої та другої груп Одеського відділення Академічного Союзу в університеті, про політичні угруповання студентів, відгуки одеської преси про події 1905-1907 рр. в університеті, показання деяких професорів, що містять характеристику місцевого революційного руху.

Серед опублікованих джерел – «Список студентов и посторонних слушателей Императорского Новороссийского университета в осеннем полугодии 1904-1905 учебного года» [3].

Безсумнівну цінність в дослідженні вказаної теми мають такі цікаві джерела, як мемуари, які дозволяють з'ясувати низку моментів, які неможливо почерпнути з інших джерел: про діяльність конкретних учасників тих чи інших подій, їхніх особистих якостях, політичних поглядах, ідейну еволюцію тощо. В цьому плані на особливу увагу заслуговує книга «Новороссийский университет в воспоминаниях современников» [4].

Друга група джерел – це матеріали тогочасних одеських газет «Новороссийский телеграф», «Одесский листок», «Одесские новости» та ін. Політична орієнтація цих газет була різною, тому досить відмінними були оцінки одних й тих самих подій. Тим не менш на їхні шпальта потрапляла інформація про стан справ в університеті, настрої і конкретні акції студентства, про його ставлення до нового проекту Університетського Статуту, до подій навколо панцирника.

«Потьомкін», чимало даних, що прояснювали матеріальне та соціальне становище одеських студентів.

Третя група джерел – це матеріали архівних установ і передусім Державного архіву Одеської області. В фондах останнього документи про революційний рух в Новоросійському університеті в 1905-1907 рр. з Колекції листівок та прокламацій [5] містять відомості про політичні угруповання в студентському середовищі, про взаємодію місцевих відділень різних партій з відповідними студентськими політичними фракціями.

В матеріалах канцелярії Одеського учбового округу [6] – свідoctва про політичну спрямованість сходок в університеті. Низка цікавих документів зосереджені в іменних фондах, зокрема в фонді професора університету І. А. Линниченко. Так, «Воззвание студентов юридического факультета Новороссийского университета от 15 января 1905 г.» [7] дає картину політичної диференціації студентства на юридичному факультеті. «Открытое письмо студенчеству и молодежи профессора И. А. Линниченко» [8] можна віднести до жанру публіцистики. Це – роздуми про суспільне призначення інтелігенції, порівняльно-історичний аналіз ролі, історичної долі інтелігенції в Росії та країнах Західної Європи. «Письмо...» цікаве підходом автора до оцінки основних рис, програмних установок провідних російських партій, оцінкою міри їхнього впливу на студентство, ступеню самостійності учнівської молоді у виборі політичної орієнтації, негативних сторонах політизації університетського життя й т. п. «Копия протокола попечителя Одесского учебного округа Мусин-Пушкина о революционном движении в университете в 1906 г.» [9] містить свідчення про діяльність політичних організацій в університеті, про їх взаємодію, про роботу студентського та професорського судів. Цінним неопублікованим джерелом, що містить маловідомий, хоча й цінний матеріал з історії революційного руху в Новоросійському університеті в 1899-1913 рр., є записки професора церковної історії О. П. Доброклонського «Студенческое движение. Часть II» [10]. Документ являє собою щоденник засідань Ради університету, який вів професор, його щоденні нотатки. Дані записки не є історичним твором у повному розумінні цього слова, це скоріш за все підготовчі матеріали до історичного нарису, які відбивають строкатість думок у викладацькому середовищі, відомості Одеського

відділення Академічного союзу та ін. Характер цього документу, а також інших матеріалів, зосереджених у фонді професора О. П. Доброклонського, на наш погляд, дає підстави для припущення, що вчений збирався писати історію Новоросійського університету, але тодішні й подальші драматичні події не дозволили реалізувати задумане.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, значний масив опублікованих до сьогодні праць про студентство Новоросійського університету в період революції 1905-1907 рр. потребує уточнення і доповнення. Для цього потрібні як більш об'єктивний, глибокий науковий аналіз, нова, без політизації та однобічності, інтерпретація опублікованих джерел, так і залучення ще не введених у науковий обіг архівних документів та матеріалів.

Література

1. Всероссийская стачка в октябре 1905. – М.-Л., 1995. – Ч. 1. – 777 с.
2. Революционное гнездо. Из истории Новороссийского университета. Дело ректора Занчевского и проректора Васьковского. – СПб., 1909. – 21 с.
3. Список студентов и посторонних слушателей Императорского Новороссийского университета в осеннем полугодии 1904-1905 учебного года. – Одесса, 1904. – 183 с.
4. Новороссийский университет в воспоминаниях современников // Авт.-сост. Ф. А. Самойлов. – Одесса, 1999. – 296 с.
5. Колекція листівок та прокламацій. – Державний архів Одеської області (Далі – ДАОО). – Інв. № 486, 2282, 2286, 2288, 2289, 2292, 2294, 2313, 2681.
6. ДАОО. – Ф. 42 (Канцелярія попечителя навчального округу). – Оп. 35. – Спр. 417. – Арк. 1-62.
7. ДАОО. – Ф. 153 (Професор І. А. Линниченко). – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 2-4.
8. ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 29 (Відкритий лист студентству і молоді). – Арк. 2-39.
9. ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 323 (Копія протоколу свідчень попечителя навчального округу Мусін-Пушкіна про революційний рух в Університеті в 1906 р.). – Арк. 1-14.

10. ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 1-118.

1. Vserossy`jskaya stachka v oktyabre 1905. – M.-L., 1995. – Ch. 1. – 777 s.

2. Revolyucy`onnoe gnezdo. Y`z y`story`y` Novorossy`jskogo uny`versy`teta. Delo rektora Zanchevskogo y` prorektora Vas`kovskogo. – SPB., 1909. – 21 s.

3. Spy`sok studentov y` postoronny`x slushatelej Y`mperatorskogo Novorossy`jskogo uny`versy`teta v osennem polugody`y` 1904-1905 uchebnogo goda. – Odessa, 1904. – 183 s.

4. Novorossy`jsky`j uny`versy`tet v vospomy`nany`yax sovremenny`kov // Avt.-sost. F. A. Samojlov. – Odessa, 1999. – 296 s.

5. Kolekciya ly`stivok ta proklamacij. – Derzhavny`j arxiv Odes`koyi oblasti (Dali – ДАОО). – Inv. # 486, 2282, 2286, 2288, 2289, 2292, 2294, 2313, 2681.

6. ДАОО. – Ф. 42 (Kancelyariya popechy`telya navchal`nogo okrugu). – Op. 35. – Spr. 417. – Ark. 1-62.

7. ДАОО. – Ф. 153 (Profesor I. A. Ly`nny`chenko). – Op. 1. – Spr. 24. – Ark. 2-4.

8. ДАОО. – Ф. 153. – Op. 1. – Spr. 29 (Vidkry`ty`j ly`st studentstvu i molodi). – Ark. 2-39.

9. ДАОО. – Ф. 153. – Op. 1. – Spr. 323 (Kopiya protokolu svidchen` popechy`telya navchal`nogo okrugu Musin-Pushkina pro revolyucijny`j rux v Universy`teti v 1906 r.). – Ark. 1-14.

10. ДАОО. – Ф. 153. – Op. 1. – Spr. 78. – Ark. 1-118.

Рецензент: Попков В.В., д.філософ.н., завідувач кафедри політології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

10.03.2015

Шестопал Тарас

НОВОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ КАК ОБЪЕДИНЯЮЩИЙ НАЦИЮ ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКТОР

Важнейшим фактором государственного строительства является идеология. Современный этап украинской государственности требует формирования нового мировоззрения, которое объединит нацию на пути к общей цели. И здесь важно, как понимает руководство страны, народ экономические задачи, стоящие перед обществом, и прежде всего, функционирующую и желаемую социальную экономическую модель общества.

Факты, изложенные в этой статье, для нас, украинцев, примером и стимулом для проведения практических действий. Мы способны и должны построить общество «социального рыночного хозяйства» и «социального партнерства». Именно эти понятия являются основными в новой социальной идеологии, которая будет способна объединить украинскую нацию как современный политический феномен – единства людей всех национальностей и вероисповедной во имя нашего развития и расцвета нашей государственности.

Ключевые слова: нация, идеология, мировоззрение, экономика, экономическая модель, рынок, нравственность.

Шестопал Тарас

НОВИЙ СВІТОГЛЯД ЯК ОБ'ЄДНУЮЧИЙ НАЦІЮ ІДЕОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР

Важливішим фактором державного будівництва є ідеологія. Сучасний етап українського державотворення вимагає формування нового світогляду, який об'єднає націю на шляху до загальної мети. І тут важливо, як розуміють керівники держави і народ, економічні завдання, які стоять перед суспільством. І перш за все, розуміти економічну модель, яка зараз функціонує, а також бажану соціальну економічну модель суспільства.

Факти, що викладені в цієї статті, є для нас, українців, прикладом та стимулом щодо практичних дій. Ми здатні і повинні побудувати суспільство «соціального ринкового господарства» та

«соціального партнерства». Саме ті поняття є головними у новій соціальній ідеології, яка буде здатна об'єднати українську націю як сучасний політичний феномен – єдності людей всіх національностей та віросповідній в ім'я нашого розвитку та розквіту нашої державності.

Ключеві слова: нація, ідеологія, світогляд, економіка, економічна модель, ринок, моральність.

Shestopal Taras

NEW OUTLOOK IS AN IDEOLOGICAL FACTOR CONSOLIDATING THE NATION

Ideology is the main factor of the state formation. Today's stage of Ukrainian nationhood requires the formation of a new outlook to unite the nation to achieve overall purpose.

Ukrainians consider the above mentioned factors as a clear example and a challenge to act. We are able and obliged to build "social market" society and "social partnership". These issues are crucial for new social ideology that is able to consolidate and unite the nation as a modern political phenomenon of uniting people of different nationalities and religions for the sake of our prosperity and development.

Key words: nation, ideology, outlook, economy, economic model, market, morality.

Постановка проблемы в общем виде. Одним из важнейших факторов государственного строительства является идеология как совокупность мировоззренческих идей и взглядов, присущих обществу на данном историческом этапе его развития. Современный этап украинского государственного строительства требует формирования нового сознания, которое объединит нацию, сплотит её на пути к общей цели – построение высоко развитого в экономическом и политическом отношении гражданского общества.

Актуальность данной проблемы заключается в острейшей необходимости для народа Украины сформировать новое сознание, ядром которого является новая идеология, как объединяющий нацию идеологический фактор на предстоящем этапе украинского государственного строительства.

Цель данной работы – попытка научного анализа

имеющегося классического экономического опыта развития государства переходной экономики. А также нравственных ценностей, лежащих в основе сознательного взаимопонимания и сплочения украинской нации на пути построения высокоорганизованного гражданского общества.

О основе развития любого общества лежит экономика. Законы экономического развития действуют неумолимо. И особенно остро это ощущается на переходных этапах развития социальных отношений, когда вступают во взаимодействие различные законы рынка и формы их реализации в практической деятельности общества и государства.

В современных условиях, которые переживает Украина, применимы и идеи экономического либерализма Ф. Хайека, и теория монетаризма М. Фридмена, и инструментарий государственного регулирования Дж. М. Кейнса, А. Хансена, П. Самюелсона, а также представителей эффективной экономической модели Швеции Г. Мюрдаля и К. Эклунда.

Основная проблема для Украины в том, кто будет заниматься рыночными преобразованиями экономики, и на каких идеологических позициях будет строиться наше новое общество. Как показала практика, прошедшие 24 года независимого украинского государственного строительства до сих пор так и не внесли ясность в эти вопросы.

Анализ исследований и публикаций последних лет показали, что этим проблемам отечественные учёные уделяют большое внимание. Их в различных аспектах рассматривали наши экономисты М.Д. Балджи, Т.И. Биленко, В. Г. Бодров, В. В. Волынцев, В. М. Грымайло, М. И. Зверяков, Б. Е. Кваснюк, А. А. Красовская, Ю. Г. Козак, И.О. Кузнецова, Л. В. Кузнецова, М. И. Куприй, Л. П. Мамичева, О. Е. Плахотнюк, Ж. В. Ракочий, В. О. Рыбалкин, Т. И. Торяник, М. О. Хмелевский, А. Г. Янковой, Е. М. Янюк и другие.

Нерешённая часть общей проблемы. Однако, по утвердившейся у нас практике, экономисты занимаются экономикой, политологи – политическими аспектами общественной жизни, социологи – сугубо социальными. А вопросы взаимосвязи этих важнейших факторов существования общества мало кто рассматривал в их единстве. И прежде всего в их диалектическом единстве и борьбе

противоположностей. Только следуя методологии этого космического закона можно успешно анализировать ход всех социально-экономических процессов, управлять ими и направлять усилия всего общества к единой цели.

Изложение основного материала.

Отличительный признак нашего времени – огромный разрыв между техническим прогрессом и нравственными ценностями. Нравственность нашего общества деградирует в обратной пропорциональной зависимости от темпов роста материального благополучия.

К такому неутешительному результату мы пришли, как всегда необдуманно, полностью отказавшись от наследия социализма, провозгласив о необходимости деидеологизации общественных отношений, бросившись в пучину рынка.

Стихийно новой идеологией общества стала болезненная страсть к потребительству. Мы даже не задумались, что потребитель – это раб своих желаний. И ради удовлетворения их он готов украсть, обмануть и даже убить. Примеров печальных результатов такого ущербного мышления более чем достаточно. Жизнь доказала глубокий смысл фразы: «Незаработанные деньги развращают. Незаработанные деньги убивают душу человека». Где же найти нам тот нравственный стержень, который вылечит больное общественное сознание и стабилизирует общество ?

Очередная крайность – религиозность, показалась тем спасительным выходом. Уже всё чаще в различных публикациях, в средствах информации делаются утверждения, что религия является основой культуры общества, главным содержанием общественной морали. При этом начисто забывается авторами, что религиозных учений много, и их апологеты рьяно доказывают истинность лишь своего вероучения. Вполне резонно звучит вопрос: А что, неверующие в Высшую Силу /Бога/ - бескультурные люди ? Жизнь даёт массу примеров опровержения подобного суждения.

Современная религиозность людей на постсоветском пространстве, и это касается практически всех религий, превратилась в новомодное увлечение, связанное с формальным исполнением религиозных обрядов. А религия, церковь должны в первую очередь заботиться о нравственности прихожан, о божественной любви .

душах людей и меньше о политике и экономике. Если бы религия по-настоящему научила человека любви к Богу как высшему счастью, научила его не завидовать, не воровать, не убивать, любить и заботиться о ближних, то такой человек просто не сможет украсть, предать и обмануть – его мировоззрение и сознание не позволят ему сделать этого. Религия должна помочь человеку ощутить любовь, сформировать нравственные понятия, отражающие законы Вселенной.

А как же быть атеистам? Что им брать за нравственные критерии для своего поведения? Ответ на этот вопрос есть. И он известен давно. Всеобщими критериями нравственного поведения являются общечеловеческие ценности, присущие всем религиям и основным идеологиям. В своей Нагорной проповеди Иисус Христос назвал их.. Тем самым он дал нравственные ориентиры поведения людей [1]. Вот эти основные заповеди людям:

- не убивай; кто же убьёт, подлежит суду;
- не прелюбодействуй;
- не преступай клятвы своей;
- не собирайте себе сокровищ на земле;
- светильник для тела есть сердце;
- нельзя одновременно служить Богу и земному богатству;
- не судите, да не судимы будете;
- берегитесь лжепророков;
- как вы относитесь к людям, так и они будут относиться к вам;
- почитай отца и мать;
- по делам человека узнаете его;
- не занимайся праздной болтовнёй;
- не сквернословь и не лги, не оскверняй этим своего сердца.

При любой идеологической заангажированности невозможно не согласиться с истинностью и ценностью для общественной нравственности данных постулатов.

В практической реализации этих норм поведения - стабильность любого социума, избравшего своим ориентиром создание гуманного общества свободных, равноправных, высоко нравственных, духовно развитых людей вне зависимости от их этнического происхождения. Это и есть единая нравственная основа для формирования нового мировоззрения - как единой

многообразии его проявлений/ и государства.

Исторически сложилось три основных социальных инструмента, регулирующих общественные отношения: иерархия, культура и рынок. Иерархия – принцип организации социальных отношений, где основное средство воздействия – это отношения власти, подчинения, давления на человека сверху, с помощью принуждения, контроля над распределением материальных благ. Культура – вырабатываемые и признаваемые обществом, организацией, группой социальные ценности, нормы, формирующие социально значимую /желательную/ модель поведения человека в обществе. Религия – лишь одно из слагаемых феномена культуры. Рынок – система равноправных отношений по горизонтали, основанных на купле-продаже товаров и услуг, на отношениях собственности, на свободной конкуренции и инициативе, на равновесии интересов продавца и покупателя.

В условиях современной научно-технической революции новые технологии и организация производства выводят передовые страны на принципиально новый уровень удовлетворения экономических потребностей отдельных личностей. Это уже – реальная материальная база для достижения фактической экономической свободы в жизни большинства людей. Существующие технические возможности позволяют дать людям в массовых масштабах человеческие условия существования – материальные и социальные, сделать людей свободными. Современные научные исследования, да и просто заинтересованные наблюдения, выявили, к сожалению, тенденцию к деградации духовных потребностей людей и духовной жизни обществ в целом. Формируемая в таких условиях демократия, должна рассматриваться как принципиальное соблюдение прав каждого человека, всеобщее сознательное подчинение разумным законам и нормам поведения, обеспечивающим справедливое устройство общества. Само же общество – есть единственный источник и носитель публичной власти. Высшей ценностью является человеческая жизнь. Высшей и всеобщей идеологией станут общечеловеческие ценности. Нет и не может быть целей, оправдывающих любые средства для их достижения. Путь построения такого общества – департизация государственной власти.

Недопущение монополии политических партий на государственную власть. Обществу нужна избираемая народом гражданская власть для обеспечения волеизъявления народа, цивилизованной жизни всех слоев населения.

Практика стран - лидеров мирового развития показала, чтобы осуществить такой скачок, необходимо иметь адекватную этому систему управления /на всех уровнях/, культуру и общественное сознание в условиях рыночной экономики.

Представитель возрождённого экономического либерализма Ф. фон Хайек утверждал, что рыночная экономика возникает и эволюционирует в результате взаимодействия людей в процессе свободной конкуренции и их инициативы, обеспеченной государством, т.е. правовой системой [2]. Экономический либерализм в нынешних условиях может и должен быть востребован, но в определённой части общих экономических отношений в стране.

Современная теория монетаризма М. Фридмена рассматривает денежное регулирование как основу эффективного механизма экономической системы, особенно в кризисные периоды [3]. Безусловно, и этот механизм в экономике имеет право на применение. Но чрезмерный упор только на рычаги монетарной политики приводят к гиперинфляции, разрушению финансовой системы и экономики в целом. Это на практике показала нынешняя политика Национального банка и Кабинета Министров Украины.

Эффективный инструмент государственного регулирования экономикой был предложен экономистом Дж. М. Кейнсом и его последователями Ф. Хансеном, С. Чейзом, П. Самюэлсоном [4]. Но и здесь чрезмерная централизация регулирования экономикой, доведённая до абсурда /практика нашего государственного управления последних десятилетий/ создаёт невыносимые условия для предпринимательства и «душит рынок в своих жёстких объятиях».

Ф. Хайек считал наиболее важным для поддержания рыночного порядка два правила: первое – отказ от присвоения чужой собственности и второе – безусловное добровольное выполнение взятых на себя договорных обязательств. И при этом действует принцип единых обязательных правил для всех участников рынка [2].

Для возрождения экономики Украины и выхода из системного хаоса необходима соответствующая общественная идеология, сформировать которую по требованию общества и под его контролем должно государство с использованием всех социальных институтов. Последние годы Украина пыталась построить высокоразвитое общество при полном отсутствии ответственности на всех социальных уровнях. Внешняя ответственность – это эффективная правовая система. Внутренняя ответственность – это высокий уровень нравственного развития каждого человека. В нашем зазеркалье узаконенное воровство называют демократией, а попустительство разврату и воровству – гуманизмом. Презрение к нравственности переродилось в нынешний преступный беспредел.

Один из общих социальных законов гласит: бытие определяет сознание. Пример установления и успешного функционирования новой социальной политики, производной от новой идеологии, дают нам две модели государственного управления. Это – модель «социального рыночного хозяйства» ФРГ. Автор и исполнитель её – канцлер Людвиг Эрхард /1933-1977 гг./ [5]. И, так называемая, «шведская модель социализма», автором которой был лауреат Нобелевской премии в области экономики Гуннар Мюрдаль /1928-1987 гг./ [6].

Успехи экономического и социального развития ФРГ и Швеции в 50-е - 70-е годы XX столетия объясняются, прежде всего, именно правильным выбором ими модели общественного развития. В основе этих моделей лежат коренные преобразования в сфере экономики, порождённые и осуществлённые принципиально новыми отношениями в социальной сфере общества. Материальные отношения выступают как первопричина, и в то же время являются результатом изменений в сфере социальной. Концепция «социального рыночного хозяйства» Л.Эрхарда базируется на принципе социальной ориентации рынка, на создании специальной, действенной системы социальной защиты населения. Проводимая политика под лозунгом «благополучие для всех» базировалась на разном подходе государства к «сильным» и «слабым». Для сильных создавались условия для проявления своей самостоятельности, достижения успехов в работе и в жизни.

По отношению к слабым общество проявляло милосердие, защиту, поддержку, не унижая их человеческое достоинство. Малообеспеченные слои населения освобождались от налогов, многие социальные программы финансировались за счет повышения налогов на богатых граждан. Оказывалась действенная помощь престарелым; в несколько раз увеличивались пенсии; выплачивались пособия неимущим квартиросъёмщикам [5].

Усиление государственного регулирования в ФРГ во всех сферах экономических, социальных отношений было направлено на создание сильного «социального государства», регулирующего как социальные процессы, так и рынок; проводящего социальную политику в интересах повышения благосостояния всех слоёв населения. Результаты осуществления модели «социального рыночного хозяйства» превзошли все ожидания [7].

Шведская модель рыночных отношений /Г.Мюрдаля/ обеспечила эффективное регулирование государством рыночных процессов, позволила создать высоко продуктивную экономику, основанную на всеобщем равенстве и равных экономических возможностях для всех. Была задействована сложная система прямых и косвенных налогов, взимаемых с населения [6].

Главным в шведской модели социальных отношений является система социальной защиты населения, которая гарантирует равные возможности для повышения благосостояния как трудоспособного, так и для нетрудоспособного населения. С этой целью государством осуществляется целый комплекс различных мер, например:

- обеспечение высокого прожиточного минимума всем членам общества;
- оказание действенной материальной помощи малоимущим слоям населения;
- создание эффективных условий для зарабатывания средств любыми законными способами;
- защита гражданских и политических прав и свобод граждан;
- защита от политического преследования и произвола со стороны администрации;
- создание благоприятного социально-психологического климата во всех сферах и структурах общества;
- обеспечение максимальной стабильности общественной

жизни.

Все эти меры позволили Швеции осуществить ряд социальных реформ; обеспечить значительный рост благосостояния населения и социальной стабильности общества. Современные модели социального развития и ФРГ и Швеции в ещё большей степени ориентированы на обеспечение соблюдения прав личности, благосостояния граждан, общественной стабильности [8].

Выводы и перспективы дальнейших разработок.

Для нас, украинцев, приведенные факты – наглядный пример и стимул для практических действий. Мы можем и должны создать общество «социального рыночного хозяйства» и «социального партнёрства». Демократия, формируемая в таких условиях, будет рассматриваться как принципиальное соблюдение прав каждого человека. А всеобщее сознательное подчинение разумным законам и нормам поведения обеспечит справедливое устройство общества. Именно эти понятия - ключевые в новой социальной идеологии, способной объединить и сплотить украинскую нацию как современный политический феномен – единение людей всех национальностей и вероисповеданий во имя нашего развития и процветания.

Литература

1. Библия. Новый Завет / Евангелие от Матфея. 5:26 – 7: 29
2. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность : ошибки социализма. – М.: Издат. «Новости», 1992. – 304 с.
3. Фридмен М. Если бы деньги заговорили ... : Пер.с англ. –М., «Дело»
4. Кейнс Дж. М. Избранные произведения. Пер. с англ. – М.: Экономика, - 1993. – 541 с.
5. Эрхард Л. Благосостояние для всех: Пер. с нем. –М. Издат-во «Дело» , 2001
6. Мюрдаль Г. Современные проблемы «третьего мира». Москва: Прогресс, 1972. – 767 с.
7. Эрхард Л. Полвека размышлений: Речи и статьи: Пер с нем. –М. издат. «Руссико, Ордынка» - М., 1993. – 608 с.
8. Эклунд К. Эффективная экономика. Шведская модель. Пер.со швед.-М.: Экономика, 1991. – 350 с.
9. Цинн К. Г. Социальное рыночное хозяйство: идея и развитие

экономического строя ФРГ. – Минск, 1994. – 120 с.

1. Бу`бly`ya. Novyj Zavet / Evangely`e ot Matfeya. 5:26 – 7: 29
2. Хажек Ф. А. Рaгубная самонадеянность : oшы`bкy` socy`aly`zma. – М.: Y`zdat. «Novosty`», 1992. – 304 s.
3. Fry`dmen M. Esly` бы den`gy` zagovory`ly` ... : Per.s angl. –М., «Delo»
4. Kejns Dzh. M. Y`zbrannye proy`zvedeny`ya. Per. s angl. – М.: Экономы`ка, - 1993. – 541 s.
5. Эрхард Л. Blagosostoyany`e dlya vseh: Per. s nem. –М. Y`zdat-vo «Delo» , 2001
6. Myurdal` G. Sovremennye problemy «tret`ego my`ra». Moskva: Progress, 1972. – 767 s.
7. Эрхард Л. Polveka razмышlenu`j: Rechy` y` stat`y`: Per s nem. –М. y`zdat. «Russy`ko, Ordynka» - М., 1993. – 608 s.
8. Эklund К. Эффекты`vная экономы`ка. Shvedskaya model`. Per.so shved.-М.: Экономы`ка, 1991. – 350 s.
9. Су`nn К. G. Socy`al`ное гыноchnое хозуajstvo: y`deya y` razvy`ty`e экономы`chesкого stroya FRG. – My`nsk, 1994. – 120 s.

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., завідувач кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету*

17.03.2015

**СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Постановка проблеми в загальному вигляді. В 2014 році Україна підписала договір про асоціацію з Європейським Союзом, тим самим створивши зону вільної торгівлі з ЄС. У зв'язку з цим розробка та розвиток нових напрямків зовнішньоекономічної діяльності України є не просто актуальною темою для дослідження, а стає першочерговим завданням нашої держави. Якщо до моменту підписання угоди усі недоліки та переваги від створення ЗВТ з ЄС були лише теоріями і ніяк не впливали на стан економіки України та рівень її соціальної сфери, то в даний момент вибір правильної стратегії економічного розвитку фактично зумовлює майбутнє України в цілому та кожного її громадянина окремо.

Одною із основних проблем сучасної України є відсутність розуміння того, що процес європейської інтеграції – це не просто метод досягнення економічного процвітання держави, а плацдарм, що надає певні умови для використання свого потенціалу та отримання у перспективі певної взаємної вигоди від такого співробітництва. Причому цей шлях займатиме не один рік і на відміну від очікувань багатьох українців, цей час потрібно, не просто перечекати, а використовувати кожен день у новостворених умовах задля вигоди своєї держави. В іншому випадку при бездіяльності нашої держави та її приватного сектору вигодами від зони вільної торгівлі скористається лише наш партнер – Європейський Союз.

Ще одною перепорою на шляху успішного розвитку економіки України в майбутньому, а саме ЗЕД є зацикленість тільки на європейському векторі розвитку нашої держави. Безумовно співпраця з ЄС є вигідною для України і надає великі можливості для розвитку, проте, необхідно не забувати про інші напрямки міжнародного співробітництва та ЗЕД України. На сьогоднішній день Україна має дуже важкі стосунки із своїми східним сусідом – Росією, яка також є важливим партнером України у сфері ЗЕД, крім того зв'язки із країнами СНД стають дедалі слабкішими.

Незважаючи на складну ситуацію на даний момент, Україна не зможе повністю відмовитися від співпраці та економічних відносин із східними сусідніми державами і після завершення конфлікту дані відносини будуть тривати, тому вже сьогодні слід намагатися не втратити переваг від східного напрямку партнерства. Україні необхідно знайти баланс в своїй зовнішньоекономічній діяльності для досягнення бажаного результату. Але головним стратегічним партнером України залишається ЄС.

У даній статті я розглядатиму два основних показники, за якими я характеризуватиму стан ЗЕД України та які будуть впливати на вибір стратегічного напрямку в ЗЕД. А саме:

- зовнішня торгівля з країнами ЄС та іншими партнерами;
- інвестиції;

Дослідження та публікації останніх років.

Європейський вектор розвитку України в останнє десятиліття вивчався великою кількістю вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В. Голивинською, Г.Н. Климком, П.П. Блешмудтом, В. Баштанником, Козаком Ю.Г. Д.Г. Лукяненком, А.С. Філіпенком, В.І. Хорошковським, групами науковців при відділі міжнародного економічного співробітництва на чолі з Удо Бюргхолдером тощо. У роботах цих авторів досліджується історія розвитку інтеграційних процесів у Європі, їх результати та наслідки для країн-членів ЄС, а також перспективи вступу України до ЄС як наступний крок інтеграційних процесів у Європі.

Невирішені частини проблеми.

За результатами досліджень при розрахунку можливого виграшу або втрат для України від співпраці та інтеграції з ЄС в основному приводиться досвід країн, що вже стали членами ЄС. Крім того, в основному аналізується лише європейський напрямок ЗЕД України, не враховуючи економічні відносини з іншими державами, товарообіг з якими складає 2/3 від загального. Тим самим розглядається не загальна стратегія розвитку ЗЕД, а лише окремий її напрямок.

Мета даної роботи. Дослідити напрямки ЗЕД України, проаналізувавши Європейський напрям та альтернативні напрями в ЗЕД України в контексті європейської інтеграції, врахувати можливі переваги та недоліки в партнерстві з країнами ЄС та іншими.

державами в процесі європейської інтеграції України та внести свої пропозиції щодо стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням умов участі в зоні вільної торгівлі з ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Договір про асоціацію між Україною та ЄС передбачає створення зони вільної торгівлі між сторонами. Звичайно, головною метою України є повноцінне членство в Європейському Союзі, проте ЗВТ є першим кроком на шляху до повноцінної інтеграції з Європою. Даний договір складається з політичної та економічної частин. Для аналізу стратегій розвитку ЗЕД для нас основою буде економічна частина угоди.

За умовами даної угоди обидві сторони мають за мету поглиблювати зовнішньоекономічні відносини між собою, що остаточно закріплює європейський напрямок розвитку економіки України. Створення ЗВТ передбачає повне або часткове скасування ввізних мит для більшості товарів, що походять з цих країн. Крім того, для України встановлюється пільговий період, протягом якого мита скасовуються лише на українські товари, у той час як наш ринок тимчасово буде захищений від напливу товарів виробництва ЄС.

Для вибору стратегії ЗЕД України в рамках євроінтеграції спершу необхідно проаналізувати ЗЕД за останні роки, особливо звернувши увагу на динаміку відносин з ЄС у порівнянні з іншими торговельними партнерами. Як вже зазначалося, я аналізуватиму ЗЕД України за двома основними показниками: зовнішньою торгівлею та інвестиціями.

Що стосується ЗТ України, то за останні роки вона характеризувалася даними, поданими в таблиці 1.

Таблиця 1.

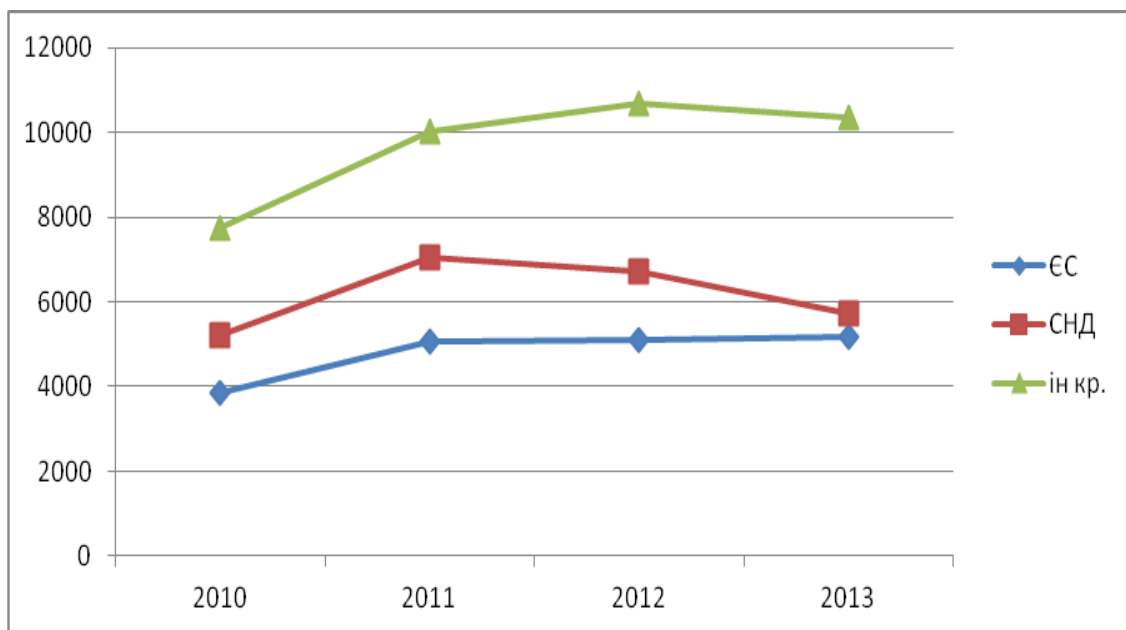
Динаміка експорту та імпорту України, млн. дол.США

	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5
Країни				
ЄС	16280,1	21638,8	20970,4	20445,5
Експорт	22180,8	29209,5	29947,0	31289,8
Імпорт				
СНД				
Експорт	24350,2	32420,0	31347,6	28003,2
Імпорт	27637,2	38385,7	35748,4	29431,2

1	2	3	4	5
Інші країни	38814,4	49766,4	51081,9	48447,0
Експорт	38552,7	50457,7	55705,3	55153,5
Імпорт				

ДССУ. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля товарами та послугами»

Як ми можемо бачити, за останні роки Україні властиве зростання обсягів міжнародної торгівлі, причому в 2013 році відбулося незначне падіння обороту з країнами СНД та іншими країнами світу, у той час як обсяги торгівлі з країнами ЄС продовжили зростати. Я навмисно не брав до уваги дані 2014 року, оскільки через нестабільну політичну та воєнну ситуацію в Україні досить важко об'єктивно враховувати вплив процесу євроінтеграції на ЗЕД України. Тенденцію до зростання обсягів ЗТ з країнами ЄС можна більш наглядно простежити на графіку (рис. 1).

Розраховано за даними Державної служби статистики України

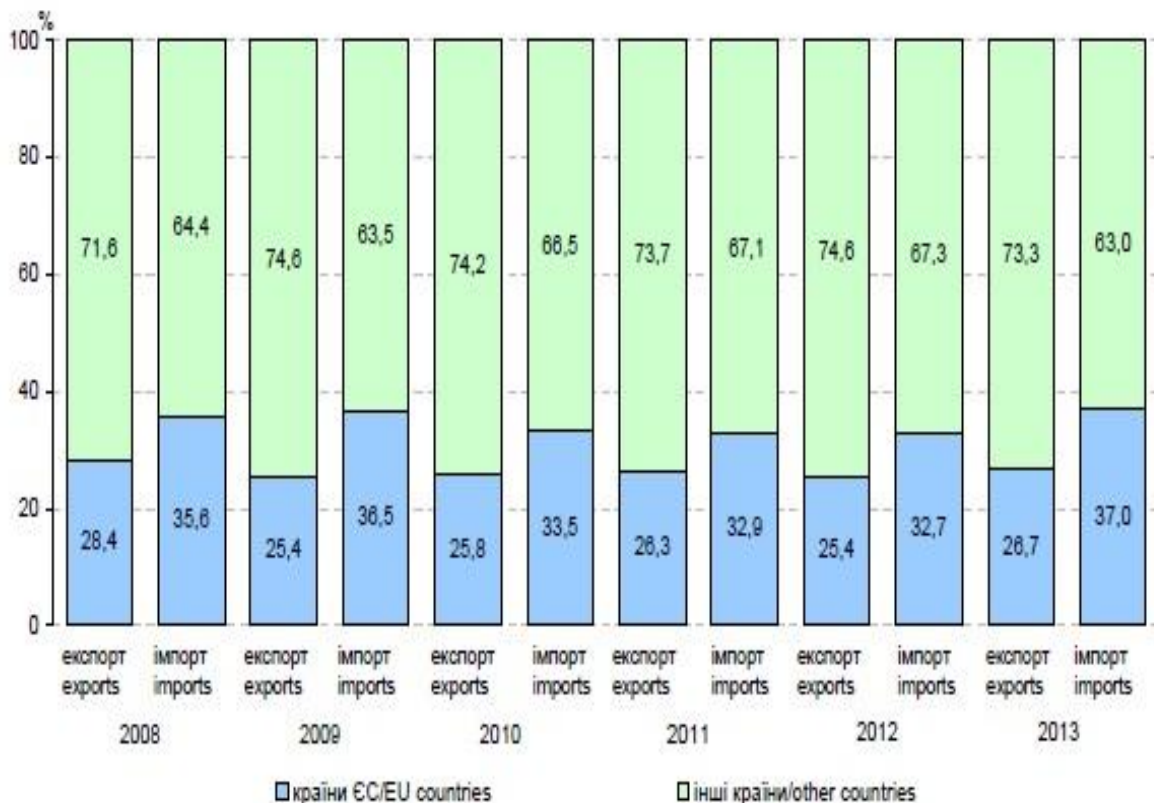
Рис. 1. Динаміка обсягів ЗТ України

На графіку чітко видно, що обсяги ЗТ України з країнами ЄС майже зрівнялися з оборотом з країнами СНД і дана тенденція

продовжує розвиватися. Це прямий доказ тому, що Україна на правильному шляху розвитку. Не зважаючи на це, частка СНД поки є досить високою і тому Україні не слід приділяти значно менше уваги даному напрямку ЗЕД.

Темпи зростання частки країн ЄС в ЗТ обороті України можна простежити на діаграмі (рис. 2).

Питома вага експорту-імпорту країн ЄС в загальному обсязі
Share of exports and imports of EU countries in total volume

ДССУ. Статистичний Збірник «Співробітництво між Україною та країнами ЄС»

Рис. 2.

Як ми можемо побачити, зростає не лише обсяг зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС, але і частка ЄС в експорті та імпорті України. Така динаміка є позитивним фактором, що впливає на ЗЕД України в умовах інтеграції з ЄС. За моїми прогнозами, частка та абсолютний показник зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС не просто зростатиме, але і підвищаться темпи приросту даних показників.

Проте, більш детально розглянувши вищенаведені дані, слід зауважити, що темпи зростання імпорту значно випереджають ріст експорту, що має насторожувати, адже це призводить до збільшення негативного сальдо торговельного балансу. Проаналізувавши географічну та товарну структуру торгівлі з ЄС, необхідно врахувати які зміни необхідні при розробці стратегії ЗЕД для недопущення негативних наслідків участі у ЗВТ.

Таблиця 2.

Географічна структура торгівлі товарами України з ЄС на 01.01.2014

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	Тис. дол. США	Частка, %	Тис. дол. США	Частка %	
Польща	2 547 824	15,2	4 074 248,0	15,1	- 1526423,9
Італія	2 357 645,1	14,1	2 086 652,5	7,7	270992,5
Німеччина	1 603 753,9	9,6	6 772 826,8	25,0	- 5169073,0
Нідерланди	1 041 336,6	6,2	1 062 282,4	3,9	-20945,8
Угорщина	1 556 952,7	9,3	1 400 578,5	5,2	156374,2
Інші	7 651 102,5	45,65	11 649 917,6	43,07	- 3 998 815,1
Усього	16 758 614,8	100,0	27 046 505,3	100,0	- 10287890,5

Як ми можемо побачити, сальдо з більшістю країн є від'ємним і як результат, загальне торговельне сальдо України з країнами ЄС в 2013 складало -10287 млн. дол. США.

Що стосується товарної структури торгівлі України з ЄС за деякими видами діяльності, то в 2013 році вона характеризується такими даними, млн. дол. США (табл. 3).

Вивчивши товарну та географічну структуру зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС, можна зробити висновок, що у України є досить значні недоліки в стратегічному плануванні своєї ЗЕД. Так, Україна в основному експортує сировинні матеріали або продукти незавершеного виробництва, напівфабрикати; у свою чергу ЄС поставляє Україні в своїй більшості готову продукцію. Отже, українська сировина переробляється в ЄС та зі створеною великою додатковою вартістю ввозиться на територію України.

Таблиця 3.

Товарна структура торгівлі України з країнами ЄС

	Експорт	Імпорт	Сальдо
Сільське господарство	4184,8	1672,2	2512,6
Харчова промисловість	781,4	1417,7	-636,3
Мінеральні продукти	2935,6	2045	890,6
Хімічна та полімерна промисловість	783,1	6892	-6108,9
Деревина, вироби з деревини та маса з деревини	689,4	1524,5	-835,1
Текстиль, одяг та взуття	690,3	761,9	- 71,6
Машини,обладнання, техніка	2162,5	8615,7	- 6453
Чорні та кольорові метали та вироби з них	4790,8	1873,6	-2917,2

ДССУ. Статистичний Збірник «Співробітництво між Україною та країнами ЄС»

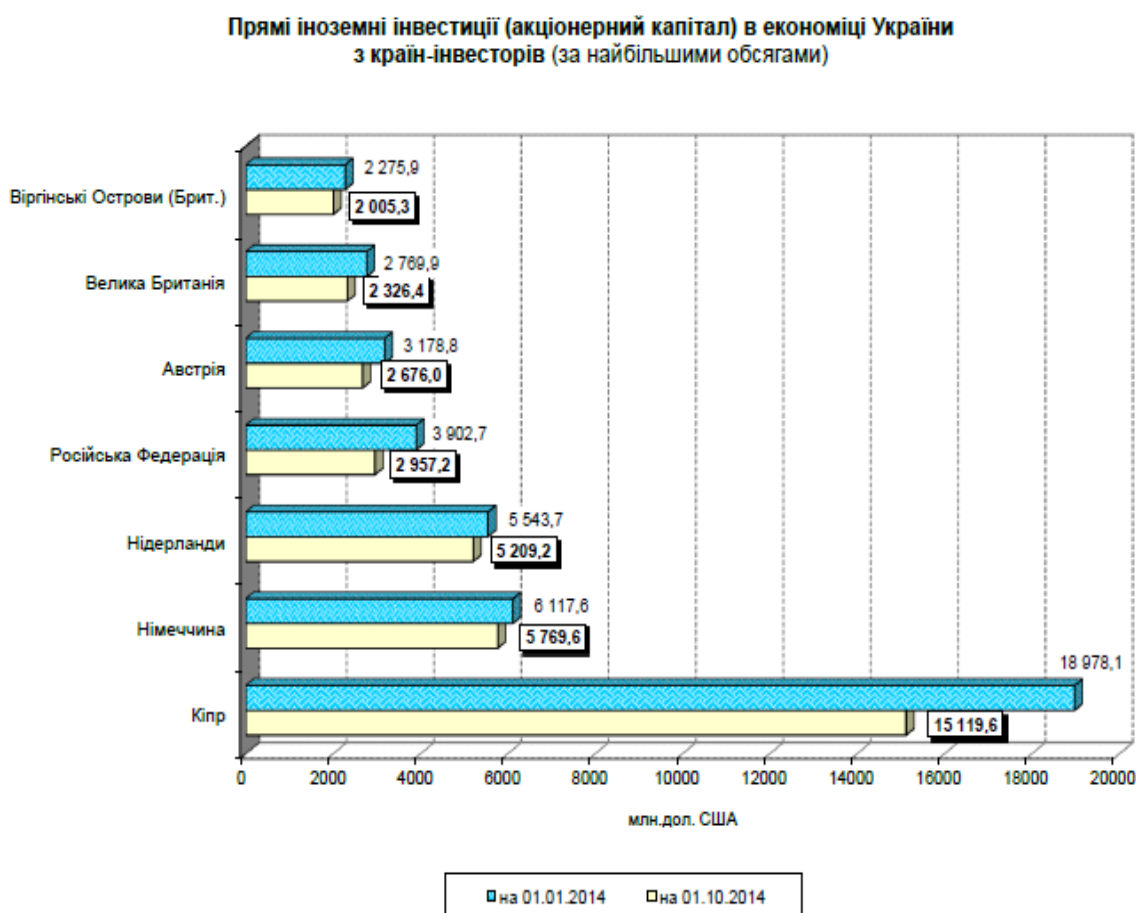
Так, наприклад, у галузі переробки та обробки деревини основними товарами, що експортуються є кругляк(пиловник) та паливна деревина, а ввозяться на територію України готові вироби з деревини та деревинної маси, такі як меблі, будматеріали, картон, папір целюлоза. Для переробки деревини не потрібно залучення коштів у розмірі декількох мільярдів доларів, тому Україна має усі можливості для імпортозаміщення цих товарів. З 1 березня 2015 року в силу вступає мараторій на експорт деревини в необробному вигляді. Цей закон матиме як негативні так і позитивні наслідки для українських підприємств деревинної галузі,так як виробники не готові до підлаштування свого виробництва під вимоги закону, наприклад сушення пиломатеріалів.

Схожа тенденція просліджується і в галузі с/г та харчової промисловості. Експорт представлений в основному продуктами с/г, а імпорт переробленими харчовими продуктами. Що стосується найбільш болючих для ТБ галузей таких як хімічна та машинобудівна промисловості, то тут можливе вирішення проблеми лише за рахунок залучення величезних інвестицій та створення більш сприятливих умов для виробництва даної продукції.

Договір про створення ЗВТ з Європейським Союзом також передбачає створення більше сприятливого інвестиційного клімату в Україні для країн Європи. Слід зауважити, що Україна може бути дуже привабливою для іноземних інвесторів зважаючи на її природо-ресурсний та трудовий потенціал у сукупності з відносно недорогою, але достатньо кваліфікованою робочою силою.

Головними перепонами на шляху припливу іноземних інвестицій в економіку України є досить високі політичні ризики, високий рівень корупції, нестабільна національна валюта, що у сукупності підвищує інвестиційні ризики. А як відомо інвестиційний ризик представляє собою можливість втрати частини або усього капіталу або прибутку, що впливає на привабливість нашої держави для іноземних інвесторів не кращим чином.

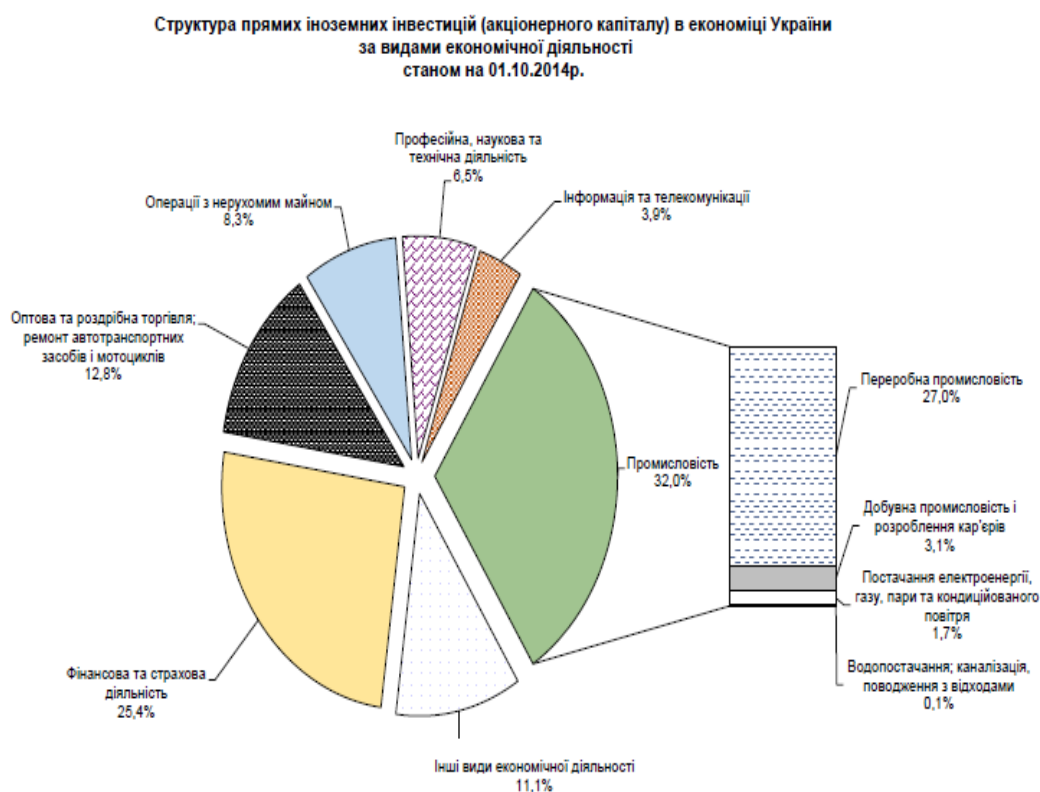
Розглянемо ж структуру походження ПІІ в економіці України (рис. 3).

ДССУ. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» 2014 рік.

Рис. 3.

Основними інвесторами в економіку України є Країни ЄС. Так, загальний обсяг інвестицій з країн ЄС становить 52677 млн. дол.(78,34%). Беручи до уваги те, що Кіпр та Віргінські острови є офшорними центрами та майже 100% інвестицій з цих країн є власне капіталом українських тіньових мільярдерів, то реальний показник обсягу інвестицій з країн ЄС становить приблизно 32 млрд. дол., що становить більше 60% від обсягу реальних іноземних інвестицій. Дані показники свідчать про досить вагому присутність європейського капіталу в українській економіці

ДССУ. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» 2014 рік

Рис. 4.

Що є стосується структури ПІ за видами економічної діяльності, то третину від загального обсягу інвестицій складає промисловість, при чому 27,1% - це переробна промисловість, що є позитивним явищем для нашої держави. Також досить велику частку займає фінансовий сектор, який, у свою чергу, є досить низько розвиненим в Україні та розвивається основному за допомогою присутності іноземних компаній.

Виходячи з вищенаведеного, можна сказати, що доля ЄС в ПП в економіці України зростатиме і, на мою думку, інвестиції будуть спрямовані на фінансовий сектор та виробництво товарів за технологіями, що є трохи устарілими в Європі, але прогресивними для України, що також підвищить і технологічний рівень України.

Висновки та пропозиції:

Проаналізувавши дані, я можу стверджувати, що в Україні позитивна динаміка в ЗТ та інвестиціях в рамках інтеграції з ЄС, проте існують декілька кроків, які необхідно здійснити для отримання максимально можливих переваг від участі у ЗВТ з ЄС, а також продовження свого шляху в процесі євроінтеграції. Так, у сфері ЗЕД нашої державі необхідно:

- систематизувати та терміново адаптувати законодавство у сфері ЗЕД відповідно до законодавства ЄС. На даний момент ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» реально не регулює ЗЕД за стандартами Європейського Союзу. Це стосується і митного права.

- оптимізувати товарну структуру зовнішньої торгівлі для недопущення заміщення імпортованими товарами власного виробництва та його занепаду, а також максимального використання експортного потенціалу України. Для цього необхідно стимулювати перспективні галузі економіки такі як переробна промисловість, фінансовий сектор, а також інших послуг.

- створити більш сприятливий інвестиційний клімат в Україні. Для цього в першу чергу необхідно боротися з проявами корупції у всіх ланках влади, надавати пільги інвесторам з ЄС тощо.

- розвивати міжнародне співробітництво як з державним, так і приватним сектором ЄС, заохочувати виробничу кооперацію та створення підприємств спільної власності.

- стимулювати науково-дослідницьку діяльність у сфері міжнародних економічних відносин з метою підготовки висококваліфікованих фахівців наукового рівня.

НАШІ АВТОРИ

Бабій Яна Олександрівна – магістрант кафедри економіки промисловості Одеської національної академії харчових технологій

Балуца Тетяна Павлівна – к.політ.н., ст. викладач кафедри філософії, історії та політології Одеського національного економічного університету

Басюк Ольга Василівна – к.е.н., доцент кафедри економіки та управління туризмом Одеського національного економічного університету

Богля Ольга Степанівна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Вітковська Катерина Вікторівна – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

Домбровська Софія Олексіївна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Ємець Марія Сергіївна – к.е.н., ст. викладач кафедри ресторанно-готельної справи і туризму Одеської національної академії харчових технологій

Крупіна Світлана Валеріївна – к.е.н., доцент кафедри економіки промисловості Одеської національної академії харчових технологій

Куспляк Ігор Сергійович – к.політ.н., доцент кафедри інформаційних технологій та систем управління, заступник декана факультету державного управління Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

Петрова Світлана Володимирівна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Погоря Юлія Олександрівна – магістр кафедри економіки промисловості, Одеська національна академія харчових технологій

Попков Василь Васильович – д.філософ.н., завідувач кафедри політології Одеського національного університету ім. І.І.

Мечнікова

Попкова Анжеліка Валентинівна – ст. викладач кафедри філософських і соціально-політичних наук Одеського регіонального інституту державного управління

Рєпіна Інна Миколаївна – д.е.н., доцент професор кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Румянцева Анжеліка Євгеніївна – к.істор.н., доцент кафедри філософії, історії та політології Одеського національного економічного університету

Сівак Марія Станіславівна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Терьошкіна Наталія Євгенівна – к.е.н., доцент кафедри економіки та організації виробництва, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова, м. Миколаїв

Шарагова Їрина Анатоліївна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Шевченко Яна Юріївна – магістр фінансово-економічного факультету Одеського національного економічного університету

Шестопал Тарас Петрович – к.е.н., доцент, викладач Іллічівського морського коледжу Одеського національного морського університету

Хаперскова Вікторія Вікторівна – магістрант кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Яблонська Наталія Валентинівна – к.е.н., доцент кафедри економіки промисловості, Одеська національна академія харчових технологій

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших
відомостей відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного
університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку _____
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк.